

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format
Adapt — remix, transform, and build upon the material

ԿՈՄՅԵՐԻՏ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ԱՆՏՈՆ ԼՈԳԻՆՈՎ

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԼԵԳԵՆԴԸ

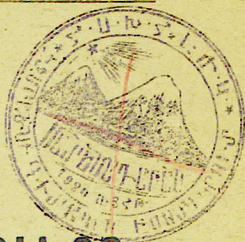

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ, ՅԵՐԵՎԱՆ—1927

27

ԱՆՏՈՆ ԼՈԳԻՆՈՎ

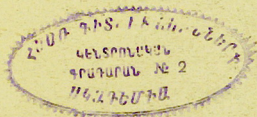

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԼԵԳԵՆԴԸ

1717
A 4105

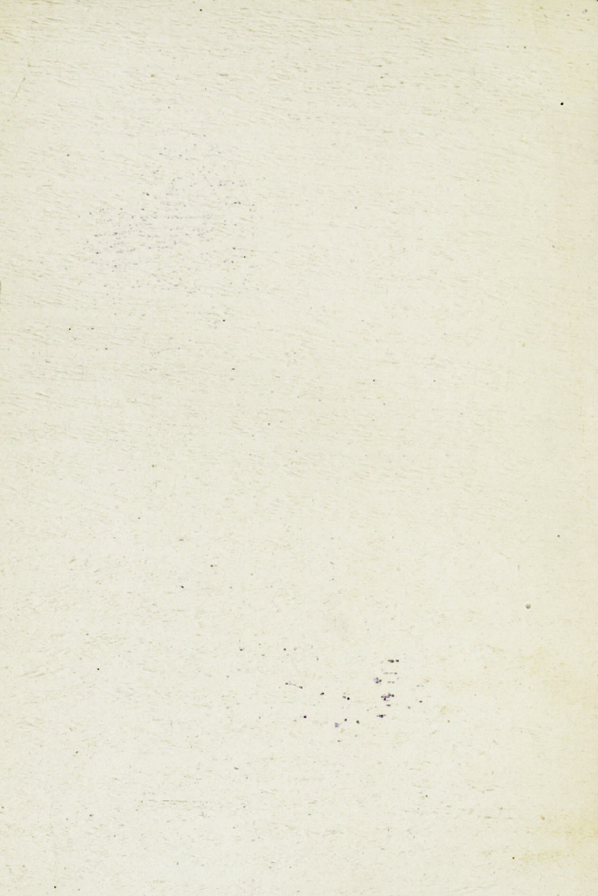
Թարգմ.

ՀԱՐ. ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ յեվ ԳԱՐ. ՀԱԿՈԲԵԱՆ

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

ՅԵՐԵՎԱՆ—1927

Գրառեպլար № 138 Բ. 528

Տիրած 4000

Պետերատի յերկրորդ տպարան Յերեվանում—380

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

1900 տարի մարդիկ միեմնույն բանն են կրկնում:
„Քրիստոս հարյա՛վ... քրիստոս հարյա՛վ: Հենց
վոր զարունը գալիս ե (այդ բանը զարնանն են գլխի
ընկնում) չորս կողմից հենց ես ես լսում՝ «քրիստոս
հարյա՛վ՝ յեվ են ել՝ «ճշմարտապե՛ս»:

Կրոններից հենց վորն ել վերցնես բոլորինն ել՝
«ճշմարտապես» ե:

Վոչ մեկը չի ուզում խոստովանել, թե իր կրոնը
սուտ ե. բոլորն ել ես են ասում՝ «մենակ մեզ հավա-
տացեր, մենակ մերն ե ճշմարիտ, մենակ մերի «հա-
րությունն ե ճշմարիտ», իսկ մեկեւներինը սուտ ե:
Մերն ե որենքով, մենք ուղղափառներ ենք,—ասում
են քրիստոնյաները. մենք ել ուղղահավատներ ենք.—
առարկում են մահմեդականները,— քրիստոնյաներին
հավատա՛ք. նրանք ել են խաբում...: Մեր աստծուց
բացի ուրիշ աստված չկա»: Մնացած բոլոր աստված-
ները սուտ են, կեղծ ու հնարովի: Վոչ վոր իր թա-
նին թթու չի ափ. ու նրանք բոլորը մեկ-մեկու մա-
տնանշելով, այսպես են ասում՝ մե՛զ հավատացեք յեվ
վոչ թե նրանց. նրանց կրոնը «պիղծ» ե, ճշմարիտ
աստծու համար այն ուղղակի զագրելի յե, սրբապղղ-
ծություն ե ու վոճրագործություն:

Ուղղափառները համար Քրիստոսի հարուժյունն է ճիշտ, հույների համար՝ Դիոնիսիւսը, հռոմեացիների համար՝ Բաբոսիւնը, պարսիկների մեջ՝ Միտրա աստվածն է հարուժյուն առել, փյունիկեցիների մեջ՝ Ադոնիսը, յեգիպտացիների մեջ՝ Ոգիրիսը, ինդուսների մեջ Ագնիւն։ Բոլորն էլ հարուժյուն են առել յեւ բոլորն էլ «ճշմարտապես»։

Աստծու ճշմարտությունը, ինչպես քմերն իրենք են հաստատում, հենց այդ աստծու գործած հրաշքների մեծությունով է ապացուցվում։ Բայց հրաշքներից ամենամեծը վո՞րն է։ Ի հարկե, մեռելներից հարուժյուն առնելը։ Բայց յեթե միայն կրօնին հավատաք, դուրս կգա, վոր լուր այն աստվածները, վորոնց մարդիկ այս լույս աշխարհում աղոթում են, բոլորն էլ հարուժյուն են առել։

Ուրեմն, իրենց զորությունով դրանք բոլորն էլ հավասար են։

Յեւ յեթե հավատացյալներից մեկը մյուսի սուտը բռնում է, այդ նշանակում է, վոր աստվածների մասին նրանց բոլոր պատմածները ամեն տեղ իրար նման յեւ ամեն տեղ ճշմարիտ ստեր են։

Վոմանք ապում են, թե Քրիստոսը հարուժյուն է առել, վոմանք էլ՝ ասում են, թե Քրիստոսն աշխարհ չի յել յեկել։ Դիտնական մարդիկ, բարեխիղճ ու խելոք մարդիկ, վորոնք հին Հրեյաստանի պատմությունը լավ եյին իմանում յեւ այն ժամանակներու եյին ապրում, ինչպես որինակ, Հովսեփ Ֆլավիոսը, ուղղակի ասում են. մեզնում, Պաղեստինում վոչ մի Քրիստոս չի յեղել ու նրա մասին մենք բան չենք եւ լսել։ Ավետարանն ասում է, վոր այն ժամանակ,

յերբ Քրիստոսը խաչված տեղը շունչը փչեց, ժամ 6-ից մինչեւ 9-ը ամբողջ Պաղեստինը «սաստիկ» մութ ու խավար պատեց (Մատթ. XXV, 45)։

Իսկ Պլինսոս, կրտսերը՝ հռոմայեցի գիտնական աստղաբաշխը, վորը նկարագրել է բոլոր այն խավարումները, վորոնք Պաղեստինում իրեն հայտնի չեն յեղել, կես խոսքով անգամ այդ բաները չի հաստատում։ Գուցե միայն Մատթեվոս ավետարանչի աչքերի առաջ է այն ժամանակ մթնել, սակայն Հրեաստանի բոլոր մնացած քաղաքացիների աչքերի առաջ լույս եր։

Հիմա մեզ ասելու լին. բա մի՞թե կարելի լե Պլինիոսին հավատալ,—նա այլազգի չե, նա պիղծ ե, նա քրիստոսին չի հավատում։

Բայց այլազգիներն ել փաստերը չեն ժխտում։ Վոր Պաղեստինում բոլոր ծառերի տերեւները կանաչ են յեղել, այդ ընդունելու համար Քրիստոսին հավատալու կարիք չկա, այլազգին ել այդ կընդունի։

Փաստերը հավատի կարիք չունին, յեւ յեթե, իսկապես, Քրիստոսը յեղել է ու Պաղեստինում ապրել է, ապա նրան, ի հարկե, հավատացյալներն ել կարող եյին տեսնել,—նրանք ել քրիստնյաների պես աչքեր ունեն։ Բա եդ վո՞նց բան ե, վոր մենակ առաքյալներն են տեսել նրան։ Աչառու (կողմնապահ) կողմի վկայությունը չեն հարցի։ Մարդը վոր գողություն անի,—կնոջը վկա չեն կանչի։ Ուստի չի կարելի հավատալ առաքյալներին,—նրանք՝ իրենք իրենց դեմ վկայություն չեն տա, թուղթը—ինչ ուզում ես՝ գրի՛, ձեն չի հանի։

Բայց, կարծեք թե, իրենց գլխին «խաթա-բալա» յեն գրել։ Առաքյալները վո՞րտեղից են իմացել Քրիս-

տոսի հարությունը։ Այդ բանը հենց ի՞րենք են տեսել, թե՞ դրա համար հաստատ վկաներ են յեղել։ Իսկ յեղ չե։ Չես գտնի մի մարդ, վոր տեսած լինի, թե մեռելը հարություն ե առնում։ Յերբ Մարիամ Մագթաղինացին ու Մարիամ Կղեոպացին գերեզմանի մոտ, յեկան, նրանք գերեզմանը դատարկ գտան, իսկ առաքյալներին ասացին, իբր թե Քրիստոսի՝ մեռելների միջից հարություն առնելու մասին հրեշտակն ե ավետել նրանց, գոնե այսպես ե ասում Մատթեվոս ավետարանիչը (զլ. XXVIII 5)։ Իսկ Մարկոսն այս բանը ժխտում ե. վոչ մի հրեշտակ չի յեղել, ասում ե նա, — ուղղակի մի «սպիտակ շապիկով» անձանթ յերեխայե յեղել (զլ. XVI, 5)։ Լակոտի մեկը հիմար-հիմար դուրս ե տվել, իսկ մեծ մարդիկ իրենց մեծ տեղով հավատացել են յերեխայական դատարկախոսություններին։ Ղուկասու ավետարանում այդ լակոտը դառնում ե յերկու հասած տղամարդ (զլ. XXIV, 4,) իսկ Հովհաննու ավետարանում՝ յերկու հրեշտակ (զլուխ XX, 12)։

Դե՛ յեկ ու հասկացի սրանից, թե Մարիամն ի՞նչ ե տեսել. վոչ են ե ասենք՝ աստծու հրեշտակ ե տեսել նա, վոչ են ե՝ փողոցային մի լակոտ յեվ են ել այնպիսի մի լակոտ, վորի դեմքից կարելի յեր, մոտավորապես, եսպես ասել, վոր 50 տարեկանից պակաս չի։

Դե՛ հիմա յեկե՛ք ու գտեք, ա՛յ ուղղափառներ, թե այդ չորս ավետարանիչներից վորն ե ամենից շատ փչել։ Բայց վոր նրանք սուտ են ասել, ինչպես ասում են՝ խղճները կորցնելով, առանց բաշվելու, այդ բանը հիմարն ել շատ հեշտ կհասկանա։ Յեվ Թո՛ղ իրենց

կենացը սուտ ասեն նրանց, ում զլուխը վորքան մտնի:

Գիտակից մարդու համար այդ հեքիաթները բոլորովին ել հետաքրքիր չեն: Կարեւորն այդ չե, այլ մի ուրիշ բան: Հետաքրքիր ե իմանալ, թե ի՞նչ նպատակով եյին անում այդ բոլորը, այդ ո՞ւմն եր պետք՝ մարդկանց ստիպել հավատալու Քրիստոսի հարութունը, դրանից ո՞վ ի՞նչ շահ կամ ոգուտ ունեն: Ի միջի այլոց, այդ ել դժվար չի հասկանալ: Ամբողջ աշխարհում բանվորները լավ բաժնի համար են կրօվում: Ամբողջ աշխարհում զործարաններն իրենց ամբողջ ուժերը այն բանի համար են դնում, վոր այդ բաժինը կրճատեն, կտրեն, փչացնեն: Բայց ի՞նչպես անեն այդ բանը: Պարզ ե, վոր սրա համար պետք եր բանվորներին ապացուցել, վոր նրանց համար յերկրի յերեսին վոչ մի յերջանկություն չկա, վոր յերջանկությունն այն ժամանակ կգա, յերբ նրանք կմոռանան «ես աշխարհի» մասին մտածել, կհրաժարվեն առօրյա հացի սովորական ունայն հոգսերից յեվ իրենց բոլոր ուժերը հոգու փրկության համար զործ կդնեն:

— Ի՞նչ, ի՞նչ, — ասում ե բուրժուէն բանվորին:

— Երեւում ե՝ լավ կյանքի մասին ես յերազում: Բայց դու իմանո՞ւմ ես անտա՛շ ծուռ-կրունկ, «վոր վասն մերո մարդկան յեվ վասն մերո փրկության» աստված հենց ինքն ստիպված ե յեղել տառապել աշխարհում: Քրիստոսին իրեն, աստծու վորդուն բանեցնելու յեն տարել, բռնել, ձեռքերին ու վտռքերին պիպեռներ են խփել ու փայտով նրա գլուխը ծեծել: Աստծուն ել են ծեծել ...

Բոլոր յերկրների շահագործողներն աշխատավոր-

ների լայն մասսաներին ճորտացնելու յեւ իրենց կամքին հնազանդեցնելու հարցում՝ կրոնի վրա միշտ ել նայել են ինչպես յեզան պինչը գրած մի պղնձե ողի վրա: Աստծու խաչելության տանջանքների, աշխատավորների ու ծանրաբեռնվածների փրկչի գաղափարը մարտնչողի գիտակցությունն ավելի ուժեղ ե հարվածում, քան կաշե մորակը՝ ծեծվողի բաց ուսերին:

Ահա թե ինչո՛ւ ճնշված դասակարգերի արյունքրտինքով կերակրվող՝ բոլոր յերկրների շահագործողները, բոլոր գիշատիչներն ու արյունարբուները, միշտ ել համոզված քրիստոնիաներ են յեղել յեւ աշխատավորների կամքը քայքայող՝ խաչված Քրիստոսի կրոնը նրանց մեջ տարածելու համար չտեսնված փողեր ծախսել:

Ահա՛ թե ինչո՛ւ նրանք չեն վախենում ավետարանի այն կեղծ սպառնալիքներից, վորոնք իրենց այսպես են ուղղված. «Վա՛յ ձեզ, մեծատուններ: Վա՛յ ձեզ հարկ հարկի վրա ավելացողներ»:—«Վոչի՛նչ, վոչի՛նչ,—ասում են նրանք,—թքած վրան: Կանցնի: Ավելի պինդ կլինի, մեկ ե, ավետարանը մեր թեւ ու թիկունքն ե, մեր ապավենը:

Նրանք մատնացույց են անում բանվորներին՝ նախատված, բռնաբարված, ծեծված, տանջված, արնաշաղախ արված, բիրերի վրա նստեցրած, անոգնական ու անգոր Քրիստոսի վրա... Մատնանշում ու ասում են.

«Ահա՛ ձեզ իդեալը, քրիստոնեյական հեզության ու հոգու մաքրության վեհ պատկերը: Նայեցե՛ք այդ խեղդամահ յեղածին ու խոցվածին, նրա խաչը ձեզ

վրա վերցրե՛ք, մասնակից յեղեք նրա վշտերին ու ձեր զորովագութ սրտով նրա տառապանքներին կա-
նեկից յեղե՛ք....

Ճշմարտապես հարյավ, — վողբում են նրանք, աշ-
խատելով խեղդել տառապող պրոլետարների տըն-
քոցները:

— Վո՛չ, — վեռական կերպով պատասխանենք
մենք նրանց: — Վո՛չ, աշխատավորների կյանքի վրա
իշխելու ձեր իրավունքը հարուժյուն չի առնի այն-
տեղ, ուր հաստագրպանների իշխանությունը պրոլե-
տարների սվիններով և տապալված:

— Ճշմարտապես, գերեզմանից դուրս չեն գա-
տերտերական սուտն ու կապիտալի առջեմ՝ քրիստո-
նեյական զգվելի գաղափարը:

ԱՎԵՏԱՐԱՆԻ ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՆՃՇՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՄԱՍԻՆ

Հավատացյալ քրիստոնյաների մեջ շատ և տարածված այն նախապաշարմունքը, վոր իբր թե ավետարանները բառացի արձանագրություն են այն ամենի, ինչ վոր առաքյալներն անձամբ Քրիստոսից են լսել: Միանգամայն պարզ և, վոր այդ համոզմունքն իրականության չի համապատասխանում—ի հարկե, նրման բան բնավ չի յեղել և չեր ել կարող լինել: Դրովար և նույնիսկ հասկանալ, թե ինչի վրա յե հիմնված այդ սարքովի բանը:

Հենց ինքը՝ Ղուկաս ավետարանիչը, անկեղծ խոստովանում և, թե ամբողջ քրիստոնյա աշխարհին կատարելապես հայտնի անցքերի մասին իր պատմությունները նա վոչ թե Քրիստոսի խոսքերից և վերցրել, այլ «հենց են գլխից տկանատես» մարդկանց հաղորդածների հիման վրա յե գրել (Լ. 1-ի. 1—2):

Ուրեմն, հենց ինքը Ղուկասը Քրիստոսի լերեսը չի տեսել: Այլապես, տեղեկանքների համար նա ինչպե՞ս պիտի դիմեր «ազնաւոտեսներին»: Ինչ վերաբերում և Հովհաննեսից վերցրած ավետարանին, դժվար և, նույնիսկ, ասել, թե ո՞վ և գրել այդ ավետարանը: Պարզ և միայն, վոր մի մարդու դրած չի, այլ մի շարք հեղինակներ են գրել, վորոնց անունները հայտնի չեն: Այդ պարզ յերևում և հետևյալից. Հովհաննեսից վերցված

ազեաարանի վերջին զխուսմ նկարագրվում և Պետրոսի և Հիսուսի միջև տեղի ունեցած զրուցը. ցանկանալով հասկացնել, թե ինչպիսի մահով Պետրոսը կհռչակի աստծուն» Գրիստոսն ասաց նրան՝ Յեկ իմ հետեից»։ Իսկ Պետրոսը, հետ դառնալով ու նկատելով «այն աշակերտին, վորին Հիսուս սիրում եր», հարցնում Ե նրան, «Տեր, իսկ նա»։ Այդ հարցը նշանակում եր, իսկ ներմն ինչ և սպասում։ Նա չէլ ինձ պես պիտի վոչնչանա»։ Հիսուս Պետրոսի այդ հարցի դեմ այս հարցն Ե տալիս. «քո ինչ բանն Ե,—ասաց նա.—Դու յեկ իմ հետեից, ուրիշներից ի՞նչ բան ունիս» (Հով. 21,—2)։ Մտածիր այն մասին, ինչ քեզ Ե վերաբերում։ Հիշատակելով այս, չորրորդ՝ «Հովհաննու անունով կոչվող» —ազեաարանը հորինողները հաղորդում են. «Այս աշակերտը հենց ինքն Ե վկայում այս մասին, ինքն ել գրել Ե և գիտենք, վոր նրա վկայությունը ճշմարիտ Ե» (Հով. 21, 24)։ Բայց թվ եր Գրիստոսի այդ սիրեցյալ աշակերտը։ Ավանդությունը հաստատում Ե, վոր նա անաքյալ Հովհան աստվածաբանն Ե չեղել։ Կարող Ե պատահել։ Ուրեմն, այդ նրա մասին Ե ասված, թե՛ «նրա վկայությունը ճշմարիտ Ե» (Հով. XXI—24)։ Պարզ Ե, վոր նրա մասին Ե։

Ուրեմն գրողը նա չի չեղել, այլ նրա մասին են գրել։ Բայց եղ ով Ե, վոր Հովհանու մասին ասում Ե՝ «մենք գիտենք, վոր նրա վկայությունը ճշմարիտ Ե»։ Այդ թվ Ե գրել։ Պարզ Ե, վոր Հովհաննիսն ինքը չի գրել, այլ ինչ վոր մեզ անհայտ մարդիկ։ Մենք «գիտենք», --ասում են նրանք, վոր այն ամենը, ինչ վոր «վկայում Ե» Հովհաննեսը, ճշմարիտ Ե։ Նա վկայում Ե, իսկ մենք նրան չերաշխավորում ենք։ Յերաշխա-

վորում ենք, վոր այդ ճշմարիտ է: Յեւ, կամենալով
 պաշտպանել Հովհաննիսին, նրա այդ անհալո բարե-
 կամքերը, իրենք այդ շնկատելով, Հովհաննիս ավետա-
 րանչին վոտքից-գլուխ մատնում են, — ախր, իսկապես,
 ի՞նչպես կարող էր Հովհաննիսի մասին նրանց լերաշխա-
 գիրը հենց Հովհաննիսի՝ իրեն ավետարանի ուղղակի
 քնազրի մեջն ընկնել: Հովհաննիսի համար մենք լե-
 րաշխավորում ենք, — գրում են նրանք: Շոտ լմվ, չե-
 թե դուք եք յերաշխավորում, ուրեմն դուք ել գրում
 եք: Ուրեմն, Հովհաննու ավետարանը դուք եք գրել, և
 վոչ թե ինքը: Բա հիմար չե՞ն եդ մարդիկ, համ գրել
 են, համ ել չեն ծածկում, դեռ կարդացողներին ել ա-
 ռաջարկում են հավատալ, վոր, իբր թե, «այս» բոլորը
 Հովհաննու գործն է: Բայց ամենից առաջ հս ասե՛ք՝
 ո՞վ եք դուք: Ընթերցողն ինչ պարտական է ձեզ հա-
 վատալու, քանի վոր նա ձեզ չի ճանաչում: Յեզրա-
 կացությունը պարզ է՝ IV ավետարանը Հովհաննու
 գրածը չի: Թե ո՞վ է գրել՝ վոչոք չգիտի:

Որինակներով բանը պարզվում է: Վերցնենք առ-
 որյա մի պարզ դեպք: Հենց ես պես ասենք՝ մի դրժ-
 քախտ ամուսին, վոր վրդովված հետամտում է իր «տա-
 նու բարեկամներից» մեկի հաջողությունները, մի գե-
 ղեցիկ որ փոստով իր կնոջից այսպիսի մի նամակ է
 ստանում՝ «սիրելի՛ Համբո, մեր արանքը կտրվածվ, չես
 քեզ ել չեմ սիրում: Յես Տեր Իծուկին եմ սիրում»: Այս
 տողերը կարդալուն պես, պարզ է, վոր այդ կնոջ մարդու
 տրամադրությունն իսկույն կվատանար: Բայց ի՞նչ կը
 լիներ, արդյոք, յեթե նա այդ չարաբաստիկ նամակի
 վերջը հետևյալ տողերը կարդար. «այստեղ տասնները
 բոլորն ել ճշմարիտ են»: Յես գիտեմ, վոր ճշմարիտ է

այս վկայութիւնն: Համբոյ, դրուստ վոր Մազթաղը քեզ չի սիրում, այլ ինձ եւ սիրում: Այս բոլորը Մազթաղն իրեն ձեռքով եւ գրել: Դուլդուլի Համբոյն սրանից ինչ պիտի չեզրակացնէր: Թեկուզ հենց 10 տեղ ել նրա կնոջ ստորագրութիւնը դրած լինէր, մեկ եւ, նա չէր հավատա, թե նամակը կ'իւնն եւ գրել: «Հը՛մ, նոր հասկացա», — պիտի ասեր Դուլդուլի Համբոյն, ձեռքով ճակատին շպպացնելով, — դէ ասա՛ եդ բոլորը քոփակ տեր իծուկի բաներն են, ելի: Դե լնվ, դու հլա մի ըսպասի՛ր, թե մի ժամիցը դուրս կգամ, տես քո եդ փալախ միւրուքդ վոնց եմ սամեթելի պես փաթաթում ձեռքս ու դիւ-դիւ խաղացնում: Բիթ ու մուտթդ ընենց դդեմ, վոր քեֆդ դա. ալեւքդ քաշեմ, եդ ձիթած ճակտիդ շարեմ. թող մի Մազթաղն ել ժամից տուն գա հլա...: Չարսավ-մարսաջն իրար խառնեմ...: Բերնին ընենց տամ, վոր՝ են շինովի ատամներն ել հետը փորը լցվեն:

Հովհաննեսից վերցրած ավետարանի հեղինակի հարցի պատմութիւնը շատ ենման Տեր իծուկի կեղծ նամակի պատմութեանը: Միշտ ել կարելի չի ջոկել՝ այնինչ վոր մարդ ինքն եւ իրեն մասին ասում եւ այն, ինչ վոր ուրիշներն են նրա մասին ասում: Ուրեմն, յետեւ Վ ավետարանը, իրոք, Հովհաննեսը գրած լինէր, նա մոտավորապէս այսպիսի մի վերնագիր կդներ՝ «Հովհաննու գրվածք», կամ ուղղակի «Հովհաննու ավետարան», այնպես՝ ինչպէս այն ժամանակ ուրիշ հեղինակներ ելին անում: Որինակ՝ «Թուղթ Պողոսի առաքելուն»: Վոչ թե «Պողոս առաքելից», այլ ուղակի՝ «Պողոսի»: Բայց այս խոսքերի իմաստն ինչ ե՛ «Հովհաննեսից վերցրած» «Մատթեվոսից վերցրած» եւ այլն: Այդ նը-

շանակում է, վոր այդ ավետարանները Հովհաննու կամ Մատթիվոսի իսկական գրածները չեն, այլ միայն «նրանցից» փոխ են առնված:

Հովհաննեսից վերցրած—նշանակում է Հովհաննեսից փոխ առած: Ավետարաններին այս վերնագրերը սլավոն թարգմանիչներն են դրել: Ինչ վերաբերում է հունական բնագրին, այնտեղ այսպես է ասված՝ «ավետարան ըստ Հովհաննու*» կամ ավետարան՝ համաձայն Հովհաննու: Սակայն, անհասկանալի չէ, թե ավետարանի բնագրերն ինչո՞ւ հունարեն են գրված: Ախր առաքյալները չեբրայեցերն (հրչական լեզվով) գրել իսկի ել ենքան չգիտեյին: «Գործք առաքելոցի» մեջ համենայն դեպս, մի տեղ ասված է, վոր նրանցից շատերը նույն իսկ անգրագետ ելին, — դրանք «գիր չը ճանաչող ու հասարակ» մարդիկ ելին (գործք առաքելոց IV, 13): «Տեսեք, յեղբայրներ, — ասում է Պողոս առաքյալը, — մեր մեջ իմաստունները քիչ են (1 Կորնթ. Թայոց Թուղթ, I, 26): Սակայն, հունական «բնագրերն» ել բառի բուն իմաստով բնագիր չեն, վորովհետեւ Դրանք ել յեբրայական (Արամեյական) լեզվից լոկ թարգմանություններ ելին՝ հունարեն լեզվով: Յեբրայեքեն գրված իսկական բնագրերը վոչ մի տեղ չեն պահպանվել: Յեբրայեցերեն սկզբնական բնագիրը նախ հունարեն լեզվով է թարգմանվել, հունարենից ել՝ սլավոններեն, — մենք ել ավետարանը յերրորդ՝ ձեռքից ենք ստացել: Ինչ վերաբերում է՝ Մարկոս ավետարանչին,

*) Ավետարանների հայկական թարգմանությունների վերնագրերը համապատասխանում են հունարենին (Ավետարան ըստ Մատթեոսի, Մարկոսի, Դուկասու և Հովհաննու:

Մանոթ. թարգմանիչների

ապա՝ յերկրորդ դարի սկզբում ապրող ներապոլցի Պապինոսը նրա մասին հետևյալն է ասում. «Մարկոսը... չլսեց տիրոջը և չհետևեց նրան. նա հետո միայն հետևեց Պետրոսին» և «մանրամասնորեն գրի առավ՝ ինչ վոր հիշում եր (Յեվսեբիոս, լեկեղեցական պատմ. III 39, 15): Այդպիսով, վերոհիշյալ բոլոր յերեք ավետարանիչներին՝ Ղուկասին, Հովհաննոս և Մարկոսի ցուցմունքներն ասնքան ել արժանահավատ չեն: Բայց մեկը, Մատթևոսը, դեռ մնում է, սակայն նրա ցուցմունքներն ել դործին ասնքան չեն ոգնում,— Մատթևոս ավետարանիչը, մեջ բերելով Քրիստոսի մարգարեցութունը Յերուսաղեմի գալիքի մասին, բերանն այս խոսքերն է դնում. «Յերուսաղեմ, Յերուսաղեմ, դժւ, վոր կոտորում ելիր իմ մարգարեներին... և քեզ մոտ ուղարկվածներին: Բանի՛, քանի անգամ կամեցա հավաքել քու զավակներին, ինչպես թռչունն իր ձագուկներն է հավաքում թեերի տակ, ու դուք չուղեցիք: Ուստի և ձեր տունը դատարկ պիտի մնա (Մտթ. XXIV, 37—38, Ղուկաս XIII, 34—35): Մատթևոսը շփոթել է— այն ժամանակ վոչոք մարգարեներին չեր կոտորում, և աստծու տունը դեռ դատարկ չեր: Յերուսաղեմի կործանումը... տեղի չե ունեցել 70 թվին: Վորչափ վոր այս ակնարկն այդ դեպքին է վերաբերում, պետք է յնդրակացնել, վոր առաջին ավետարանը 76 թվից առաջ գրված չի չեղել, իսկ այդ նշանակում է՝ առնրվազն 50 տարի հետո այն անցքերից, վոր այդ դրքում նկարագրվում են: Այդ ահադին ժամանակի ընթացքում ի՞նչ կարող եր մնալ մարդու հիշողության մեջ: Սակայն, արժե՞, նույնիսկ, խոսել այն մասին, թե ինչպիսի հիշողություն կարող եր ունենալ Մատթե-

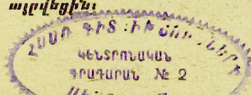
վոս ավետարանիչը, քանի վոր, Գրիստոսի աշակերտներին թվելիս, նա իր անունը չի հիշատակում: Ճիշտ է, տասներկու առաքյալների ցանկում նա հիշում է մի վոմն Մատթևոսի, բայց վոչ իրեն, այլ ինչ վոր «մաքսավորի» (Մատթևոս 9,9), վորի մասին Ղուկաս ավետարանիչ (5—25) և Մարկոսը (2—14) ասում են, թե այդ մաքսավորին վոչ թե Մատթևոս էյին անվանում, այլ Ղևի: Դժվար չի հասկանալ, թե վորտեղից է առաջացել այս խառնաշփոթութունը,—այդ ժամանակներում մարդիկ դեռ գրքեր տպագրել չէին իմանում: Դրքերը գրվում ու արտագրվում էյին հաճախ խամ և կիսագրագետ գրչակների ձեռքով: Ահագին թվով սըխալները, յերբեմն ել գիտակցաբար կատարած աղավաղումներն այդ ժամանակներում գրական յերկերը տարածելու այդ ձևը բոլորովին անհուսալի էյին դարձնում: Հենց այդ պատճառով, ինչպես տեսնում ենք, շատերն այդ գրքերին չէյին դիմում: «Յես կարծում էյի,—ասում է Պապիան յեպիսկոպոսը,—վոր ենքան գրքերից ոգուտ չեմ ստանա, վորքան կարող եմ հիշողությանս մեջ կենդանի ու միշտ մնացող խոսքից ըստանալ: Հիշողությունն ավելի վատահելի չե, քան գիրքը: Նույնն ել Պողոս առաքյալն է ասում. «Ինչ վոր ուրիշներից առել եմ,—ասում է նա, այն ել ձեզ հաղորդել եմ» (1 Կորնթացոց թուղթ III, 23—25, IV, 3—8):

ՏԵՐՏԵՐԱԿԱՆ ԳՐԱԳՆՆՈՒԹՅՈՒՆՆ ԱՍՏԾՈՒ ԽՈՍԲԻ ՎՐԱ

Ավետարանի իսկական բնագրերը պարզելու առաջին փորձը քրիստոնեյական յեկեղեցու ներկայա-

ցուցիչներն են արել՝ 4-րդ և նույնիսկ 5-րդ դարուց վոչ առաջ, Ճիշտ է, մինչ արդ, չերբ սկսեցին առաջին ավետարանները հորինվել, մտքերի գրավոր շարադրության սովորութիւնն արդեն լայն տարածված էր: Գրելն հարգի ընկած զբաղմունք էր դարձել:

«Բազումք հոժարեցան վերստին կարգել զպատմութիւնն», (շատերն են հանձն առել նորից պատմութիւններ գրել). — ասում էր Ղուկասը (1, 1): Բայց դժբախտութիւնն այն էր, Վոր մարդիկ այնպիսի անցքերի մասին եյին գրում, վորոնք 200 — 300 տարի առաջ եյին տեղի ունեցել: Այդ անցքերի մասին մարդկանց գլուխն թնչ կարող էր պահել հիշողութիւն մեջ, յետն նույնիսկ մեր որերում, չերբ գրագիտութիւնն արդեն բավականին լայն տարածված է, և գրքի տըպագրութիւնն գործը վարգացման բարձր մակարդակի չէ հասել, մեղնում քչերը կգտնվեն, վորոնք գիտնան իրենց պապի պապի և հաճախ նույնիսկ պապի անունը: Յեւ վերջ չեկեղեցու հայրերը հավաքեցին Քրիստոսի վերաբերյալ բոլոր այն «ավետարանները», վորոնք այն ժամանակ եյին գրված չեղել, սկսեցին մեկը մյուսի հետ համեմատել, դրանք այդ ավետարանների միջև ահագին հակասութիւններ բաց արին: Առաքյալներից մեկը մյուսին հերքում, մերկացնում, սուտը բռնում էր: Տերտերներին պարզ էր, վոր գործն աչգլեա թողնել անհնարին էր: Անհնարին էր թույլ տալ, վոր բոլոր այդ գրականութիւնը, վորը քրիստոնեյական հավատի իսկական հիմքն էր փորում, ընթերցող մասսայի սեփականութիւնը դառնար: Պետք էր վոչնչացնել այն, 80-ից ավելի ավետարաններ այն ժամանակ այրվեցին:

Այս վիճակին տիրացավ «Պետրոս առաքյալի ավետարանը», վորի մասին գիտեր նաև քրիստոնեական հին պատմաբան Յեվսեբիոսը (յեկեղ. պատմ. IV, 12), «12 առաքյալների ավետարանը», «Հակոբ Առաքյալի ավետարանը», «Փիլիպոսից վերցրած ավետարանը», «Թոմայի ավետարանը» և ուրիշ շատ-շատերը: Թողին միայն այն չորսը, վոր մեր որերում գոյություն ունեն: Ինչո՞ւ: Ինչն եր պատճառը: Ահա թե ինչը. «չորս լեղանակ, չորս քամի և աշխարհի չորս ծայր կա, ուստի բոլոր ավետարաններից չորսն են իսկականը»: Այսպիսի բացատրություն եր տվել Լիոնի յեպիսկոպոս Իրինիոսը:

Քիչ հետաքրքրական չեն նաև ավետարաններ վոչնչացնելու դրդապատճառները. այսպես, որինակ, Թոմայի ավետարաններից մեկի վոչնչացնելու պատճառն այն է լեղել, վոր Քրիստոսի մանուկ հասակում կատարած հրաշքի մասին այնտեղ հետևյալ տեղեկությունն է բերված լեղել.

«Հիսուսը հինգ տարեկան ժամանակ գետի ափին խաղում ու, փափուկ կավ տրորելով, նրանցից 12 ճնճղուկ է շինում: Որը շաբաթ եր: Հովսեփը, գալով այնտեղ, բղավում է նրա վրա ասելով՝ «Ինչո՞ւ յես շաբաթ որն անում այն, ինչ չի կարելի: «Իսկ Հիսուսը ծափ տալով ձայն է տալիս ճնճղուկներին՝ «Թռե՛ք»: Ու ճնճղուկները ծվծվալով թռչում են» (տես Ժեբելը՝ «Կանոնական և պարականոն ավետարաններ», հմ 91): Տերտերիներն այդ բոլորը կարդում են ու մտածում. ի՞նչ անեն այդպիսի ավետարանը: Քրիստոսն ասածու պես հրաշքներ է գործում, իսկ լերեխայի պես՝ չարություններ անում: Վոչ են հ'նրան այդ հիմարություն-

ների համար ճիպտանս, վոչ են ե՛լ յերկրպագես վորպես աստծու: Յերեխաներին դաստիարակելը դժվար է, իսկ աստծու ճտերին՝ ել ավելի Վժվար: «Վոչ—վճռում են նրանք, —այդ բանը չպիտի լինի: Վոր հինգ տարեկան խընքոտը հրաշքներ գործի — պետք չի: Այրեկ Թոմայի ավետարանը, սատանի բաժին դարձնել:

Այս մտքին սուրբ Հովհան Վոսկերերանը համաձայնում է. յեթե փոքրիկ Գրիստոսը կարողանար հրաշքներ գործել, ապա ուրեմն նա կարող էր իրեն պաշտպանել Հերովդեսի հալածանքներից: Մակայն, չգիտես ինչու, ստիպված է լինու Յեզիպտոս փախչել: «Ինչո՞ւ — Հարցնում է Վոսկերերանը և ինքն իրեն պատասխանում: — Վորովհետև յեթե աստված «իր մանկուլթյունից հրաշքներ գործեր, ապա նրան չեյին ճանաչի իբրև մարդ» (զրույց Մաթ. ավետարանի 7-րդ գլխ. մասին):

— Մի խոսքով, — ասում էյին տերտերները, — սուտ է, թե ըզորթ, թքած դրա վրա: Բայց մեր ասածը պիտի լինի: Այրեկ Թոմայի ավետարանը, ու պըրծավ-դնաց:

ԱՎԵՏԱՐԱՆԻՉՆԵՐԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱԿԱՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ՈՒ ԽԱՌՆԱՇՓՈԹՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մակայն, այդ «իսկական» ավետարաններն ամեն տեսակի ստի ու հակասուլթյունների բուն են. մի կը Գրիստոսը: Իսկապես գոյուլթյուն ունեցել է, արդյոք: Վոչ վոք այդ մասին պարզ վոչինչ չգիտի: Վճրտեղ և յմըր է նա ծնվել: Ո՞վքեր էյին նրա ծնողները: Մարկոս առաքյալն այդ մասին վոչ մի խոսք չի ասում:

Քրիստոսի կենսագրությունը նա մկրտության սկզբից
 և տալիս, այսինքն՝ այն ժամանակից, յերբ Քրիստո-
 սը, ըստ Ղուկասի վկայության, արդեն 30 աաբեկան
 եր (Ղուկաս III 29): Մատթեվոսն ասում է, վոր
 Քրիստոսը սուրբ հոգու վորդին եր: Ի միջի այլոց,
 նա բացատրում է, իսկապես այդպես է յեղել, արդ-
 յոք, նա ճիշտը չգիտի, բայց փաստ է, վոր այդ ամե-
 նը Հովսեփը յերազում եր տեսել (Մաթ. I, 20): Ղու-
 կասն ասում է, վոր Քրիստոսն Հովսեփից է ծնվել:
 Նա Մարիամին նրա «կինն» է անվանում: (Ղ. II
 5): Մարիամն ինքը Հովսեփին «քրիստոսի հայր» է
 անվանում: (Ղ. II, 48): Ի՞նչ է նշանակում այս
 կասկածելի պատմությունը: Աստվածաբաններն այդ
 պատմությունն այսպես են բացատրում, «Հիսուս
 Քրիստոսի ծննդյան գաղտնիքը մինչև մի վորոշ ժա-
 մանակ բոլորից թազուն ողիտի մնար. այդ գաղտնիքը
 չիմանալով, Նազարեթի բնակիչները Քրիստոսի հոր՝
 Հովսեփին եյին համարում իրրե նրա մոր «մարդ»,
 չկամենալով բաց անել այդ գաղտնիքը, Աստվածածի-
 նըն ինքը Հովսեփին Հիսուսի հայր եր անվանում:
 (Բ. Գլադկով «մեկնություն ավետարանի): Բանից
 դուրս է գալիս, վոր Աստվածածինն ուղղափառներին
 «պար եր ածում»: «Յերկնային թագունհին» սուտ եր
 խոսում, խաբում եր, իսկ հիմարները նրան հավա-
 տում եյին: Աամա թե խափել գիտի մեր աստվածա-
 մայրը հա՛: Այ քեզ խորամանկ:

Սրան զուգընթաց, չգիտենք թե ինչու, յեկեղե-
 ցին Քրիստոսին համարում է վոչ թե վորդի հոգվուն
 աստծո, այլ վորդի հորն աստծո: Յեվ այսպես, թե
 ովքե՞ր են Հիսուսի ծնողները, այդ մասին ավետարա-

նում ճիշտ պատասխան չկա: Միանգամից յերեք հոր
անուն են տալիս: Թե վորին այս դեպքում պիտի հավա-
տանք, դժվար է ասել: Մաթևոսն ինչ վոր մի Հակոբի յե
համարում Բրիստոսի պապ (I, 15), իսկ Ղուկասը՝ Յեղի-
ային (III, 23): Բրիստոսին սուրբ հոգու վորդի
անվանելով Մաթևոսը հայտարարում է ընդ սմին, վոր
Բրիստոսը միաժամանակ Դավթի «ցեղիցն է» (Մա-
տթ. I, 1): Դավիթը սուրբ հոգուց է ծնվել, արդյոք,
կամ ընդհակառակը, նա ինքը յերբևիցե սուրբ հոգի՞
յե ծնել, կամ, գուցե, Դավթի կինն աղաֆսյամկ է բերել
— պարզ չի: Ընդ սմին, Մաթևոսը Բրիստոսից մին-
չև Աբրահամ 42 սերունդ է հաշվում (I, 7), իսկ Ղու-
կասի հաշվով դրանք 56 են (III, 23—24): Կույս
Մայրամբ, ինչպես պատմում են, ամուսնացած յերբեք
չի լեղել, իսկ Բրիստոսը 4 յեղբայրներ ուներ (XIII,
55—56): Բրիստոսի ծնվելուց հետո Հովսեփը, ըստ
Մաթևոսի վկայության, «յերեխային ու մորը գիշերով
վերցնում գնում է Յեզիպտոս և այնտեղ մնում մինչև
Հերովդեսի մահը (37—4 թ. մինչև Ք. ծ.), իսկ Հերով-
դեսը, ինչպես պատմաբաններն են հաստատում, դրա-
նից 4 տարի առաջ եր մեռել: Այն ժամանակ, ասում
է Մաթևոսը, «զայրացած» Հերովդեսը «մարդիկ ու-
ղարկեց Բեթսեհեմի բոլոր մանուկներին կոտորելու»
(Մաթ. II, 16): Ղուկասն այս բոլորը ժխտում է.
ըստ իր ավետարանի, վոչ վոք մանուկներին չի կո-
տորել, Բրիստոսի ծնողներից վոչվոք Յեզիպտոս չի
գնացել: Ծննդաբերությանից հետո Մարիամը 6 շա-
բաթ տանից դուրս չեր գալիս (Հով. 22), և այդ ամիս
ու կիսվա ընթացքում ամբողջ Բեթսեհեմում վոչոք

վոչ մի մանկան մատ չդիպցրեց: Յերբ վոր, ըստ Մովսեսի որենքի, «քառունքը» լրացավ, Քրիստոսին տաճար բերին՝ աստծուն ընծայելու» (Ղ. 11, 22): Ամեն բան աստծու որենքով կատարելուց հետո, Հովսեփն ու Մարիամը մանկան հետ «վերադարձան Գալիլիա, իրենց Նազարեթ քաղաքը» (Ղ. 2-րդ, 39), իսկ Յեզիպտոսի մասին նույնիսկ խոսք չի լեզել: «Իսկ մանուկը մեծանում և հոգով եր զորանում» (Ղ. 11, 40): Բայց թե ինչ է յեղել նրանից հետո, վոչորքի հայտնի չէ: Թե վորտեղ եր ապրում Քրիստոսը, մինչև 30 տարեկան դառնալը, այդ վոչորք չգիտի: 30 տարեկան հասակում նա մկրտվեց Հորդանան գետում, և այն ժամանակ, ի միջի այլոց, յերբ Քրիստոսը ջրից դուրս եր գալիս, իսկույն Հովհաննեսը տեսավ... Հոգին աղավաղեց իջունում եր նրա վրա (Մաթ. 1, 10): Այդքեզ զարմանալի բան ժողովրդի ահագին բազմություն կար այնտեղ ու, վոչ այդ ահագին բազմությունը, վոչ ել հենց Քրիստոսն ինքն աղավաղի բան չտեսան. աղավաղին միայն Հովհաննեսն է տեսել, չեթե միայն հավատանք ավետարանի ասածին: Հետո Մարկոս ավետարանիչը հայտնում է, վոր «դրանից անմիջապես հետո հոգին նրան անապատ է տանում»: Այնտեղ 40 որ... սատանան Քրիստոսին փորձության է լինթարկում (Մարկոսի I, 12, 13): Իսկ Մաթեվոսը ժխտում է այդ:

Սուրբ հոգին չէ, վոր Քրիստոսին անապատ է տանում, այլ սատանան. «նրան սատանան է բռնում» և տանում, ասում է Մատթևոսը: Թե սատանան Քրիստոսի վորտեղիցն եր բռնել, Մաթեվոսը չի ասում թե, թե ուղղակի գրկած, բայց տանում է, ըստ

յերևույթին, պինդ բռնած, այնպես վոր Քրիստոսը նույնիսկ դիմադրելու փորձ չի անում, «գնանք՝ գնանք»։ Այս բոլորը, ըստ Մարկոս ավետարանչի վկայության, մկրտությունից «անմիջապես» հետո յե լիզել։ Իսկ Հովհաննես ավետարանիչը հաստատում է, վոր մկրտության «չերբորդ որը» (II, 1) Գալիլիայի Կանայ քաղաքում Քրիստոս հարսանիքում քեֆ հր անում։ Հետագայի վերաբերմամբ հայտնի յե, վոր Քրիստոսը Գալիլելիում իր գաղափարները քարոզելով հր պարապում ու զանազան հրաշքներ գործում, բայց թե վճռքան տեեց նրա այդ գործունեությունը, հայտնի չէ. մի տարի, յերկու, յերեք, թե մի քանի ամիս, վոչոք վոչինչ չգիտի։ Վճռ թվին են նրան տարի, և յերբ են իրան մահապատժի յենթարկել, այդ մասին վոչոք վոչ մի տեղեկություն չունի։

Ի միջի ալլոց հեռաբերակա՞ն է Մատթևոս ավետարանչի նկարագրած հետևյալ դեպքերը. «Մի անգամ Քրիստոսը Բեթսայիդ ե գալիս, նրա մոտ մի կույր են բերում ու խնդրում են, վոր Քրիստոսը ձեռքը նրա վրա դնի»։ Քրիստոսը, բռնելով կույրի ձեռքից, «թքում է» նրա աչքերի մեջ ու «ձեռքերը» վրան դնելով, հարցնում է, թե բան տեսնում ե, արդո՞ք։ Կույրը անտղելով ուսում է՝ ծառաւորի նման անցնող մարգիկ ե՞ն երեվում աչքիս։ Քրիստոսը նորից ձեռքը նրա աչքերին է դնում ու հրամայում, վոր անտղի։ Կույրը բժշկվում ու սկսում է ամեն բան տեսնել։

Սկզբում կույրը բան չեր տեսնում։ Հենց խելքի չել մոտ է. յեթե տեսողություն ունեցող մարդու աչքի մեջ ել թքենք, նա չիլ չի կարողանա միանգու-

մից տեսնել: Բայց կույրն ելի հենց քիչ-միչ բան եր
ջոկում, «մարդկանց տեսնում եմ,—ասում եր, ամա
ամա՛նքա՛ն եմ նրանց ծառերից ջոկում»: Ախր ըստենց
վճնց կլի, եւ Եդ վճնց մորուց բոռ եր, վոր համ տե-
սել եր, համ ել գիտեր, թե ծառն ինչ բան եւ: Խոսք
չկա, վոր բոռը ձեռ եր առնում—իրեն սուրբ բոռու-
թյունն եր դնում: Դե պարզ եւ, վոր ըստենց բան չի յե-
ղել, ամա Մատթևոսի ասելով ըստենց ա դուրս գալիս,
ինչ անենք:

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՀԱՐՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀՆԱՐՈ- ՎԻ ԲԱՆ Ե

Ահա՛ քապես Քրիստոսի հարության լեզենդ (ա-
ռասպել) եւ ծայրե ի ծայր խառնաշփոթությունն եւ:
Ինչո՞ւ Քրիստոսը թագուն, գողի գող հարությունն ա-
ռավ: Ինչո՞ւ եդ հրաշքը նա մարդկանց ցույց չտվեց:
Յե՞վ ինչո՞ւ մարդիկ, այնուամենայնիվ, հավատում են
այդ բոլորին: Քրիստոսի հարության վկան ո՞վ եւ Ո՞վ եւ
տեսել այդ: Չե՞ վոր յերբ յուզաբեր կանայք գերեզ-
մանի մոտ յեկան, այն դատարկ եր արդեն: «Փրկչի
հարությունն առնելուն շատ վկաներ կան,—բացառան-
չում եւ Կյուրեղ յերուսաղեմացին.—այսպիսի վկաներ
են դրանք. ամենից առաջ հենց ինքը՝ գիշերն ու
լուսնի լուսը... և Քրիստոսին ծածկող գերեզմանա-
քարը: Այս քարը տեսել եւ տիրոջն ու վկայում եւ նրա
հարությունը», հետո՝ «աստծու հրեշտակները», վորոնք
մարդկանց անտեսանելի յեն, «և դագաղի խանձա-
րուրները», «և Հեղին լեռը», վորը «մինչև որս կանգ-
նած եւ» իր տեղում ու չի գնում արտասահման, վեր-
ջապես, «և հենց են տեղը, ուր այդ բոլորը տեղի չե

ունեցել և, վորը ըտլորն ել տեսնում են» (Կյուրեղ Յերուսաղեմացի. «Բան հրապարակական»):

Ահա թե վորքան վկաներ կան: Յեվ ահա թե ինչպիսի հիմարներն են սրբերի շարքն ընկնում: Բայց մեկն ու մեկը տեսել և, արողոք, Քրիստոսի հարության հրաշքը: Յավոք սրտի, վոչ. Մարիամ Մագ- թաղենացին, վորն ամենից շուտ եր չեկել Քրիստոսի գերեզմանի վրա, վկայում և, վոր քարն արդեն հետ եր տարած գերեզմանից» (Հովհան. XX, 1), իսկ տիրոջը «գերեզմանից տարել էին»: Թե ի՞նչ են արել նրան, ճշտ եմ տարել, «չգիտենք» (Հովհան X, 2): Առաքյալները գնում, մտիկ են տալիս գերեզմանն ու քարը, և տարակուսանքով «վերադառնում իրենց տեղը» (Հովհան XX, 10):

Ես ի՞նչ բյալակ ե, առ.—մտածում են նրանք, ծոծրակները քորելով.—ես Քրիստոսը հարությո՞ւն ե առել, թե՞ ժուլիկները նրան գերեզմանից թոցրել հն: Բան չես հասկանում...:

Եհ, չելավ, ես քարը վոր հետ և տարած ու կնիքը պոկած արդեն շատ ու շատ կասկածելի չե: Ախր ես ի՞նչ հրաշք ե, ե: Եդ վո՞նց բան ե՝ հարություն կարողացել ե առնել, իսկ առանց քարին ձեռ տալու չի կարողացել գերեզմանից դուրս գալ: Զրերի վրայով ման եր գալի՞ս, իսկ այստեղ չկարողացավ առանց ուրիշի ոգնության լուր գնալ:

Ա՛յ, չեթե համ քարն իր տեղը լիներ, համ կընիքը վողջ, իսկ ինքը—Քրիստոսը գերեզմանի մեջ չըլիներ,—կասեյինք՝ հա՛:—Եդ կլիներ հրաշք: Թե չե, եդ վոնց բան և, վոր հրաշքով հարություն առավ, իսկ

քարը մարդիկ ստիպված յեղան ձեռքերով դեն գցել:
Ինչ խայտառակ պատմությունն է, տո՛ւ:

Բայց թե յի՞րբ է պատահել այդ բոլորը: «Արեւ-
վածագին», — ասում է Մարկոսը (XV, 1-2): Վոչ-
եւ առաջ. լսասրացին, արշալույսին, «մինչև արեւ-
ծագ», առարկում է Մատթեվոսը (XXVIII, 1): Յեւ վոչ եւ
լուսարացին, — բողոքարկում է Հովհաննեսը, — այլ գի-
գիշերը, «չերբ դեռ մութն եր» (XX, 1): Շատ ուշ
միայն Մարիամը պատմում է, վոր նա գերեզմանի
միջ յերկու. հրեշտակ է տեսել, բայց նրանք եւ իր
այն հարցին, թե «Ժւր են դրել տիրոջը», իրեն վո-
չինչ չեն պատասխանել: Դրանից հետո ամբողջ ժա-
մանակ Մարիամը «լաց եր լինում», առանց աչքերը
ցամաքեցնելու (Հովհաննես XX, 11) ու բանն աչն
տեղ հասավ, վոր սկսեց թվալ իրեն, իբր թե, Քրիս-
տոսն սկսում է նրա աչքին յերևալ: (Հովհաննես
XX, 14): Նման զառանցանքներ առաքյալների հետ
եւ են պատահել (Հովհաննես XX, 19): Ահա աչն բո-
լորը, ինչ հայտնի չե Քրիստոսի հարության մասին:
Փոքր ի շատ ճիշտ վոչ մի տեղեկություն վոչ վոք
չունի, իսկ յերբ ավետարանիչներն սկսում են Քրիս-
տոսի հարությանը վերաբերող ավելի մանրամասն
զանազան հանգամանքներ նկարագրել, ապա աչստեղ
տակից — գլուխ շփոթ է սկսվում: Մատթեվոսն աչս-
պես է ասում, վոր գերեզմանում մի հրեշտակ է մի-
այն լեղել (Մատթեվոս XXVIII,) և վոչ թե չերկու,
ինչպես Հովհաննեսն է հաղորդում: Ղուկասն ասում է,
վոր Մարիամը վոչ թե հրեշտակ է տեսել, այլ սովո-
րական «յերկու» մարդկանց (Ղուկաս XXIV, 4): Մար-
կոսն աչս եւ է ժխտում. վոչ թե չերկուսը այլ մեկը,

վոչ թե հրեշտակ, այլ մարդ, են եւ վոչ թե մեծ, այլ պատանի: Զորսովել տարբեր բաներ են ասում: Այդ պատճառով եւ չի կարելի վոչոքի հավատալ: Սըս հետ միկտեղ, ավետարանիչները յերբեմն իրենք իրենց եւ են հակասում: այսպես, Մատթեվոսը հայտարարում է, վոր Քրիստոսը «յերկրի արգանդում» յերեք ցերեկ եւ յերեք գիշեր» պառկեց, ինչպես Հովհաննեսը կետի փորում (Մատթեվոս XII, 40), եւ հենց այստեղ եւ հայտնում է, վոր նա հարուժւումն է առել «շաքաթվա առաջին որվա լուսարացին», այսինքն՝ կիրակի լուսարացին: Ուրբաթ յերեկոյից մինչև կիրակի առավոտ վոչ թե յերեք որ եւ յերեք գիշեր է անցնում, այլ միկ ու կեսից պակաս: Բա թնչ է նշանակում այս խառնաշփոթությունը:

**ՔՐԻՍՏՈՍ ԻՐՈՔ ԶԻ ՅԵՂԵԼ. ՆՐԱ ՄԱՍԻՆ ՏԵՐՏԵ-
ՐԱԿԱՆ ԲՈԼՈՐ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՊՈԶԱՎՈՐ
ՍՏԵՐ ԵՆ:**

Հետաքրքրական է նշել այն, վոր Քրիստոսի բոլոր կենսագրությունները միայն այն զրոյներն ունեն, վորոնք նրա գոյությանը հավատում ելին, վորոնք հավատի համար ընդունում ելին այն բոլորը, ինչ վոր լսում ելին նրա մասին, վորովհետեւ հնարավորություն չունեցին ստուգելու բոլոր այդ լուրերն ու գիտականորեն հաստատելու Քրիստոսի գոյության պատմական փաստը: Բայց պատմությունն ու հավատը յերկու բոլորովին տարբեր բաներ են, պատմաբանին փաստեր գիտենալ է պետք, հավատի համար լուրեր ընդունելու իրավունք չունի: Կամ թե հավատը նրա ինչին է: Ինչ կտրիք կա հավատալու մի վորեւ

պատմական մարդու գոյութիւն, յերբ նրա գոյութիւն փաստը բոլորն ել ընդունում են: Կարիք կա, արդիւք, որինակ, հավատալու ամբողջ աշխարհին հայտնի մի վորեն սպիտակ գվարդիական վարձկանի, բանդիտի, խավարամոլի, հնազանդեցրած ավերիչի և «սրբազնագույն» ժողկրօն պատիարք Տիխոնին: Կարելի յե ասել, վոր վոչ մի ազնիվ մարդ աջակիսի գծուծ մարդու, աջակիսի ստոր կեղծավորի ու կեղտոտ ավազակի, ինչպիսին Տիխոնն ե, մի մազաչափ անգամ նրա վոչ մի խոսքին չի հավատա, բայց վոր նա աշխարհում գոյութիւն ունի, կարելի յե, արդյոք ժխտել ալդ: Պատմաբանը չի կարող հարցն ալդպես դնել, պատրիարք Տիխոնի գոյութիւնը յես ընդունում եմ, վորովհետեւ նա լավ մարդ ե: Վոչ, պատմաբանը հարցն ալ կերպ ե դնում: Ով ել ուզում ե՝ նա լինի, ազնիվ մարդ, թե պիղծ, բայց յեթե իրոք գոյութիւն ունի, ապա յես նրա գոյութիւն փաստը հաստատում եմ:

Մեզ համար կարևոր չի այն, թե ավետարանիչները Քրիստոսին ինչի տեղ եյին ընդունում, մեզ համար կարևոր չի գիտենալ այն, թե վորքան նրանց սերը դեպի Քրիստոս մեծ ե յեղել: Մեզ կարևոր ե աջն իմանալ, թե, իսկապես, Քրիստոս յեղել ե, թե՞ հավատի համար ընդունած՝ մարդկային ֆանտազիայի ստեղծած մի լեզենդ ե այդ:

Անվ յեթե պատմաբանների աշխատութիւններին դիմելու լինենք, ստիպված պիտի լինենք ասելու, վոր նրանցից վոչ մեկը Քրիստոսի գոյութիւնը փաստ չի ընդունում: Իսկ այդ նշանակում ե, վոր տվյալ դեպքում, մենք գործ ունենք մի հնարովի բանի հետ: Պատմութիւնը գործոնների (ֆակտոր) մի բնագավառ

ե, և այն բոլորը, ինչ ալդ բնագավառից դուրս ե, լեզենդ ե, հեքլաթ ե, Ֆանտաղիա չե, հնարովի բան եւ Պատմությունը Գրիստոս չի ճտնաչում: Նա վոչ թե կյանքից ե վերցրված, ալ մարդկային գլխից: 74 թվականին Հովսեփ Ֆլավիոսը, վոր ինքը հրյա չեր ու Յերուսաղեմի բնակիչ, 37 թվի ծնված, գրում ե հոռմայեցիների հետ տեղի ունեցած «հրեյական պատերազմի պատմությունը», վորը մեր թվականի 7-րդ տարին վերջացավ՝ Հրեաստանի պարտությամբ ու հոռմեյական կայսրի իշխանության հնազանդեցնելով այն: Հովսեփ Ֆլավիոսն իր ալդ աշխատության մեջ ժամանակի հենց այն շրջանն ե շոշափում, վորին լեզենդը վերագրում ե Հիսուսի կյանքը: Զափազանց մանրամասնություններով ե նկարագրում նա բոլոր այն անցքերը, վորոնք այն ժամանակ Հրեյաստանում են տեղի ունեցել: Նա հիշատակում ե բոլոր գործող գլխավոր անձանց, հոռմեյական թագավորներին, գորավարներին ու փոխարքաներին, վորոնք Հրեյաստանի քաղաքական անկախությունը կորցրած որից՝ հոռմեյացոց արքունիքի կողմից նշանակված եյին չեղել այնտեղ: Նա ի միջի այլոց, Պիղատոսին ել և հիշատակում, բաց Գրիստոսի մասին վոչ մի խոսք չի առում: 94 թվին Ֆլավիոսը ավարտում ե իր մուս, «Հրեական հնություններ» վերնագրով, բազմահատոր պատմական աշխատությունը: Այստեղ ել Գրիստոսի մասին վոչ մի խոսք: Այս հանգամանքի վրա ուշադրություն ե դարձնում քրիստոնյա պատմաբան Ուրիգինեսը, վորը Գրիստոսի վերաբերյալ վորեւ տեղեկություններ չլինելու փաստից իսկ այն գալթացնող յեզրակացությունն ե անում, թե Ֆլավիոսը, ըստ յերե-

վույթին, Քրիստոսին Մեսիա չի համարում: Որիգինեսը մեռել է 254 թվին: Այստեղից պարզ է, վոր նրա կենդանի ժամանակ, իսկ այս նշանակումն է՝ մինչև III դարու կեսը, Ֆլավիոսի աշխատությունների մեջ Քրիստոսի մասին վոչ մի հիշատակություն չի չեղել: Այդ բանը խիստ զայրացնում էր քրիստոնյաներին: Յեւ ահա III դարու կեսից սկսում են յերևան գալ Ֆլավիոսի աշխատությունների որինակները, ուր ճիշտ է, շատ քիչ խոսքերով, բայց արդեն տեղեկություններ կային Քրիստոսի, նրա հրաշքների և հարության մասին: Ակներե է, վոր յեթե նման որինակներ ել գրտնված են չեղել Ֆլավիոսի մահից 200 տարի հետո, ապա Ֆլավիոսն ինքն այստեղ գործ չունի: Ակներե է, վոր բոլորը քրիստոնյա գրիչների (արտագրող) գործն է այդ: Քո ձեռը քո իշխանն է, թնչ ծանր բան էր բարեպաշտ քրիստոնիայի համար, վոր աստծու անունը հռչակելու համար իրեն կողմից մի հնգից-տաս տող ավելացներ: Բայց ամբողջ դժբախտությունն այն է, վոր կռապաշտական գրքերում քրիստոնեական՝ այդ թքով կպցրածները այդ գրքերի մեջ ցցված են այնպես, ինչպես «հատն» աչքի վրա, և ինչպես ասում են սե վարտիկի վրա սպիտակ կարկատանը հասկանում են: Ֆլավիոսը դեյիստ (աստծու գոյություն ընդունող) էր: Դեյիզմն աստվածաբանական այն ուղղությունն է, վորի կողմնակիցները ժխտում են մարդն աստված դառնալու հնարավորությունը: Այդպես կարճ էր, արդյոք, նման համոզմունքների տեղ Ֆլավիոսը Քրիստոսին աստծու հատկություններ վերագրելու հավատալ մեռելներից նրա հարություն անհելու հնարավորությանը: Այդ այնքան է հնարավոր, վոր-

քան վոր պատրիարք Տիխոնը կոմսունիդմը տարածելու գաղափարի անհրաժեշտության տեսակետի վրա կանգնեցր:

Նկարագրելով Քրիստոսի խաչելության չարչարանքները, Մատթեվոսն ասում է՝ «խավար յեղավ ամբողջ յերկրի վրա ժամը վեցից մինչև ժամը 9-ը» (Մատթեվոս 26-րդ, 45), իսկ հետո, յերբ Հիսուս «շունչը փչեց»... «յերկիրը ցնցվեց ու քարերը պատռվեցին» (Մատթեվոս 27-րդ, 51): Բայց թե ինչու ժամանակակից մարդկանցից և վոչ մեկը վոչ միայն չի հաստատում այդ, այլ ինչպես անգլիացի պատմաբան Հիբբունն է ընդգծում այդ, «ժամանակակից մարդիկ...», ըստ յերևույթին, բոլորովին չեն նկատել այդ փոփոխությունները... Ֆիզիկական աշխարհակարգում: (Հռոմեական կայսրության կործանման ու անկման պատմություն): Այս բոլորը հռոմեացի գիտնական Պլինիոս ավագի կենդանի ժամանակ է տեղի ունեցել, վորի «բնապատմության» մեջ խավարումների մասին ամբողջ գլուխներ կան, սակայն, այն խավարումի մասին, վորն «ամբողջ յերկրի վրա» յեյեղել, Պլինիոսը «մի խոսք ելա չի ասում» (Հիբբոն, նույն տեղը): Վոչ միայն ամբողջ յերկրի վրա, այլև Պաղեստինում ել վոչ մի խավարում չի յեղել: Ավետարանիչների յերևակայության մեջ է միայն յեղել այն: Ավետարանիչները խավարումին պինդ հավատում եյին, բայց ել ավելի պինդ է պարզվել այն փաստը, վոր վոչ մեկը և վոչ մի խավարում չի տեսել, հենց այդ ել նշանակում է, վոր, իրոք, խավարում չի յեղել: Յեթե այդ այդպես է, ուրեմն Քրիս-

տոսի ամբողջ այդ պատմութիւնը մեկն ու մեկը հը-
նարեւել եւ Արդիոք թիվ ե այդ: Յեւ ինչո՞ւ համար:

ՌԻՄ ՅԵՎ ԻՆՉՈՒ ԷԱՄԱՐ Ե ՊԵՏՔ ՅԵՂԵՆ ԳՐԻՍ-
ՏՈՍԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԶՐՈՒՅԾԸ

Բրիստոնեյական գաղափարները մարդկանց գըլ-
խում ծագել են ճորատիբական կուլտուրայի խա-
վար շրջանում: Բայց ինչո՞վ պետք ե բացատրել այն,
վոր կապիտալիստական յերկիրներէ ժամանակակից
կառավարիչները, այն դասակարգերի ներկայացուցիչ-
ները, վստօնք իշխում են բուրժուական կարգերում,
մեր որերում վոչ պակաս ուժերով են կաշու մի ո-
րերն ապրած այդ գաղափարի փշրանքներին: Ի՞նչ
ընդհանուր նման բան կա, մեկ կողմից, ճորտության,
մարդու կողմից մարդու վրա բացարձակ դաժան այդ
բռնության, ու մյուս կողմից, կապիտալիստական հա-
սարակարգի մեջ, ուր, բացի իր սեպհական ֆիդիքա-
կան ուժից, վոչինչ չունեցող ամենավերջին չքավորը,
պրոլետարիատը պետության ազատ քաղաքացին ե
հանդիսանում, ուր նույնիսկ շահագործումը հենց զո-
հի իրեն համաձայնությամբ ե կատարվում: Մակայն,
ինչքան ել, մեծ լինի տարբերութիւնը մեկ և մյուս
ռեժիմի միջև, այնուամենայնիւ, տիրող դասակարգե-
րի կացության մեջ, թե մեկ և թե մյուս դեպքում,
ելի մի ընդհանուր բան կար: Յերկու ռեժիմն ել սը-
վիններէ վրա ելին նստած: Ճորտերի ապստամբու-
թիւնն ել ճիշտ այնպէս, ինչպէս և մեր որերի ազատ
պրոլետարների ապստամբութիւնը, հիմքից ցնցեցին
պետական վողջ սիստեմը: Վոչ թե դաժանության հե-
տեանքով; վոչ թե բռնության ծարավից են ժամանա-

կապից պրոփանտները ապստամբություններ անում, այլ սեպհականատերերի կատաղի դիմադրությունը միայն, դեպի աշխատավորությունն ունեցած կենդանարանական կույր ատելությունը միայն, իրենց մոտալուտ անկումն զգացող պարազիտական դասակարգերի կատաղի գազազությունն են ստիպում մարտնչող բանվորներին դիմելու անողորմ արյան տերրորին: Ժամանակակից հեղափոխությունների նպատակը ամենին վրիժառությունն է, այլ այն գիտակցությունն է, վոր ամբողջ մարդկությունն անկումից, բուրժուական պայմաններում քայքայվելուց ու այլասեղանելուց փրկողը միմիայն բանվոր դասակարգն է: Պրոփանտարիտաը գիտակցում է կապիտալի իշխանության խորտակման անխուսափելիությունը, գիտակցում է, վոր իր ձեռքում է միայն գտնվում մարդկության ամբողջ բախտը, վոր մենակ ինքը միայն կարող է հին սեպհականատիրական կարգերը տապալելու գինք դառնալ, ուստի անհրաժեշտ է համարում ամենավրժառական պայքար մղելը—պայքար մինչև հաղթություն, ինչ գնով էլ լինի:

Հռոմի կայսրության որերի հին ստրուկը բոլորովին այլ վիճակում էր: Նա կարող էր կամ միմիայն հանդուրժել (տանել) իր մեջքի ծանրությունը, կամ վայր գցել իսկ, բայց հասարակական զարգացման այն շրջանում իր սեպհական բախտը վոչ իրենից էր կախված, վոչ էլ իր տիրոջից: Ում իշխանությունն էլ ուղում է լինել, տեխնիկայի իսկ ցածր մակարդակի ժամանակ վոչ մեկը նրա համար կուշտ գոյություն տալահովել չէր կարող: Հազարավոր ստրուկների բաժիններից մեն-մենակ մի պատրիկը կարող էր, իհարկե

իրեն բավականաչափ յուզալի բաժին պոկել: Պարագիտների բանակի առանձին միավորների ապրելու լրավունքը ձեռք ե բերվում մարդկանց սովից ուժասպառ անելու, անմարդավայել ծանր աշխատանքի տանջանքով ու նրա՞նց կյանքերը հազարներով կարճելու գնով: Ճորտի առաջ յերկու հնարավորութուն ելին միայն ծառացած. կամ վոչնչանալ, հին ուժիմը տանելով, կամ վոչնչանալ՝ թոթափելով այն: Միևնույն չէր, արդյոք, նրա համար, թե ինչ հանգամանքներում պիտի սովամահ սատկի—ճորտի լուծն իր վզին, արդյոք, թե՛ իրեն ազատ յերկրի ազատ քաղաքացի դալով: Նրա դասակարգային ատելութունը, նրա թշնամութունը, դեպի իր ճշդողները լեկք չունեի: Այնքան ավելի սաստիկ եր նրա մեջ գրգռվում՝ դատաստան անելու ծարավը, վրիժառության դպացմունքին լեկք գտնելու դաժանության կուշր տարերքը սանձահարելու ձգտումը:

Միևնույն եր նաև պատրիկի համար, թե այսուրև ստրուկն ինչ տրամադրությամբ նրա ձեռքերը հետևել կկապի, դեմքի ինչ արտահայտությամբ նա արխատկրատի ազնիվ վզին ձիգ կտա թոկի հանգույցը կամ մազոտ ձեռքերով դին կշարտի նրա սրբազան գլուխն ուսերից: Հին Հոռմի հնացած ուժիմն էլ, ինչպես և մեր որերի բուրժուական ուժիմը, կատարվող փաստի առաջ եր զգում իրեն՝ սասանումը մոտ և: Մահն արդեն կանգնած եր հին կարգերի թիկունքում և իր սառը ձեռքերը նրա ուսերին եր դրել: «Ո՞վ գիտի, գուցե մենք եգուց ել սաղ չըլինենք», անցնում են նրա գլխով զարհուրելի մտքերը: Թե ինչ կլինի նրանից հետո, այդ կարևոր չի: Կապատագրի՞, արդյոք,

պրոֆեսորիատը մարդկությունը, կիրկի՞, արդյոք, կուտուրան, կխեղդվի՞, արդյոք, ստրուկների ապրատամբությունն իրենց սեփական արյան մեջ ու կոչընչանամ հին ռեփմի փլատակների տակ, այսօր իրենց մոտավորապես անկումն զգացող՝ իշխող դասակարգերի ինչ բանն եւ Բախտավոր կլինին, արդյոք, նրանցից հետո ապրող մարդիկ, թե՞ արյուն-արտասուք կթափեն, թե մեկ և թե մյուս դեպքում. «մենք վոչնչանալու լինք» «ճար չունինք»։ «Ո՛ր, ինչ կըլլեր, մի փրկիչը գար»։ Այսպես ելին մտածում մարդիկ այն ժամանակ։ Հենց այդպես ել այժմ բուրժուազիան եւ մտածում։ Ել ինչի՞ վրա հույս դնենք։ Մեր փրկությունն ել վճռող փրկությունն է։ Ինչպես կանխենք անխուսափելի անկումը։ Վճիռը դուրս հանենք զլուսններից հեղափոխությունը։ Վճիռը մեզնից հեռացնենք կատաղի ալիքները։ Ինչպես անենք, վոր սպառնացող ամպն ուրիշ կողմով անցնի։ Վճիռը շեղենք ճանապարհից հեղափոխությունը, նրան ուրիշ ճանապարհով ուղարկենք։ Ի՞նչով նստացնենք դրա փողին։ Սովը, կարիքն ու անիրավությունն են հեղափոխությունը ծառացրել։ Ե՛, ի՞նչ անենք, կերակրենք բոլոր քաղցածներին, դադարե՞նք նրանց ֆաբրիկաներում աշխատանքներով ծանրաբեռնելուց, մենք, բուրժուաներս կանգնենք նրանց տեղը, թե՞ մեր իրավունքները նրանց հետ կիսենք, իրավունք տանք նրանց տնորինելու ունեվորների բախտն այնպես, ինչպես ունեւորներն են տնորինում աղքատների բախտը։ Ի հարկե, նրանցից վոչ մեկը չի համաձայնի դրան։ Իսկ չի՞ կարելի, արդյոք, քաղցածներին առանց հացի հանգստացնել։ Ձի՞ կարելի, արդյոք նվազեցնել դեպի զրկանքներն ունեցած նրանց զգայնությունը։

քի կարելի, արդյոք, հաշտեցնել նրանց անարդարության հետ, առանց իշխանությունը բաժանելուն՝ դիմելու իսկ կարող եւ պատահել, վոր հայտնվի ելի մի այնպիսի փրկիչ, վորը կարողանա անհրաժեշտ հրաշք գործել:

ՔՐԻՍՏՈՆԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԻ ԳՈՐԾԻՔ Ե ԲՈՒՐԺՈՒԱԶԻԱՅԻ ՁԵՌՔԻՆ, ՊՐՈԼԵՏԱՐԻԱՏԻ ԴԱՍԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ԱՏԵԼՈՒԹՅՈՒՆԸ ԲԹԱՑՆԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ

«Մերելի ժողովուրդ — փսփըսում են տերտերները բուրժուաներին, — այն, ինչ վոր փնտրում եք, վաղուց արդեն գտնված է: Մենակ հավատն է, վոր հրաշքներ ե գործում, իսկ հավատը մարդկային ուղեղների մեջ մտցնելու մենաշնորհը մեզ ե պատկանում: Կրոնական ինչ պաղափար, ում գլուխն ասես՝ մենք ճիտում ենք: Կորած որի հետեից մի ընկնեք. մեր քրիստոնեությունը պրոլետարների համար հրաշալի ծրագիր ե (ի հարկե, վնչ նրանց տեսակետից): Ախր մեր ինչի՞ն ե նրանց կարծիքը, ե, յի՛րք մեր ու ձեր ձեռքերում ամեն տեսակի միջոցներ կան, վորպեսզի զորով նրանց վզին փաթաթենք մեր բարոյագիտությունն ու մեր համոզմունքը. ընտանիքը, դպրոցը, յեկեղեցին, ինքը պետությունը, բուրժուական գիտությունը, արվեստը, մամուլը, վոստիկանությունը, զորքը... Ել ի՞նչ եք ուզում: Թող յերեխաները մոր կաթի հետ միասին ծծեն կրոնը, թող մեր դպրոցը յերեխայի մտքերի առաջին շողերի հետ միատիկական մամուլի մեջ սեղմի նրա ուղեղը, ահաբեկելով մանկական խելքը կրոնական կեղևի մղձավանջներով: Թող համատը սարկացնի իրեն՝ կյանքը չճաշակած՝ զորացող սերնդի մատաղ ուղեղներն ու գե-

րի տանի նրանց կրօնական ֆանատիզմին, թող չեկեղեցին իր ազոթքներով որհնի ու դաստիարակի վոստիկանական սուլիչն ու մտրակը, թող մեր բանդերի դահիճներն իրենք «Վեցթեյան սերովբեներ պատկերացնեն իրենց, իսկ քաղաքամասերի խուզարկուները՝ սրատես քերովբեներ, թող գիտությունն «անհողդողդ» հաշտարարի գոյություն ունեցող կարգերը, իսկ ամեն տեսակի սոցիալիզմներ՝ քրեականություն ու շառլատանություն, թող մեր գրականագետներն ու բանաստեղծներն այնպիսի մարդասեր արյունարբուների ձեռքերում զոհվել յերգին, ինչպիսին մենք ենք, իսկ մեր թատրոնները ձրիակերների հրեշտակային առաքինություն պատկերացնեն: Միթե դուք չգիտեք, վոր բանվորի համար չկա այնպիսի մի կացություն, վորի հետ նրան չկարողանար հաշտեցնել քրիստոնեյությունը: Միթե դուք չգիտեք, վոր չկա այնպիսի մի գարշելի բան, վորի առաջ կրօնը չստիպե պրոլետարին գորով զդալու: Դուք ուզում եք, վոր քաղցածը ձեզնից հաց չպահանջի: Կարելի չե, խնդրեմ: Ահավասիկ մեր ծրագրի | կետը. «վոչ միայն հացիվ կեցցե մարդ». դուք ուզում եք, վոր նա չապստամբի ձեր ճնշումների դեմ, հրես, ահավասիկ, տեսեք. № 2 «ով համբերեսցե իսպառ՝ նա կեցցե»: Կատակի ու միանգամից հոգու հանգստություն կզգա: Ել ի՞նչ եք ուզում: Հա՛: Վորպեսզի նա չձգտի իշխանության:

Կուզե՞ք, հռչակավոր № 3-ն ասեմ. «Ժողովուրդների իշխաններն իշխում են նրանց վրա և թագավորները՝ թագավորում նրանց վրա. բայց ձեր մեջ այդպես չլինի» (Մատթեվս XX 25), թող ձեր մեջ այդ չլինի: Ամեն մեկինն իրեն տվեք. կախրինը, կա-

որին, աստծունն՝ աստծուն, իսկ պրոլետարին... Ասենք
դրա համար խոսելն ենքան ել չարժի:

Հաշտությո՞ւն: Ձե վոր աշխարհում, բացի մերից,
քրիստոնյակոնից, չկա այնպիսի մի ծրագիր, վորն
այնպես լրիվ ու աջնպես կատարյալ կերպով համա-
ձայնություններ ու հաշտություններ կիրառեր: Հիմա
կասե՞ք՝ բա մենչեկիները... Տո՛ դե նրանց լի՛նչ կա ե: Կարող ե՛ հարցնեք, թե լի՛նչ տարբերություն կա մեր ու
մենչեկիների մեջ: Ի՛նչ կա, ենքան ե, վոր նրանք ջրշունի
պես են խուզվում, իսկ մենք՝ այդրի: Նրանք իրանցից
լի՛նչ ունեն, եև, — սակից գլուխ բանագողներ են: Ի՛նչ
կա-չկա՝ մեզնից են վերցրել: Հլա մի եկեք ավետա-
րանը բաց անենք՝ տեսեք թե լի՛նչ կա մեջը — ել հավա-
սարություն, ել չեղրայրություն, ել կոմմունիզմ: Դուք
հենց ինչ կա-չկա՝ «գործք առաքելոցից» եք վերցնում:
Պրոլետարիատի դիկտատուրան ել... «Յեվ չեղիցին հե-
տինք՝ առաջինք»... Հլա մի կողմից ել՝ զինված ա-
պրստամբությունը .. «Վոչ թե խաղաղություն եմ բե-
րել, այլ՝ սուր»... Եդ լի՛նչ միտք եք անում, ե: Չլլի
թե՛ մաքներիցդ անցնում ե գնաք ու բանվորների գը-
լուխը թուցնեք: Մյսինքն թե՛ ասեք դուք ինչ ունեք,
գնացեք սոված սատկեցիք, թե՛ չե՛ հենց փորձել եք
բունտ անելու, շան ու գիլի բաժին կանենք ձեզ: Ախր
բա եդ մեր որով ըսկի ըլլելո՞ւ բան ա: Կամ թե՛ չե՛
մաքներիդ գրել եք տեղի-անտեղի նրանց գիջում ա-
նեք: Կանե՞ք, կանե՞ք, ախպեր — հլա մի փորձեք եդ
արջի ախորժակը բանալ: Մեր ժամանակը փչացել ա:
Թե սուտ ես խոսում — բերնիդ են գալիս, թե ուղիղ ես
խոսում — վայն եկավ՝ քեզ տարավ: Հիմա պիտի սովո-
րեք սուտն ըզորդին մերան անել, սուտն ել, ըզորդն

եւ չափով ասել, ալ հենց եղել կըլլի ես «այամբ» (ժամանակի) քրիստոնէյութուն, վորն ամենից շատ աղքատ-ուղբուտին ե պետք պալիս, ճիշտն ասած՝ նրանց աչքերին թող փչելու համար։ Պրոլետարի իրեն կապը հենց իր վիզն ենք զցուծ։ Ես աշխարհում պրոլետարիտին մենք բախտավորութուն չենք կարող խոստանալ։ Ինչ՞ա։ Վարովհետեւ ես աշխարհի բախտը նրան քիչ եւ նա պըտի տաի, թե պապեց-պապ չես եմ տանջվել, չես եւ պըտի բախտավորվեմ։ Թե քիֆ ա քեֆ ա... Թե հեղափոխութուն ա—թող լավ ըլլի։ Ա.ս քս տված սեւ վոզները։ Բաց զուր նրան ես պըտի արեք, թե քանի կենդանի յես, ես աշխարհում քեզ համար ազատ ապրի։ Են ժամանակ են եւ կասի թե հիսուն տարին ինչ ա, վոր նրա համար ինչ հեղափոխութուն անեմ։ Չարժի, զուր տեղը մեկ եւ ինչ ձեռքներս կեղտոտացնենք։ Ա՛յ, թե նրան վորտեղ պտի բռնել, հա։ Տակը բուրժուային, զուրժը՝ քեզ, դե թո՛ր յերկինք, հնտեղ քեֆդ ինչ կուղի՛ արա, են ժամանակ նոր բուրժուայներն եւ կկտրեն։ Նրանք մենակ ես աշխարհում որ կտանեն։ Պրոլետարը լուծն իր վզին կգնի ու կասի «ամա թե խաբեցի եւ կապիտալիստներին, հա։ Բան չկա, մի քիչ կհամբերեմ—հո ջանս զուրս չի գտ, համա են աշխարքում նրանք նախանձութունից պտի յեղունգները կրծեն ու տրտքեն։ Լաղաթ»։

ԻՆՉՊԵՍ Ե ԱՌԱՋ ՅԵԿԵԼ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԼԵԳԵՆԴԸ

«Յեթե աստված գոյութուն չունենար, անհրաժեշտ կլիներ հնարել նրան»,—ասում ե վոլտերը։
Բուրժուազիային չվիճակվեց հնարել աստծուն—

իշխանութիւն զլուս անցնելով, պատրաստի ստացավ նրան:

Բուրժուազիային վիճակված եր միայն աստծու համար նոր տարազ հնարել, — փոխել նրա արտաքինը — ծերունու փոխարեն կտալե շապիկ հագցնել ու զուգու վարտիք, իսկ թագի փոխարեն՝ փշե պսակ, գայիսոնի (արքայական գավազան) փոխարեն՝ գոտիկը խրած կացին. Ահա և քեզ Քրիստոսը՝ ինչպես խառատ Մարտիրոսը: Դե՛ Բուրժուան սիրում ե իրեն դիմոկրատիկ ցույց տալ ու նա ստիպված յեղավ աստծու նոր կերպարանք ստեղծել, վոր իրեն գրավչությամբ կարողանար հուզել հասարակ ժողովրդի սրտերը, ստիպեր նրան ցնցվել զգացմունքի բռնկումով ու նրան դեպի իրեն քաշեր: Աստծու այդ նոր պատկեր՝ աստվածորդու, պանդխտութիւն զնացող հույսնորդի հյուսն աստծու պատկերը յեղավ:

Յեթե մինչ այդ, Քրիստոսի մասին հազարավոր բերանների հեքյաթներ չհորինելին, Բուրժուազիան ինքն ստիպված պիտի լինիր հնարել: Պատմութունը Քրիստոս-մրիստոս չգիտի, բայց պահանջն առաջարկ ե ծնում, ու բերնի-բերան, յերկրի-յերկիր, սերնդեսերունդ նոր աստծու լեզենդն աշխարհը բռնում ե: Ամեն անգամ, յերբ մարդիկ կյանքի անտանելի ծանր պայմանների մեջ են ընկնում ու ստեղծված կացութունից դուրս գալու հնար չեն գտնում, կյանքի ծարավը նրանց մեջ իրենց ծանր վիճակը հրաշքով բարեկամելու հույս ե արթնացնում — սկսում են ինչ վոր խորհրդավոր Մեսիայի մասին յերազել, սկսում են՝ նոր աստծու, տառապյալների, վաստակյալների և ծանրաբեռնվածների պաշտպանին ու փրկչին ալնկալել:

Այդ դադափարը, «փրկչի» դադափարը, պատմութիւն ընթացքում մի անգամ չի, վոր մթագնել ե մարդկանց գիտակցութիւնը, մի անգամ չի, վոր նրանց սրտերը հուսերով ե թեւովորովի ու նրանց դեպի մեծ հերոսութիւններ մղել: Հեծելով ստրկութիւն ճիրաններում ու վոչ մի յելք չգտնելով, իր իդեալներն իրագործելու համար տանջված մարդկութիւնը կյանքից դուրս պայմաններ ե փնտռում, — յերբեմն մարդկանց այնպես ե թվում, թե պատմութիւն որեքները, մարդկանց հարաբերութիւններն ու նրանց մղած պաշարը, այդ բոլորն իրական չեն, դեռես իսկական, լրիվ կյանք չի, վոր իսկական կյանքը հետո յե գալու, վոր այնպիսի յիկն ե գալու վոր վոչ են ե՝ կախարդ ասիս, վոչ են ե՝ մարգարե, վոչ ել ուղղակի՝ հերոս, վոր կյանքը կվերաշինի, ինչպես պետքն ե, կիրականացնի այն ա-մենն, ինչ վոր ճշմարիտ ե ե, հաստատելով ջարին, նա կփոխի պատմութիւն բոլոր հին որեքները, կփոխի կյանքի ընթացքը, կտապալի ու վոտնակոխ կանի չարը. նա հիվանդներին վոտքի կկանգնեցնի, լացող-ների արցունքները կսրբի, ալրիներին կսփոփի, վոր-բերին իր մոտ կքերի ու կը գուրգուրի, իր դալրութիւլ կոչնչացնի բոլոր ապորինութիւն գործողներին, ու մարդկանց փրկութիւն ճանապարհի վրա կը դնի:

«Պճնվիր, ցնծա ե ուրախ յեղիր Յերուսողեմ»:
«Ի սեր Սիոնի չեմ լսի, — բացազանչում ե մարգարեն,
— ե ի սեր Յերուսողեմի չեմ հանգստանա, մինչե վոր լուսի պես չծաղի նրա ճշմարտութիւնը» (Յեսայի XII, 1)... «Անցեք, անցե՛ք դարպասներով, ժողովրդի համար ճանապարհ սլաուրաստեցե՛ք: Ուղի հարթեցեք, քարերը մաքրեցեք, ժողովրդի համար զրոշակ բարձրաց-

րեք... Ասացեք դատերք Միոյնի՛ ահա զա փրկիչն քո» (Յեսայի LXII 10—11): Այդ որերոււմ բոլոր «նախկին վշտերը կմոռացվեն», վորովհետև տերն այդպես է ասում. այժմ «չես նոր յերկինք և նոր աշխարհ հմ ստեղծում... Յես կստեղծեմ Յերուսաղեմը ցնծությամբ և նրա ժողովուրդը՝ բերկրանքով... Իսկ դուք հավիտյան կցնծաք և կուրախանաք»: Այսորվանից «այնտեղ ալլես չեն լինի» վոչ «ծեր», վոչ՝ «մանուկ» և... մարդիկ ալլես չեն «չարչարվի» ու ցավի համար յերեսաներ չեն ծնի, գալն ու գառը միասին կարածան և առյուծը... խոտ կուտի, իսկ մոխիրը ոճի կերակուր կլինի» (Յեսայի LXV, 18—25):

Այն ժամանակ կբացվեն կույրերի աչքերը և խուլերը կլսեն, կաղերը չեղջերվի պես վեր կթռչեն ու համբերը լեզու կառնեն (Յեսայի XXXV, 5—6): Յեւ իրենց սրերը խոփեր կձուլին և նիզակները՝ մանգաղներ» (Յեսայի II № 34): Չարը կխափանվի, կռիվը կվերջանա, «պատերազմ» բառը մարդիկ կմոռանան:

Յերջանկությունը, բավականությունը, ցնծությունն ու խաղաղությունը կբռնի ամբողջ աշխարհը: Վոմանք բանն այսպես հիշն պատկերացնում, իսկ ուրիշները՝ ալլ բան հիշին ասում,—«դուք փրկվի՛ն եք սպասում»: Դուք նրա գալժն եք սպասում: Չե՛ վոր նա արդեն չեկել է: Ով է ժխտում այդ, նա հենց իրեն Մեսիային է ժխտում:

Համեստ ու կամայուկ, կողմնակի ճանապարհով, աշխատելով աննկատելի մնալ, նա չեկել, ներկայացել էր ընտրյալներին ու կոչածներին ու խոցված սրտով յետ դարձել: Նա, ճիշտ և խոստացել է՝ մեծ համբավով, թողության հրե սրով գալ, «դատել կենդանի մնացածներին

ու մեռածներին», և վաճ նրան, ով փրկչի տուժին գալուն նրա մեջ իր աստծուն չի ճանաչել: Յեվ այսպես, մեկն ասում էր, թե աստծու թագավորութունը չերկրի վրա չէ, և վոր փրկիչն այնտեղից, ամպերի լեռների իր ընտրյալների զրկում պիտի իջնի չերկրի վրա, վոմանք ել ասում էյին, թե Մեսիայի թագավորութունը չերկնքում է, և վոր բոլոր մեռելներն ու կենդանի մնացածները դատաստանի որը, Գաբրիելի փողը փչելիս, այնտեղ պիտի գնան: Վերջապես, կային նաև այնպիսիները, վորոնք ասում էյին թե աստծու թագավորութունը վոչ չերկնքումն է, վոչ ել չերկրի վրա, վոր նա «մեր մեջ է» խորը և խորը, միզապարկից քիչ-քիչ վերև: Ամեն մեկն իր գիտացածի պես էր գործը հասկանում: Հովհան ավետարանիչն իր «հայտնության» մեջ գուշակել է, վոր մեռելներից հարու-թյուն պիտի առնեն բոլոր այն արդարները, վորոնք դուրս կգան չերկրի ընդեքներից, «կենդանանան» ու Քրիստոսի հետ հազար տարի կթագավորեն» (Հայտնություն XX, 4) իսկ մեղավորների համար, — ասել է նա, — կգա չերկրորդ հարությունը, սակայն, «մինչև հազար տարին չլրանա», անորեմները չեն կենդանանա (Հայտնություն XX, 5):

Այսպիսի հայտնություններ ել Յիզրաան ունի (զիրք 4) ու մեկ ել ինչ վոր հրեյական մարգարե Բարուքը: Ամեն մեկը գործն իր խելքը կտրածին պես էր պատկերացնում, բաց բոլորն ել միանման էյին հավատում Մեսիայի գալուն ու լարված սպասում նրան: Ամբողջ մթնոլորտը «փրկչի» գաղափարներով էր հագեցված: Անաքելական ավետարաններն սշխարհ գալուց մի քանի հարյուր տարի առաջ «փրկիչ» բառը

«մարդկանց բերանից դուրս չեր գալիս»։ «Փրկչին» վոչ միայն սպասում եյին, այլ ամեմ մեկին, ով լավ բաժնի համար քաջալերվում էր կռվելու, քրիստոս եյին հայտարարում, յերացեին՝ Մեսիա, վսր նշանակում եր՝ քաջ, ավելի ճիշտ՝ ոճյալ, ալսինքն ալնպիսի մի մարդ, վոր կարծես թե կենդանի-կենդանի՝ հանգուցյալի պես իրեն ոճել ե,—անուշահոտ յուղերով, վորովհետև իրեն համարում ե զոհվելու դատապարտված ու իր հոգին դնում ե մերձավորների փրկության համար։

Հովսեփ Ֆլավիոսի որով ալդպիսի մեսիաներ շատ կալին։ Նրանց կողմից կազմակերպված ապստամբութիւնները տեղի յեն ունենում անդադար, անխտիր մինչև նոր թվականի 11 հարյուրամյակի վերջը։ Գալիլիացի ու փախստական ստրուկների մեջ առաջին ապստամբութիւնը բարձրացնում ե Գալիլիացի Համամի «Հավոնիտ» քաղաքի ծնունդ, Հուդա անունով քրիստոսը, վոր մահապատժի յենթարկված (հին թվականի 47-րդ տարում) ավազակ Յեզեկիայի վորդին իր «զելոտների» (նախանձախնդիրների) կուսակցության պարագլխի, վորոնց ղեկավար շրջաններում արհամարանքով «ավազակներ» եյին ասում։ Այդ ապստամբութիւնը տեղի յե ունեցել Քրիստոսի ծննդից 4 տարի առաջ, Հերովդես թագավորի վերջին հիվանդության ժամանակ։ Հուդայի հետ միասին ապստամբությանը մասնակցում ե փարիսեցի Սադոմկը։ Ապստամբութիւնը հաջողութիւն չի ունենում, արյան մեջ ե խեղդվում, ու 2000 հրեյա խաչ են հանվում։ Ասում ելին, վոր մահապատժի յենթարկվածների մեջ ինչ վոր մի մարդարե չե յեղել, և ժողովրդի խոսք ու զրուցը

հենց Հուլային իրեն ել մարգարե լեր հայտարարել ու նրա հիշատակն ինչ վոր սրբի հիշատակի պես հարգում եր:

Նոր թվականի 6-րդ տարում (ալսինքն՝ 10 տարուց հետո) առաջին «հարկային» վիճակագրության ժամանակ, վոր հոռմեյական իշխանությունն եր նախաձեռնել Հրեյաստանում, ապստամբություն կրկնվեց, բռնկվելով նոր թափով: Այդ անցքերի արձագանքները «գործք առաքելոց» գրքի հետևյալ տողերն են հանդիսանում. «Հուլա Գալիլիացին իր յետևից բավականին շատ ժողովուրդ տարավ. բայց նա խորտակվեց և բոլոր նրանք, վոր լսել էլին նրան, թոթափվեցին» (Գործք Առաքելոց V, 37): Միևնույն ժամանակ իրեն կողմնակից մեծ բանակով մի Գրիստոս ել Պարսկաստանում լերեաց: Այդ մարդը Սիմոնն եր, ալսինքն՝ «աստղի վորդի», Հերովդեսի նախկին ստրուկը, «վորը դրանից առաջ կախարդություն եր անում ու ապշեցնում եր Սամարայի ժողովրդին, իրեն ինչ վոր մեծ ձևացնելով (Գործք առաքելոց VIII, 5):

Թադի դատախազության որով, 44-րդ տարում, ապրստամբություն ե տեղի ունենում Թեվդաս «քրիստոսի» (Թեդայի) առաջնորդութամբ, վորին հոռմեյացիները իշխանությունը բռնում և գլխատում ե: «Գործք առաքելոցի միջ նրա մասին հետևյալ տեղեկությունները կան. — սրանից քիչ առաջ Թեդասը լերեան յեկավ, իրեն ինչ վոր մեծ մարդ ձևացնելով ու մոտ 400 մարդ նրան կողմնակից դարձան, բայց նա սպանվեցավ ու բոլոր նրանք, ովքեր լսել էլին նրան, ցիր ու ցան լեղան ու կորան-զնացին» (Գործք առաքելոց V, 36):

Նրանից հետո, Ֆելիկսի դատախազության որով

Յեզիպտոսուս մի նոր քրիստոս դուրս լեկավ, վորը 30000 կողմնակից եր հավաքելւ Հովսեփ Ֆլավիոսը նրան «մոգ» և «մարգարե» լե անվանում, բայց նա լե «Գործք առաքելոցի» (գլուխ XX, 30) պես նրա անունը չի ասում: Վերջապես մի քրիստոս ել կար, վորն «Սամարացի», վորի անունն անհայտ մնաց:

Յեղել են նաև ուրիշ Գրիստոսներ: «Գործք Առաքելոցը» նրանց մեծ մասամբ «մարգարեններ» կամ «գուշակողներ» և անվանում: Դրանք են՝ Անտիոքցի Ագաբը (Գործք Առաքելոց XI, 26). «Բար-Հիսուս» հրեաստանցին (Գործք Առաքելոց XIII, 6), վորին ասում են նաև «Յեղիմա» (Գործք Առաքելոց XIII, 8) և Փիլիպոս «ավետարանչի» չորս աղջիկները (Գործք Առաքելոց XXI, 9):

Դրանք բոլորն ել, ըստ լերևույթին, հեղափոխականորեն կյանքն առողջ հասկացող մարդիկ են լեղել, վորովհետև նրանք իրենք հրաշքների ոգնության չեյին դիմում և իրենց մղած պալքարի գործում զենքին եյին ապավինում, բայց, այնուամենայնիվ, նրանք վոչ բոլորն եյին իրենց աստծո առաքյալ, հերոս, մեսսիա քրիստոս համարում: Հրաշքներին հավատալն ու հենց առհասարակ, դուրահավատութլունն այդ դաբաշրջանի մարդկային խելքի հատկանշական գիծն եր: Այսպես Վեսպասիանոս կայսրի մասին հռոմայեցի պատմաբան Տացիտը պատմում ե, վոր նա կույրերին թքով եր բժշկում: Յեվ ամեն տեսակի հիմք ել կա կարծելու, վոր Մարկոս (VII, 33) և Հովհաննես (IX, 9) ավետարանիչները՝ Գրիստոսի կողմից այդ ձևով կուրութլունը բժշկելու իրենց յերևակայութլունները Տացիտից են փոխ առել: Ապոլլոն Տիանացու, Ներոնի ժամանակացի

մասին ասում ելին, վոր նա հանգուցյալներին մեռած տեղից հարուժւումն եր տալիս: Այդ բանը քրիստոնյաներն ել չեյին ժխտում:

Յեւ յեթե նրանք վիճում ել եյին, նրանց բոլոր առարկութւունները նրանով եր վերջանում, վոր Ապոլլոնն իր հրաշքները սատանայի զորութւունով ե կատարում: Ըստ յերևոյթին, նրանք չեյին հասկանում այդ առարկութւունների ամբողջ կուրյոզը («թախաբարձ»), խիւր, յեթե սատանան աստծուց լավ ե հրաշք գործում, ել ինչո՞ւ պիտի աստծուն հաժատալ: Պատմաբանների վկայելով, հրաշք գործելու զորութւուն ունեյին նաև կալսրների մեծ մասը, վորոնց թվում, առաջին հերթին Մարկոս Ամբելիոսը, Ոգոստոսը և ուրիշները: Հրաշքները դադարիցին մի ինչ վոր առանձին բան լինելուց ու սովորական բան, սովորական ըզրադմունք դարձան բոլոր նրանց համար, ովքեր փոքր ի շատե հավակնութւուն ունեյին «մեծ մարդու» դերի:

Դուրզն իր թանին թթու չի ասի: Այն, ինչ վոր առաքյալները Քրիստոսի մասին պատմում եյին, ժամանակակից մարդիկ նրա մեջ զարմանալու վոչինչ չեյին գտնում, նրանց համար այդ բանը հնի կրկնութւն, շտկում եր, իսկ վոմանց համար ել նուցն իսկ կռապաշտական կախարդների ու մոգերի, հրեշների կեղծիք եր: Բայց ինչո՞ւ ժողովրդական հերոս, բոլորին հայտնի պատմական խոշորագույն դործիչներ Մահագին մասսայի հետեից, վորոնց ժամանակակից մտրդիկ հրաշագործներ եյին համարում, որաւմութւունը առաջին տեղը համբերատար, խաղաղասեր, նահատակ Քրիստոսի մօտը: Ինչո՞ւ և հակասութւուններ:

րով լի վարդապետութեան պատկերն ե քաշել: Այննց
այն բանի համար, վոր Քրիստոսը միմիայն պատկեր
ե, վոչ թե պատմական դեմք ե, այլ տիրող դասակար-
դերի տեսակետից, վորոնք, ինչպես Մարքոս ե նշում,
մեծ ընդունակութիւն ունեն իրենց գաղափարները
հենց իրենց կողմից ճշգրտող դասակարգերի վզին փա-
թաթելու, փնտրած փրկչի տիպարը ցանկալի մի պատ-
կեր ե:

**ՔՐԻՍՏՈՍԸ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԴԵՄՔ ԶԻ, ԱՅԼ ԸՆՇՈՂ ԴԱ-
ՍԱԿԱՐԳԵՐԻ ՓԱՅՓԱՅԱԾ ՊԱՏԿԵՐՆ ՈՒ ՅԵՐԵՎԱ-
ԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆ Ե ՄԻԱՅՆ**

Ընշված դասակարգերի ու կապիտալիստների հա-
րաբերութիւնների միջև խաղաղութիւն տիրելը
կապիտալիստների ձեռքին դասակարգային իշխանու-
թեան համար մի միջոց, մի պայման ե: Ահա թե ին-
չու չեր Քրիստոսի վարդապետութիւնը թանգ բուր-
ժուական հասարակարգի ցավասիրտ գիշատիչների հա-
մար: Յե՛վ յեթե, իրոք, յերբե ե Քրիստոս կյանք ունե-
ցած լիներ, յեթե նա գոյութիւն ունենար իբրեւ պատ-
մական վորոշ դեմք, նա չերբեք չեր կարող առանձին
դասակարգերի բաժանված՝ միմիանց թշնամի մի ամ-
բողջ հասարակութեան հարգանքը զրավող խորհրդա-
նշանը (սիմվոլ) դառնալ: Ունեորները պրոլետարներին
կժխտելին, ստրուկները՝ պատրիկներին, իսկ նա, ով
այդ դասակարգերի մեջտեղը կանգնել ցանկանար, նը-
րանց վոտքերի մեջ կխճճվեր ու պառմութիւնից դուրս
կշարտվեր: Բուրժուազիան թույլ ե տալիս այնպիսի
«դասակարգային» ու «ապադասակարգային» գաղա-
փարներ միայն քարոզել, վորոնք ձևականորեն միայն

զաղափարներ լինելով, ըստ դործի ելության, նրանց դասակարգային իշխանության հաղթանակին կնպաստեն:

Յեթե Գրիստոս պատմական ըեալ (իրական) մարդ լինել, նա յերբեք միանգամից բոլոր դասակարգերին չէր կարող հաճոյանալ, նա, անշուշտ, մեկն ու մեկի դուրը չէր վա, ինչպես սովորաբար այդ լինում եւ Յեվ պատմութեան մեջ դրա համար շատ որինակներ կային: «Փարիսեցիների» մանր-բուրժուական կուսակցութեանը 6-րդ տարում կապը կտրեց «զելոտների» հետ, 6 թվին, այսինքն՝ ընդամենը 10 տարի հետո այն ապստամբութեանից, վոր նա արել եր զելոտների հետ: «Փարիսեցիների» կուսակցութեանը չափազանց հեղափոխականներ թվացին իր ձախ դաշնակիցները. կուսակցութեանը խաղաղ վերանորոգման ճանապարհ եր փնտռում: Յեվ յեթե, իրոք, յերբեք աշխարհում քրիստոս ապրած լինել, նա անշուշտ մի վորեւ դասակարգի պատկանած կլինել ու այդ դասակարգի տրամադրութեանը, հենց իր համար, անխուսափելիորեն կարտահայտել վորեւ ծրագրի մեջ: Կուսակցութեաններից մեկը նրան իր առաջնորդը կհամարել, մյուսն իր դասակարգային հակառակորդը կհայտարարել, կամ թե ուղղակի ալլամիտ կհամարել: Դասակարգերից մեկը նրան կընդունել, մյուսներն անխուսափելիորեն կհրաժարվիին նրանից: Յեվ այն հանգամանքը, վոր Գրիստոսը համարվում եր «ամբողջ բուրժուական աշխարհի» փրկիչը խորութեան չզննելով հելլենի ու հըրեալի, սկիութացու և ալլադդու, սորուկի և ադատի, պատրիկի ու պլեքեի, հարուստի ու աղքատի, շահագործվողի ու շահագործողի միջև, պերճախոս կերպով

այն և ասում միայն, վոր նման քրիստոս վոչ միայն չի յեղել, այլև յերեք լինել ևլ չեր կարող, թեև իշխող դասակարգերը նրան նույն իսկ լավ գին կտային: Դասակարգերից դուրս գտնվող և միաժամանակ, բոլոր դասակարգերին հակառակը խոստացող Քրիստոսի այդ պատկերը իշխող դասակարգի պարանի վրա խաղացող, ինչպես միշտ լինում և այդ բուրժուական հասարակության մեջ, քայքայված յերևակայության և սաստկացած դուրահավատության տեր մարդկանց ըստեղծագործ յերևակայությունը միայն, փողոցային ասեկոսենները միայն, ժողովրդական ասեկոսեն կարող եր ստեղծել: Այդ տիպարը — փրկչի տիպարը լեզենդն և «փշուր-փշուր» հավաքել գողանալով ամեն մի պատմական գործչից մի մի սիրած խաղ, մեղշանական ամեն մի գծիկ, վորոնք սիրելի յեն շինականի սրտին: Լեզենդը հավաքել և այն, ինչ վոր իրեն պետք և չեղել ու Քրիստոսի պատկերից բուրժուական դործիչների ինչ վոր նախիր և շինել:

Իր հետագա հաղթանակողի պսակի համար ամբողջ նյութը լեզենդը տերև առ տերև պոկելով, բոլոր իրեն ծանոթ մեծ մարդկանց դափնիներից և հավաքել: Լեզենդը Քրիստոսի համար յեսալուց վերցրել և գալի ու գառի միջև յեղած հաշտության գաղափարը, գալիլիացի ավազակ Հուդայից՝ ճնշվածների պաշտպանության գաղափարը, ըստ վորում աշխատավորներին ու ծանրաբեռնվածներին կես դաշուհնով (ЕКРН) ղրինելու գաղափարը, վոր փոխ եր առնված աչպես ասած «սուլքարացիներից» դեն գցեց: Լեզենդը ժողովրդական հերոսների բերանները խենթերի ու փողոցային մուրացիկների համար ցանցառություններ և դրել, հե-

դափոխական ատուծների ուսերից նրանց ամենի դր-
լուխներն և կտրել ու նրանց տեղը «անբարբառ գառ-
ների» — համաձայնականների բռն լերախներ և դրել:
«Աւաղիքն պոչ կպցրեք» առածի պես գործելով,
պատմական ճշմարտությունը ճարպիկորեն կպցրել և
իր կաշվից զողացող սեփականատիրոջ հիստերիկական
ստին, ճշմարտությունը հնարովի բաների ու խաբե-
րայության հետ և շփոթել, հեղափոխական կիրքը ըս-
տրկության փայնքոտ զողզողոցի հետ և հյուսել, սե-
փական ճաշակով, հակաբնական ալգ շփոթին ավելաց-
րել և, վորքան պիտք էր՝ հեղուկուն, խոնարհու-
թյուն, իրականում լերքեք գոյություն չունեցած Մես-
սիայի պատկերն ալգպիսով պատրաստ էր: Մնում էր
միայն տերտերներին ժողովի կանչել ու այդ պատկե-
րի նման «փրկչի» լեգենդային կերպարանք շինել՝ մաս-
սանների յերկրպագության համար, հետին թվով նշա-
նակելով նրա ծննդյան որն ու տարեթիվը, մեկ էլ՝
նրա կենսագրությունը պատվիրել յեկեղեցական գրա-
կանագետներին: IV. դարում տերտերները ժողովի
լին հավաքվում ու աջատեղ վորոշում Քրիստոս «փր-
կչի» վերաբերյալ բոլոր հարցերը: Հարկավոր և արդ-
յոք նա: Յեթն հարկավոր է, ապա ինչպիսի ստիպել
հասարակ ժողովրդին՝ հավատալ նրա գոյությանը: Յիվ
վոր գլխավորն է՝ ինչպիսի կերպարանքով հանդես ե-
րել նրան: Պարզ ասած՝ ինչպիսի Քրիստոս և մեզ հար-
կավոր: Ի՞նչ պիտի լինի նրա ուսմունքը, ի՞նչ պիտի
լինեն նրա համոզմունքները, մտածելու ձևը: Այն ժա-
մանակ դանազան Քրիստոսների ու մարգարեների մա-
սին ամեն տեսակ լուրեր շատ ելին պատվում, վորոնք
դյուրահավատ ամբոխի կողմից ելին տարածվում: Բո-

լոր այդ լուրերը պետք եր մի հայտարարի բերել: Տիր-
տերները լիռանդուն կերպով սկսում են հավաքել բո-
լոր լեզենդները, բոլոր ավետարանները, բոլոր փրշ-
րանքներն ու ժողովրդական ֆանտաստիկ ավանդու-
թյունների ու ասացվածքների ցիր ու ցան յեղած տե-
ղեկությունները և սկսում են նրանցով «կանոն» հո-
րինել, այսինքն՝ այն գրքերի ցուցակը, վորոնք նը-
րանք սուրբ են համարում: Մնացած բոլորը վառա-
րան ուղարկեցին: Առաքյալների ու առաջին ավետա-
րանիչների քրիստոնեյական գաղափարների առաջին
պատգամաբերների բազմաթիվ աշխատանքներ բոլորը
կրակի բաժին դարձրին. «Հերձված ե այս» (հերետի-
կոսություն ե), վորոշում եյին տերտերները,—վորով-
հետև մենք չենք ուղում այդ աշխատությունը: Իսկ
եռ ել Քրիստոսի ճշմարտությունն ե, վորովհետև ճըշ-
մարտությունն այն ե, ինչ վոր մեզ հաճելի յե» ու
վերցնելով այն բոլորը, ինչ պետք եր տերտերական
պահանջներին, նրանք հետևյալ բանաձևը հանեցին.
«Մենք հսպես Քրիստոս ենք ցանկանում ունենալ, ու-
րեմն նա եղպես պետք ե լինի: Ցանկալին ու սպասե-
լին այսբովանից թող ճանաչված լինի, կատարված
փաստով, վորովհետև «հաճելի յեղև այս հոգոյն սրբո
և մեզ» (Գործք Առաքելոց XV, 28): Թող կատարվի
տիրոջ խոսքը, վոր ասել ե մարգարեյի բերանով:

Բուրժուազիան հազարավոր անգամ թերթում ե
Յեսայու մարգարեյության եջերն ու այդ գերիմաստ
գրքից աչք չի կարողանում կտրել, «Գալլն ու գառը
միասին պիտի արածեն» (15, 25):

Յերբ բուրժուազիան կարդում ե այդ տողերը,
բավականությունից աչքերը կկոցում ե: Մի ուրիշ

բան ել, «սուր վերցնողը սրով կընկնի»։ Պետք է տեր-
տերների ոռճիկն ավիւացնել ու ստիպել, վոր ամեն
կիրակի ալ թեմալի շուրջը բանվորներին քարով կար-
դան,— «Քրիստոսի լեզնդը» հիմար բան չի ու, հա-
մենայն դեպս, վոչ ել մեր գրպանին՝ վնաս։ Թե ճշմա-
րիտ աստծուն ե համապատասխան ե թե նպատակա-
հարմար ե հեղափոխությունների ու գործադուլների
դեմ պայքարելու համար։ «Յեւ իսկապես, այդ լրբերը
համարյա թե ամբողջ, որիւրով գործարանատեղերի լու-
ծամուտների տակ կոկորդ են պատուում, թե սեփա-
կան ձեռքով» մի բանի պիտի հասնեն։ Ի՞նչն ե նրանց
աչդպես տնել տալիս։ Եդ բոլորը նրանից ե, վոր չեն
հավատում։ Հարկավոր ե միայն նրանց քրիստոնյա
դարձնել, այնուհետե ե ձգտելու բան չեն ունենա-
նի ա, նաղդ կհամբարեն, բուռդ կդնեն։ Մեր տեր-
տերները քեզ են որը գցեն, վոր կոշիկի տեղ իսկի
տրեխ ել ձեռդ չընկնի... Բա ել ի՞նչն ե հաճելի։ Հըս-
կեմ, թե ի՞նչպես նրանք, արյունակալած աչքերից բաց
չթողնելով, հետամուտ եմ են իմ ամեն մի քայլը,— ու-
սում են բուրժուականը,— թե հենց այդ աչքերը վըշ-
տով վերամբարձ ու հեղութւածք լի տեսնեմ։ «Գայն
ու գառը միասի՛ն։ Եդ հենց ուղղակի մեզ համար ե
ասված. մենք, բուրժուական հեզ գառնուկներս ու ու-
լիկներս թանգ կգնահատելինք ասն, վոր պրոլետարա-
կան սուրատամ գայլը իր բերանը մեզ վրա չբռնա-
վուհ, նուցնիսկ դող ե անցնում մարմնովդ... Եւ, չարչա-
րանք, հա՛»։

Յերկրագունդը լցնող կենդանիների մեջ ամենա-
արյունաբոուն, ամենագիշատիչը լերկու վոտնանի
մարդակերի ցեղն ե համարվում։ Այդ կենդանիները

միմիայն մարդկային արյունով են կերակրվում և այդ պատճառով ել իրենց քրիստոնյաներ են անվանում։ Ամեն ուր գործարաններում ու ֆաբրիկներում, քրտինքից թրջված բանվորի մեջքին կուցած՝ իրենց ազան բերաններով լսելում են նրա պրոլետարական տաք արյունը, չկործանելով նրա ուժասպառ մարմինը պատող կաշվի ծածկոցները։ Այս պաղտնիքը մի մեծ գաղտնիք է— խորհուրդ մեծ և սքանչելի։ Ամեն մարդու բան չի՝ խելքով հասնել դրան։ Յերբեմն մարդն ստիպված պիտի լինի չերկար ժամանակ գլուխ ջարդել դրա վրա։ Յերբեմն չերկար տարիներ պիտի պրոլետարը դրա համար իր դասակարգային սուր գիտակցությունները սրի։ Պրոլետարն իր մարմնի վրա վերքեր չի տեսնում։ Նրա դատարկ կաշին վռնկորներից և կպել, քայց նրա վրա գիշատիչի կծածի հետք չկա, իսկ նրա արյունն իսպառ ցամաքում է։ Ինչպե՞ս և մարդու կողմից մարդուն շահագործելու քրիստոնեյական պաղտնիքը։ Կոպիտալի քաղցած ստրուկն այդ բանը չգիտի։ Կարծես թե նրան վոչոք չի յեւ խաբել, վոչոք նրան հաշվի մեջ պակաս չի տվել, վոչոք չի ստիպել աշխատելու։—Նա մի քաղաքացի չէ, ազատ այն ամենից, ինչ վոր կյանքի մեջ կապում և մարդուն, ինքնուրույն և ու վոչոքի ստորադրյալ չի, յեթե միայն չարագործն ու սովը չհաշվենք։ Իր ցանկությամբ և գործարան չեկել ու ինքն իր ծառայությունն առաջարկել գործարանատիրոջը՝ ազատ առանց նրա կողմից ստիպելու, առանց սպառնալիքի ու աղմուկի՝ նրա հետ կամովին համաձայնություն կնքել։ Բայց դարմանալի բան։ Կենց աշխարհայեցից, չերբ նա վոտը ֆաբրիկի շեմքից ներս դրեց, ասեա իրեն ինչ վոր մի թակարդի մեջ գտաց՝

իր ձեռքերը կապված, աղատությունից, լեզվից զերկված, անողոր շահագործման դատապարտված մի զոհ։ Նրան միանգամից պարզ յեղավ, վոր իր կյանքն իր գործատիրոջ ձեռքին և։ Ի՞նչպես թե, Ինչո՞ւ։ Ախր եդ վճից պատահեց։ Բա վճրտեղից են աչդ ճնշումը, աչդ ստըրկական վիճակը, առանց զրա վրա ուղղակի ճնշում դնելու, ազատ յերկրում։ ուր մարդու անձի անձեռնամխելիությունը հաստատող որենքի առաջ բոլորը հավասար են։ Քրիստոնեական կուլտուրական միջավայրում, ուր հասարակության բոլոր անդամներն առանձնաբեր յեղբայրներ են համարվում, ուր յերկնավոր հոր առաջ բոլորը հավասար են, տեղի չեն ունենում աստվածային ու մարդկային բոլոր որենքների անպատկառ ու դաժան վտանահարում։ Ու մարդը, վոր աստըծու խելացի խարարածն է, — ստեղծագործության թագն ու սրահը, բանական անձնավորություն, ազատ քաղաքացին, — զրատ (բռնակիր կենդանի) չե դառնում։ Կյանքը մարդուն ցանցերով խճճող անհասկանալի, անթափանցելի գաղտնիքների մի զարհուրելի հեքիաթ է դառնում։ Շատերն են գլուխ ջարդել, կամենալով հասկանալ ժամանակակից մարդու տառապանքների իսկական պատճառները, պատգամախոսների յեն հարցերը, նախանշաններ են վորոնել, աստծուն են աղոթել՝ բանալ մարդկաց իրենց բախտը։ Մակաչն, վոսկե սփինքսը հանդիստ պառկած է, գլուխը չերկարացրած իր արջունոտ դիշատիչ թաթերի վրա, իսկ մարդկանց աղի արցունքները դետերի նման հոսում ու հողի մեջ են ձծվում։ Յեվ մարդը չերկար փնտռում եր իր զերկանքների ու տխրության պատճառին։ Նրան մեկ թըվում եր, թե իր բոլոր դժբախտությունների պատճա-

որ մեքենան է, և նա, ի զայրույթով ու չարութիւնով
վրա յեր պրծնում ջարդելու իր համր թշնամու պող-
պատե կողքերն ու ժանիքները,—մեկ ել՝ նրա ատե-
լութունը թափվում եր կնոջ վրա, վորը հանդգնել է
տղամարդուն հավասար բաժնի ձգտելու։ Բայց վոչինչ
չոգնեց։

Չարութունն ել ավելի յեր սեղմում մարդկանց
սրտերը, զայրույթի կրակն ել ավելի յիւ բորբոքվում
ճնշվածների սրտերում... Այդ պայմաններում վոչ մի
կյանք հնարավոր չեր կարող լինել։ Կարող էին ար-
դո՞ք, կապիտալի ստրուկներն աշխատի զգացմունք-
ներով հաջողությամբ աշխատել։ Պետք եր այսպես թե
այնպես նրանց հաշտեցնել իրենց վիճակի հետ, պետք
եր, ի սեր իրերի դրության փրկության, ի սեր ար-
դեն կառուցված հասարակական ռեժիմի՝ մարդկանց
համար մի սփոփանք գտնել։ Ախր չի կարելի փշի վրա
նստել։ Չի կարելի վշտով միայն ապրել։ Կամակոր
մարդիկ։ Նրանք դիտմամբ չեն նկատել իրենց բախտը,
նրանք ուղղակի չեն կամեցել տեսնել այդ բախտը։

Բայց թող տերտերներից շնորհակալ լինեն։ Նը-
րանք կարողացել են քաջալերել ընկձվածներին։ Ին-
չո՞ւ տառապենք։ Ինչո՞ւ մեր գոլությունն անիծենք։
Չե՞ վոր մեր բախտը հենց մեզնից է կախված,—բա-
վական է միայն ցանկանանք այդ։ Աշխարհը փոքր է,
նեղ ինչպես վանդակ, մարդկանց կյանքը կարճատև
հավիտենականության հետ համեմատած՝ մի ակնթա-
թի նմանող բան,—բա արժի՞, վոր մարդ դրան աչք
դնի։ Բա, աստծու մասին անվերջ բավականութիւնը,
բա անսահման բախտավորութիւնը, սնասնելի հիաց-
մունքը ժամանակով՝ անսահման և խորությամբ՝ ա-

հրապարակում հրճվածքը... Վերջում անդորր է պատմելու: Միթե կարելի չի մարդկային հսկու վեհ թուլչքն ու սրացքը պիղծ ու կուրորեն համեմատել ստոր ու ընդունալն լերկրային արցունքի հովախ մասին ապարդյուն խնամքներով լի մարդու հոգսերի հետ: Միթե կարելի չի թույլ տալ, վոր այս աշխարհի աղառ պատկերը մարդկանց հայացքներից իր տակ ծածկի զրախտի լերանության վեհ պատկերը: Թող կորչի այս աշխարհն իր արցունքներով, աղքատությունով ու սովով: Թող կորչեն մեր բոլոր մտածմունքները—մեր բոլոր հոգսերը նրա մասին. «բոլոր առորյա հոգսերը ղեն ղենք հիմա: Դեն ղենք կոշիկներս, շապիկներս, գլխարկներս ու որվա բաժին հացը,—հոգու վերկուծյան տեսակետից այդ բոլորն էլ ավելորդ բաներ են:

Թող բուրժույններն ուտեն, խմեն, հագնվեն, իսկ մենք քաղցած կմնանք, ցուրտ ու զրկանքներ կքաղենք, վերովհետև լերկնքում մեզ համար լավ բաժին կա պատրաստված:

Աշխատավորների վզին անդրլերկրային հավատ դոյություն չունեցող աշխարհ փաթաթելով, կրոնն ստիպում է նրանց հրաժարվել իսկապես աշխարհում դոյություն ունեցող իրենց բաժնից: Կրոնի նպատակն այն է, վոր աշխատավորներին լերկնքի բախտի ցնորքով հրապուրի ու լերկրի իսկական բախտից զրկի նրան:

Աստծու հավատը՝ կապիտալի կողմից շահագործվող զոհի վիճակի ամբողջ սարսափը տանելու համար՝ աշխատավորների համաձայնությունը ձեռք բերելու ղենքն է, շահագործողի ձեռքին:

Քրիստոնեյական կրօնը՝ աշխատավորների ու նրանց զասակարգային թշնամիների միջև համաձայնություն ստեղծելու մի զենք և պարագլխների ձեռքին:

ԶԱՏԻԿԸ ԴԱՍԱԿԱՐԳԵՐԻ ՊԱՅՔԱՐԸ ԴԱԴԱՐԵՑՆԵ- ԼՈՒ ՈՐ Ե

Աշխարհիս չերեսին քանի պարագլխների իշխանություն և գոյություն ունեցել, Քրիստոսի հարության ուր լույս կիրակի» չե համարվել: Ամբողջ տարվա մեջ միայն այդ մեկ օրն և լույս»: «Այդ օրն և միայն աստված ստեղծել»: Տարվա բոլոր մնացած օրերը, խոսք չկա, սատանաներն են ստեղծել: Զատիկը լուսնի տոնն և և հանդեսների՝ հանդեսը», ընտրյալ և սրբազան օր»:

«Ցնծացեք և ուրախ լերուք ի նա»: «Գրկեցեք միմյանց»,—կոչ և անում չեկեղեցին... Զատիկն ընդհանուր հրճվանքի, ցնծալին զգացումների զեղման օր է: Այդ օրը ամենքն էլ պարտավոր եյին ուրախանալ ու համբուրվել, առանց աստիճանի ու դասի խրտրության՝ հարուստն աղքատի հետ, ազնիվն՝ «ստորի, ռամկի» հետ, տերը՝ գեղջուկի հետ, կոմսուհին՝ ամանչաման լվացողի հետ, ավագ քահանան՝ նշխարք յեփող կույսի հետ, կուսանոցի մայրապետն՝ ոջախի մուր սրբողի հետ, չեր լինում և վոչ մի բացառություն: Թվում եր, լինչից և այդպես: Բայց այդ հասկանալու համար պետք և համակվել կատարված հրաշքի մեծությամբ. «Վորովհետև գերեզմանից, ինչպես լուսեղեն խորանից, ֆաճանչից Քրիստոս»... Հարյավ Քրիստոս, հարյավ փրկիչն...: Բայց թե ում փրկիչը եղ ուն և

փրկել, և՛ Տո՛ւկ ա՛յլ, և՛ Խոսք չկա՝ վոր նրան, ով
 ձեռաց գնում էր: Անկար էր դարձել հին աշխարհը—
 ձրիակերի բկից բռնել—հուպ էլին տվել: Ա՛յ, հենց
 նրանց էլ, ահա՛նքից բռնած, փրկիչը ցեխից քաշում
 էր: Բա էլ պրոլետարն այստեղ ուրախանալու ի՞նչ ու-
 նի: Ի՞նչպես թե ինչ, կամպանի խաթեր (за компанию):
 Ախր կ'արգապահությունը նրան էլ են դաս տվել...
 Յերբ վոր նրա տերն որերը կեր ու խումով և անց-
 կացնում, բա նա քանի՞ գլխանի յե, վոր անտարբեր
 մնա: Թե նա արդեն աստծուն հավատալու թարկը
 տվել է: Կամ թե չե, փրկիչի հրաշքների վեհությամբ
 համակվելու ընդունակությունը կորցրել է: Չե՛ վոր
 միայն պետք և հասկանալ «հարյավ փրկիչն»: Ահա քեզ
 մարդկանց սրտերն անբացատրելի բերկրանքով լցնող
 հրաշքը: Ամբողջ աշխարհը խանդաղտանքով փայլում
 է: Ինչի յե պետք կյանքը: Մարդկանց մեջ հիմա ի՞նչ
 հաշիվներ կարող են լինել: Ի՞նչ դարդ հստակ: Տո՛ւ,
 ի՞նչ դատակարգ, ի՞նչ դատակարգային թշնամություն,
 ի՞նչ բան: Տո՛ւ զե՛ թո՛ղ կորչեն եդ դատարկ բաներն, և՛
 թո՛ղ պապանձվի նրա լեզուն, ով ունայն բաների մա-
 սին և խոսում: Թո՛ղ քարանա այն սիրտը, վոր վոճ-
 րագործ կերպով չարությունն և պահում իր մեջ: Թո՛ղ
 տիեզերքի բոլոր ելակները ցնծան՝ Քրիստոս հարյավ:
 Առաջ վոր կենդանի մարդը մեռելին հարություն էր
 տալիս, հրաշք էր համարվում, բայց Քրիստոսը մեռել
 և ու իր մեռել տեղում իրեն հարություն և տվել: Բա
 վոր հս էլ հրաշք չի, ձեզ էլ ի՞նչ մախաթ խոթենք,
 վոր դուք հավատաք: Այդքան հրաշքներից հետո լել
 մի չի հավատա՝ այդպիսի աստծուն: Ուխտը կատար-
 ված է... մահը պարտված և ու մենք կենդանի յենք:

Հին ռեժիմը կյանք առավ—այժմ ամեն ինչ հնի պես կլինի: Սրախից հետո մեր բանը լավ կըլլի:

Քրիստոսը հին աշխարհը կորստից փրկեց «մաշվամբ դժահ կոխելով», սրանից հետո վերացված և սատանայի իշխանութունը, մահը պարտված և ու բոլոր դժոխք գնացածների վրայից մեղքի անեցքը վերցված և: «Մտավ Քրիստոսը յերկրի անդունդն ու խորտակեց...»:

Հավատում ենք հավիտենականին: Ջախջախված և հինգ ոճի գլուխը:

Համայն մարդկութունը մեղքից ազատված և... «Հրեշտակների պես» մաքուր, յերեխաների պես անարատ, այժմ մարդիկ կհամախմբվեն տիեզերական տոնին մի յեղբայրական համբույրով կձուլվեն: Ստիճութունը, վախը, թշնամութունը, նախանձն աշտորվածներից ընդ միշտ կորած են: Այդ զգացմունքի հետքն անգամ չի մնա: Ապա թող մի ֆարրիկստեր փորձի պրոլետարի գլուխն իր ծնկների արանքը ճխտել, ապա թող փորձի նրա մեջքից դուր կաշի հանելու: Նա բողոք չի լսի: Քրիստոս պրոլետարական սրտից գլխի և դասակարգային թշնամության զգացումը: Քրիստոս արմատախիլ և արել յեղբայրասպան ատելության խայթոցը. ջերթող յեղբայրն ու քաղցած յեղբայրը համբուրվում են. պլոկիր կաշիս՝ ինչքան սիրտդ ուզի, միայն, տե՛ս, սիրով ապրենք: Քրիստոս համբերում էր ու նու՛նն ել մեզ և հրամայել, ուստի՝ չարչարվիր ու վո՛չ մի դարդ մի անի, բոլոր մնացածն ինքըն իրեն կարգի կընկնի:

Աստված հենց ինքն իրեն մատնեց տանջանքի,

րա դրանից հետո ել արժի մարդկանց մասին խոսել:

Քրիստոս հարչավ, նրա հետ ել հարութուն առավ այն ճշմարտութիւնը, վորի համար նա չարչարվել եր,—մարդկային սիրո ճշմարտութիւնը, վորի համար վոչ մի բացառութիւն չկա, ընդհանուր սիրո, վոր հաւատարաչափ պարտադիր ե բոլոր ժամանակների և ժողովուրդների համար, ամենագլխավորն ել հենց այս ե: Այդ պատճառով տերտերներն ամեն տարի, իրենց արխիվների խորքից դուրս քաշելով, բնմն են հրում Քրիստոսի մանվան և հարության լեզենդը: Նրանք հարութիւն առած Քրիստոսին հանդիսավոր դիմումներ են կազմակերպում՝ զանգակների զողանջի տակ, վառ մոմերով ու գովասանական որհներգներով: Յիկեղեցական պատմութեան են գլխից նրանք բարձրացնում են ամենաանհեթեթ, ամենահակասական, անմիտ ու հնարովի հերուրանքների տիղմը, վոր, ի փառս տյառն, թոթափվել ե նրանց վռաքելից: Նրանք մոբիլիզացիայի չեն չենթարկում մարդկային գիտակցութիւնը մթաւնոյ անդրջրհեղեղյան բոլոր գենքերի արսինալը, վորպեսզի աշխատավորների գլուխն այս միտքը պինդ ճխտեն՝ «Քրիստոս հարչավ»: Նա մեզ հետ ե: Այսուհետե հավիտյանս հավիտենից խորտակված ու խայտառակված ե սատանան, վորը մարդկանց մեջ չերկպառակութեան, չարութեան ու ատելութեան սերմեր եր ցանում: Մենք վերածնովում ենք մի նոր, ազատ, խաղաղ չերանավետ կյանքի համար:

Կէսն չերջանիկ որերը,—խաղաղութիւնն աշխարհում հաստատվում ե, դասակարգերի ներդաշնա-

կությունը չի մթազնվում մարդկային թշնամաքով, պրոլետարներ, դրեք ձեր գլուխը գործարանի մամուլի տակ ու յերբ աչքներդ ընից դուրս գա, յերգեցեք՝ «Քրիստոս հարյավ»:

Յերգեցեք նրա փառքը, վորովհետև այժմ թշնամությունն ու չարը տեղ չունեն:

Հին ռեժիմը զանգերի ղողանջով ազդարարում է համայն աշխարհին իր «փրկչի» հաղությունը: Սպիտակագգեստ քրմերը վառ մոմերով, ժամասացություն են անում ու տաճարների արքայական դռները վողջ շաբաթը կրնկի վրա բաց են: Այդ նշանակում է, վոր «սրբազան շաբաթվա ընթացքում դրախտի դռները բոլորի առաջ բաց կըլին»:

Ո՞վ եդ ժամանակ մեռնի, ուղիղ գծով յերկինքի արքայությունը կրնկնի առանց պեռեսառակայի ու առանց անդունդը մտնելու և առանց սատանի գիրկն ընկնելու:

Այ ինչ լավ կըլինի՝ մարդ եդ լույս որերին մեռնի,—ամեն վոք մտածում է հիմա—Միայն թե վորքան կարելի յի մարդ են աշխարհում շատ տեղ բռնի:

**ԶԱՏԻԿԸ ԴՐԱԽՏԻ ԴՈՒՌ Ե ԲՈԼՈՐ ՆՐԱՆՑ ՀԱՄԱՐ,
ՈՎՔԵՐ ՀՐԱԺԱՐՎԵԼ ԵՆ ԱՇԽԱՐՀԻՑ**

Քրիստոնեական ամբողջ ելությունն այն է, վոր սիրին ասածուն ու դիպի նա ձգտեն. հեռու յերկրային արքունքի հովտից: Յեվ իսկապես ել, ե. «ամբողջ աշխարհը չարիքի մեջ է ընկած» (Վ չովհաննու V, 15): Ինչի՞նչ հոգս տանենք նրա համար, ե. «Մի սիրեք այս աշխարհը,—ասված է գրվածքում,—այն բոլորը, ինչ

վոր աշխարհում ե... չերկնավոր հորիցը չի» (I Հովհաննու II, 15—16), Յեւ մարդիկ այնքան պիտի տառապեն, մինչև վոր չհասկանան, թե իրենց տրտերը թեթեացնելու համար, անհրաժեշտ է ել ավելի ուժեղացնել կյանքը ճնշելու ծանրությունը. «թեթե է իմ բերք» (Մատթևոս XI, 30) տառում է Քրիստոս:

Առեք այն ձեր ուսերին, վստքերը շղթայեցէք կապանքներով «Առեք զլուծն իմ ի ձեզ», տարեք այն ձեր վզին, ու հենց վոր տերը ձեր չերասանակները (վոժերը) իր ձեռքն առնի ու խաբաղանով շապացնի, հենց են բոպելին ել «ձեր հոգիների հանգիստը կզրտնեք (Մատթևոս XI, 29): Ինչպես ել ուզում է, մարդիկ վերաբերվեն ձեզ, ո՛վ ինչպես ուզում է, թող ձեզ ծաղրի ու ծանակի առարկա դարձնի, զուք ուշադրություն մի դարձնեք. չերկրայինի մասին մտածել կնշանակի հրաժարվել ասածուց: Ով ուզում է՝ ասածու տրքայությունը ժառանգի, նա պիտի կատարյալ արհամարհանքով վերաբերվի այն ամենին, ինչ յերկրային եւ Այսպես եր սովորեցնում է փրկիչը. վորով ուզում է իմ ճանապարհով գնալ, թող ձեռք քաշի իրենից, իր խաչը վերցնի ու իմ հետևից գա» (Մատթևոսի XVI, 24): Տանջանք դարձրեք ամբողջովին ձեր կյանքը, փայտե կոճղի վրա խաչված զգացեք ձեզ, ձեր մարմինը յերկաթե բեկռներով փաշտին մեխված պատկերացրեք ձեզ: Մարմնական տանջանքներից հոգով բարձրացե՛ք եւ այն ժամանակ ձեր սրտերում մեծ բավականություն ու հանգիստ կգտնեք:

Վորովհետեւ այսպես է ասված. «ով համբերեսցի խապող՝ նա կեցցե» (Մատթևոս X, 22): Մարդկանց

սրտերը դեպի քաջագործութիւնը մղվելու սրբազան բոցերով են ալրվում:

Մեծ և ավետարանի խոսքի սփռփիչ զորութիւնը: «Հեղ լույսով», Քրիստոսի ուսմունքի խաղաղարար լույսով յեթե մարդը լուսավորված չլինի, բռունցքները սեղմած՝ գոռալով պիտի հարձակվեր իր ճնշողների վրա: «չեմ ուզում համբերել»: «Իրեն—խաչեցյալ Քրիստոսին տեսնող» պրոլետարը կարեկցութիւնից ձեռքից դնում և: Յեթե աստվածն ինքը մեզ համար աշխարհի չարչարվում և, բա միթե չենք կարող սեփական փրկութեան համար միքիչ ել մենք չարվենք:

Կրօնի մեջ պարզ ասված է՝ «Մի յերկնչեք ի նոցանե, վորոնք սպանանեն զմարմին» (Մատթեոս X, 28): Եւ ի՞նչ վախենալու բան կա: Մեկ և, սատկողին չեն ստիպի նորից մեռնելու: Թող իրենց համար սպանեն իմ մարմինը,—մտածում և հավատացյալը,—հոգիս հո կենդանի չի, զլիսավորն ել հենց եղ և: Քրիստոսյան զգում և, վոր կապիտալիստը ծծում և իր արյունը, զգում և, թե նա ինչպես և ծծում իր ուժը, բայց չի ընկճվում, աստված իր հետ: Հոգիս կհանի, բա չի՞ հանի: Սոստ ես ասում, եդ նոսերդ չի անցնի: Ինչքան ուզում ես՝ արյունս ծծիր, իսկ հոգուս մասին վայթե փայլ քիչ ըլլի: Այդպիսի մարդն, ի հարկե, գործարանում չի սպաստաւրի: քրիստոնեական բռնն զգացմունքներով, լի հարգանքներով նա նույնիսկ ուշադրութիւն չի յեւ դարձնի, թե իրեն ափսոսել շահագործում ու տանջում են: «Գեհենի կրակի» հետ համեմատած, ուր ընկնում են նրանք, ովքեր ուզուկ

են մարմինները փրկել ու հոգին կորցնել, այդ տան-
ջանքներն ինչ են փոր:

ՄԱՐՄՆԻ ՓՐԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀՈԳՈՒ ԿՈՐՈՒՍՏՆ Ե

Իսկական քրիստոնյան պիտի թքի ամբողջ աշ-
խարհի վրա. նա պետք է ժխտի և արհամարհի այն
բոլորը, ինչ վոր յերկրային է, և այդ արհամարհան-
քով, մարդկային այդ բոլոր պահանջներից ու կարիք-
ներից հրաժարվելով՝ վեհ բավականութունը գտնի.
քաղցած մարդը ճաշարան պիտի գնա, բայց վհչ, թող
ճաշարաններ գնան այն «կռապաշտները», վորոնք
յերկրայինի մասին են մտածում, իսկ քրիստոնյան
այդ բանը չպիտի անի. քաղցածությունն ամենայն-
ջանիկ, ամենասուրբ դրությունն է, վորովհետև «յե-
րանի այնոցիկ, վոր սովյալ և ծարավի յեն», կամ,
ուրիշ խոսքով ասած, վորոնց փորը ղրղռում է: Մեր
«ապականված մարմինը տանջում է հոգին ու ճնշում
մտախոհ խելքը» (իմաստ. Սողոմոնի IX, 15):

Մարմինը մարդկանց խանգարում է աստծուն
հալածալու: Փորը դատարկ, լզար մարդը միշտ բարե-
պաշտ է լինում, ուստի այն ամենը, ինչ վնաս է մար-
մնին, հոգու ոգտին է գնում: Մարդու աչքը հող կամ
մի ուրիշ բան է ընկնում, արտասուներն աչքից մի
գլուխ գալիս է. անորենը բժշկի մոտ կգնա, իսկ
քարոզիչը կուրախանա, թե արցունքն ինքն իրեն է
թափվում աչքերից, վորովհետև «յերանի սպավորաց»,
«յերանի այնոցիկ, վորք լան և կականեն»: Մարդը
կացնով բան եր կտրում, ու նրա գործիքն աշխատե-
լուց բթացել եր: Տհւր՝ սրեմ,—ասում և նրան հարե-

վանը, — ախար դու իզուր տեղն ես չարչարվում, եղ
քո կացնով որական հինգ մանեթ կարելի չե աշխա-
տել: Յետ գնա, — հայտարարում ե քրիստոնյան, —
աստված կսիրի ինձ մինչև այն ժամանակ, քանի
դեռ վարտիքս պատսռնուված ե. քրիստոնյան վոր-
քան քիչ ստանա, այնքան լավ, վորովհետև «լեւանի
աղքատաց»:

Ախր «ինչ վոր մարդկանց համար բարձր ե, աս-
տըծու մոտ պղծութիւնն ե» (Ղուկասու XVI, 15), ուստի
ենքան ել վերև մի գնա. վորքան կարող ես, ցած ի-
ջիր, թե՛ բոլորի մոտ պատիվ կունենաս, թե՛ նուշխակ
Ֆարրիկանտը դեմ վոչինչ չի ունենա. ինքը քրիս-
տոնյա չե, բարձր դրուժներով նա քեզ չի գայթակ-
ղեցնի, նա քեզ աշխարհի հոնորարներ կնշանակի,
վորոնց ժամանակ քո մարմինը հոգու բարձր թռիչք-
ների համար բեռ չի հանդիսանա, միայն թե փոխանդ
վոտքերդ չընկնի: Յեւ չեթե աչդ փորձության ել դի-
մանաս, նա քո աշխատավարձն ել ավելի կքչացնի,
մինչև քաղցից պատի վրայով չսողաս... դեպի վեր,
ուրեմն, աչդ կլինի բարձրացում՝ ցածրացնելու միջո-
ցով, ըստ աստծու խոսքի. «վոր խոնարհեցուցանե
զանձն չուր՝ բարձրացի» (Ղուկաս XI, 11):

Իսկ ի՞նչ կլինի, յիթե պրոլետարի գլխում ել
պիղծ միտք փայլի. «այ, տես, չես աշխատում եմ,
այստեղ Ֆարրիկում եմ աշխատում, — այ հրէն, իմ աշ-
խատանքով Ֆարրիկատերը վոնց ե հարստացել,
իսկ չես իմ ամբողջ կյանքում պատռած-ճղված եմ
ման գալիս: Այն ժամանակ պահապան հրեշտակն իս-
կույն կհայտնվի ընկճվող մարդուն ու կսկսի ներշնչել
նրան. «Յերանի հեղոց» (յերանի խոնարհներին) —

վորդյակ իմ, չարը սրտիցդ հանիր: Դու տրտնջում ես, թե մարդկանց համար ես աշխատում. ախր փրկիչն հենց այդ բանին ել կանչում և մեզ, վորովհետև «չկա ավելի մեծ բան, քան այն սերը, յեթե մեկն իր հոգին ընկերոջ համար և դնում» (Հովհաննու XV, 13):

«Քրիստոսն» աշխարհի փրկիչն և հանդիսանում, բայց, ի հարկե, հին աշխարհի ու այն հարաբերությունների, վորոնք այնտեղ գոյություն ունեն: Կապիտալի համար Քրիստոսը փրկում և բուրժուական իրավակարգը—աշխատանքի համար՝ ամեն դեպքում, ամեն վիճակում փոխվելու իրավունքը: Աշխատավարձի հարցը վճռելու գործում, այդ բանը բուրժուայի ձեռքում ամենաձեռնտու միջոցն է: Կուտակումը՝ կապիտալին, հրաժարվելու քաջությունը՝ աշխատավորներին:

«Մարդու կյանքը կախված չի» շատ ինչք ու ստացվածք ունենալուց» (Ղուկասու XII, 15):

Հավատարիմ տղամարդը,—ասում և սուրբ Կլուրեդ Յերուսաղեմցին բոլոր հազուստներից հարուստ է: Հարուստները վորքան շատ են հավաքում, այնքան շատ են տանջվում իրենց պաղատության համար: Իսկ հավատարիմ մարդն աղքատությունով և հարուստ, վորովհետև, իմանալով վոր միայն կերակուր և հագուստի պետք ունեն (ըստ բնական հարկավոր չի)... ու սրանով բավականանալով, վտանակոխ և անուժ, հարստությունը» (Ճառք հրապարակականք Ծ): Ախր հարստությունն ի՞նչ բան է, ե՞րբ ես ու ծանրություն. «ուղտն ասեղի ծակով ավելի հեշտ կանց կենա, քան հարուստը յերկնքի արքայությունը կմտնի», մի կարծեք, թե հարուստների բանն այնքան էլ

լավ է, —ասում է Թեոդորիտ յերանելին, —մի կարծեք, թե գործատիրոջ ապրուստն անքան ել քաղցըր է:

«Գործատերը տանը շատ հոգսերով է ճնշվում, մտածելով... Խնչպես վճարեմ թագավորների հարկը, ստացածի ավելորդն ինչպես ծախեմ ու առնեմ՝ Խնչի կարիքը կա: Յեթե հողը վատ բերք տա — սով կը լինի, ուրեմն նշանակում է, վոր ստիպված յլիտի լինի պարտք տալ ու նա անհանգստանում է, մտքումը պարտատերեր ջոկջկում, պարտագրեր է գրում, ու իր վրա կամավոր ստրկություն է դնում»: Իսկ յերբ հողը լավ է բերում — հացն ռւր պահի: «Ե՛լի դարտի մեջ ե՛րնկնում. մտքումը գնորդներ է ջոկջկում, ամբողջ գիշերներով չի քնում», իսկ ծառայի խիղճն ազատ է: Նա հատակին է քնում, բաց վոչ մի հոգս նրա քունը չի փախցնում. քաղցր քունը, նրա կոպերը ծանրացնելով, չի թողնում վոր դաժան սուտն զգա, թեփի հաց է ուտում... բաց ավելի հաճույքով, քան իր տերը»: Վորովհետեւ «նա... կշտության սահմանն անցնելուց, հետ է մղում իրենից ուտելը, իսկ ծառան, ճաշակելը պահանջի համեմատ չափելով, կերակուրը փափագով, ախորժակով է ուտում»: Իսկ «տերերից շատերը ծառաններից պակաս չեն չարչարվում». բաց դեռ ավելի շատ, յեթե հոգսերն ել ավելացնենք գործերի վրա (Բան վասն նախախնամության 7-րդ): Հարստությունը շատ հոգսեր է բերում:

«Ճոխության մեջ ապրողները նույնիսկ մուրացիկներից ել՝ դժբախտ են»... հարուստները հարստության պատճառով, ավելի կարիք ունենալով, ամեն բանի մեջ պակասություն են քաշում: Ի՛նչ ասես, վոր

նրանք ստիպված չեն լինում գնել հաց, պաշար... վրտնաման... պատվավոր հագուստներ, գորգեր... ծածկոցներ... պտուղներ... ու այլ բարիք... իսկ աղքատի համար սև ճաթն ել բավական է, ուտելու մի բան լինի՝ այդ ել բավական է»:

«Հարուստներից շատերը, ինչպես կարելի չե տեսնել նրանց մարմնի քայքայվածությունից, վորը նրանց մեջ ճոխ ապրելուց է առաջ գալիս, մեծ մասամբ չեն կարողանում ջուր խմել, իսկ աղքատն իր բամբուջ կյանքում այդ ջրով է գոհանում. ջրերի աղբյուրներին դիմելով ինչպես մեղրի աղբյուրների, ու աֆնտիկից իսկական ու մաքուր բավականություն ըստանալով»:

Մի խոսքով, հարստությունն, ամենից վատ է ամենից ծանր է. աղքատն առանց կոշիկի յե ման գալիս, այդ պատճառով ել նրա վոտքերը հանդիստ են: Նրա վարտիքը յերկու կիսագնդի վրայից ծածկված է, — ողը չի խանգարում, ուրեմն ողափոխություն կարիք չկա, քարերի վրա աֆնտիս է քնում, ինչպես բմբուլի վրա, ու ցամաք բոքոնը յուղոտ գաթից բարձր է համարում: Փորը դատարկ է, ուրեմն, սիրտ վերածելու բան չունի... բա դրանից ել մեծ բախտավորություն կարող ե լինել: Այսպես գրավիչ է պատկարացնում կրոնը պրոլետարիատի նեխվող խոցերը, հարստությունը մի ահռելի լուծ է, մի ծանր բեռ է, մի անասելի ծանրություն է աֆն մարդուն մեջքին, վորին տերն ուղարկում է տյղ, իսկ աղքատությունը՝ յերանություն ու բախտավորություն է: Աշխարհում աղքատությունից ձեռնտու բան չկա: Ուտտի է գրված է կրոնի մեջ. «աշխարհիս վրա ձեղդանձ մի հավաքեք» (Մատթեվոս VI, 19): Յեթե աշ-

խարհի վրա հարստութիւնն հաժաքեք, դրախտի դռները կփակվեն ձեր առջև: Ավելի լավ է՝ մազոլներ, կուզ, թոքախտ, ստամոքսի խանգարում ձեռք բերեք—այն թե վորն է ձեզ ավելի հարմար:

Կապիտալիստի գլխավոր խնդիրն այն է, վոր, յերկաթե ձեռքով պաշտպանելով սրբազան մասնավոր սեպհականութիւնը չքավորների աչք դնելուց, անողոք կերպով պատժելով ու բնում, սաղմում խեղդելով իրեն համար մի բան, ինչպես կապիտալիստներն են ասում, ուրիշինը ձեռք բերելու ամեն մի փորձ—ու միաժամանակ, հետ մղի աստծու կողմից պարագիտին տրված՝ աղքատ աշխատավորութեանը մասսայական մասշտաբով բացարձակ ու գլխովին թալանանելու իրավունքը: Կապիտալիստը մասսայական չափով թանկագին բաներ պիտի յուրացնի, վորոնք պրոլետարների ձեռքերով են ստեղծված, իրենց սեպհական աշխատանքի արդյունքից բաժին հանելով նրանց վոչ ավելի, քան այն, վոր մարդու առորչա պահանջները քավարարելու համար կիսաբազմաբարձու է հարկավոր: Խնչպես անի այդ, Հուլսը միմիայն Քրիստոսի վրա յե: Նմանվելու համար թող հավատացյալները նրա որինակը վերցնեն, թող արհամարհանքով նայեն հարստութեանը, թող գարշանքով խորշեն դրանից,—այնքան հարուստների համար դիզելը կհեշտանա:

Քրիստոնչան վոչ մի բանի ավելորդ չպիտի ունենա, նրա մոտ վոչ մի ավելորդ բան չպիտի լինի. «ով յերկու շապիկ ունի, մեկն աղքատին թող տա» (Ղուկասու III, 11):

Այդ շապիկները քո ձեռքովդ են գործված, մի որում դու նրանցից մի քանի տասնյակ ես գործել:

Միևնուշնն հ. քո աշխատանքիդ ամբողջ արդյունքը կապիտալիստին հ պատկանում, իսկ դու պիտի ստանաս ալնքան, վորքան հարկավոր ե, վոր քաղցած չը ստակես. քրիստոնեյությունը հավելլալ արժեքի կրոնն հ. քրիստոնեյությունը կուտակման կրոնն հ:

«Վերարկուդ խլողին շապիկդ ել տուր» (Մատթեվոս V, 29), Վհնց թե Զե վոր դիպել չի կարելի—Սուտ բան՞ հ, ավետարանը պարզ ասում ե. կուտակել չի կարելի նրան, ով վոչինչ չունի, «իսկ ով ունի, նըրան կտրվի ու կբազմանա» (Մատթեվոս VI, 12) «ունեվորին կտրվի, իսկ չունեվորից՝ կառնվի» (Դուկաս X, 26):

ՔՐԻՍՏՈՆԵՅՈՒԹՅՈՒՆՆ ԱՆՀԱՎԱՅԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՐՀՆՈՂ ԿՐՈՆ Ե

Ամեն մի դասակարգի իրեն հարմար բան հ ստված. աղքատին՝ «համբերիր», հարստին՝ «դիզիր», պըրօլիտարին՝ «խաչ կրիր» բուրժուզին՝ «պի՛նդ ծըծիր», վորովհետեւ «հարստությունն ել աստծու պարգև ե»: «Հարուստն ու աղքատն իրար պատահում են— թե մեկին ե թե մյուսին աստված ե ստեղծել» (Առակաց, XXII, 2): «Բա նա ինչո՞ւ յե այդպես արել»:— Հուզվում ե պրոլետարիատը:

«Այդ մասին «մի խոսիր»,—խորհուրդ ե տալիս Հովհան Վասկեբերանը, թարկը տուր... քննել, թե ինչու չե այսինչը հարուստ, իսկ այնինչը՝ աղքատ», վորովհետ այնքան ել հետաքրքիր չպիտի լինել, պետք ե լսել ե վոչ թե փնտռել, թե ինչու չե այդ այդպես: Զե վոր աղքատությունից արդար մարդը ֆեսս չի քաշում. հնա աղքատ ե, բայց բոլորովին ել ֆեսս

չունի» (զրույց 29-րդ՝ Կորնթացոց I թղթի առթիվ)։
Յեթե աստված աղքատներին ստեղծած չլինելը,—ասում ե թեդորիտ յերանելին,—այն ժամանակ վոչ մի մարդ չեր ուզենա աշխատել։ Այն ժամանակ,—կարծում ե թեդորիտը,—բոլոր սրբերն էլ սովից կկոտորվեյին»։ Ախր «չեթե հարստութունը կարողանար բոլորի սեպհականութունը լինել, այն ժամանակ հիվ կուզենար խոհարարութուն «անել», ոչախի առաջ կանգնել... կերակուր պատրաստել .. խմոր հունցել, թոնրի կողը տալ, այրող կրակին դիմանալ»։ Յեթե այդ աչդպես լինի, վայ թե հրաշագործն ինքն էլ ազիզ որին առանց հացի կտորի մնա։ «Ել հիվ կուզի վար ու ցանք անել»։ Սրբերը վարիլ չգիտեն։ Թողնես լավ բուրվառ գցին։ «Ո՞վ պիտի քար տաշի»... տուն շինի։ ՉԵ՞ վոր միայն սոֆլե ե ստիպում աղքատին բանել (Ճառ վասն նախախնամության, 6-րդ)։

Ուրեմն, ձրիակեր սևագլուխները, աստվածահաճոներն ու խցերի ճգնավորներն առանց աշխատանքի անհնարին ե, վոր չուա գնան։ Թո՛ղ քաղցած գեղջուկըն հա իր կուզը դեզերի տակ ու կալերի մոտ կռացնի,—տեք վանահայրը կույս մայրապետին իր ծնկանը պիտի նստեցնի ու յերկուսը միասին լուսամուտի առաջ լուսնին նայելով, դուետ արելույա պիտի յերգեն՝—*Ֆլեգստալով ու զուզա տալով։ Կրի, կրի գեղջուկ, աշխատանքը հիմարներին ե սիրում, իսկ մենք քեզ, մեղավորիդ համար աստծուն կաղոթենք։ Թեքերդ քըշտի, ու շուռ տուր։*

Թեխդ չճոռես ու դես դեն նայես, ուրիշի ունեցածին մտիկ անես։ Այս քանը 10-րդ պատվիրանով խստիվ արգելվում ե։ Ավելի լավ ե դու քո աչքդ հա-

նես, կացինով ձեռքերդ «կտրես», — սիրալիր կերպով խորհուրդ է տալիս Մատթեվոս ավետարանիչը, — միայն թե չհրապուրվես բուրժուայի բաժնով, վորը նրան աստված է տվել, «լավ ե քեզ՝ անդամոց միում կորնչիլ, քան յեթե ամենայն մարմին քո անկանիցի ի դեհեն. (լավ ե քեզ համար վոր քո անդամներից մեկը կորչի, քան թե քո ամբողջ մարմինը պեհենն ընկնի), (Մատթեվոսի V, 30): Յեթե ճոխության մեջ հրճվողի կողքին աղքատները ճնշումներից ու հոգեվարժի ճիչներից թուլանում են, դու յիլ մի հարցնի. ինչո՞ւ համար եւ ինչո՞ւ ե այլն: Տիրոջ ճանապարհն անհասանելի չեւ: Մի ջանալ հասնել նրան քո խելքովդ:

Նայիր յերկնքին, այնտեղ ել վոչ մի հավասարություն չկա: «Այլ ե փառք արեգական, այլ ե փառք լուսնո ե այլ ե փառք աստղաց» (Թուղթ առ Կորնթացիս, XV, 41):

Այսպիսի կարգ ե տերը հաստատել, այդպես ել հավիտյանս հավիտենից կմնա այն, ե քանի դեռ արեգակն աշխարհի վրա փայլում ե, հարուստն ու աղքատ միշտ կողք-կողքի, իրար հետ պիտի ապրեն «հավիտյան» ձեզ հետ աղքատներ կլինեն «(Մատթեվոս XXVI, 11): Վոչ մի կոմմունիզմով մարդիկ աղքատությունը չեն կարող վերացնել:

Աղքատությունը հավիտյան կմնա, ե ստացվածքային խտրությունն ու դասակարգերը հավիտյան պիտի լինեն: Զի յաստուծո յի այս (աստծու դիրքն ի այս):

ՔՐԻՍՏՈՆԵՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ՇԱՀԱԳՈՐԾՈՂՆԵՐԻ ՇԱՀԵՐԸ
ՊԱՇՏՊԱՆՈՂ ԿՐՈՆ Ե

Քրիստոնեկությունը՝ աստծու անունից դասակարգային հակասությունների մղձվանջը քողարկող կրոն է: Քրիստոսը ձրիակերների դասակարգային իշխանության զենքն է: Նրա անունից ԲԻՍՏՈՆԵՅՈՒՄՅՈՒՆՆԵՐԻ ՈՐԿԵՆՈՒՄ Ե ԲՈՒԼԺՈՒՄԿԱՆ ՕՏԽԱԳՈՐԾՄԱՆ յեղափոխականության ալլասեռված ուսմունքը, քրիստոնեկությունը բուրժուազիայի դասակարգային կըրոնն է, կապիտալիստական հասարակարգի կրոնն է՝ նրա քաղցի, աղքատության ու անառակության հետ միասին:

Յեկեցիցին կուշտ մարդկանց ճնշումը քաղցածների վրա վոսկե խաչով և որհնում, աղքատներին դեպի կապիտալի դահլճների ճիրանները վոսկե խաչով և քշում: Պաշն ու մտրակը, տերտերական բուրվառն ու վոստիկանական բռնեցքը, յեկեղեցու բեմն ու գեղարանը (տանջիլ և գործիք) — ահա վասիկ քրիստոնեական-կապիտալիստական ռեժիմի դադափարական ուժի զենքը: Առաջին հայացքից ստրկությունը ծանր է թվում ստորադաս յեղիր տերերի իշխանությանը, — ասում և Թեդորիտ յերանելին, — սակայն «յեթի ամեն բանի մեջ թափանցես...» ինչպես պետքն է, ապա կտեսնես, վոր դրա մեջ շատ և մեծ ոգուտ կա:

Տերերի իշխանությունը ստրուկի զլխին աստծու որհնությունն է թափում: Հլա մի մտրակին նայիր է. նրա կոթի ծայրից աստծու վոգորմությունն է կաթում, վորը նույն իսկ մարդն աչքով և տեսնում իսկ ողի մեջ նրա շառաչը՝ սուրբ հոգու թռիչքն և հի

շեցնում: Ծնունդ չոքիր և հանուն տյառն համբուրիր մտրակը:

ՔՐԻՍՏՈՆԵՑՈՒԹՈՒՆՆ ՍՏՐԿՈՒԹԱՆ ԿՐՈՆ Ե

Ստրկությունը հավատացյալի համար կարող է յերանության ու բավականության աղբյուր լինել, վորովհետև «տիրոջ կոչած ստրուկը տիրոջ ազատն է» (1 կորնթացոց Vll, 22): Ուստի—դուք ծառաներ, ամենայն յերկյուղածությամբ հնազանդ լեղեք վոչ միայն բարի ու հզոր տերերին, այլև դաժաններին» (1 Պետրոսի, 2. 19): Դուք խոհարարուհիներ և աղախիներ ծնկաչոք գնացեք տիրուհիների (խանումների) առաջ, վորովհետև ամեն մի տնտեսուհի ձեր մեծն է, ու նրա իշխանությունը ծառայի վրա «աստծուց է» (Հռոմայեցոց 8, 1): Իր տիրոջը հակառակողն աստծուն է հակառակում (Հռոմայեցոց, 8, 2): Յեվ լեթե տիրուհին բարկանա լվացարարուհու վրա, վար սալիտակեղենը լավ չի լվանում ու սկսի նրա աչք ու յերեսին սրբիչով խփել, թող լվացարարուհին չհանդգնի հակառակվելու տիրուհու «վճռին»: Հնազանդ լեղեք, դուք, ըստրուկներ, ձեր տերերին այնպես, ինչպես Քրիստոսին» (Յեբրայեցոց, Vll, 5): «Ի՞նչ է նշանակում»,—մտածում է ստրուկը: Հլա եղ ազնվական քաչալ գարձվորին վոնց ա իր տանը, դարավանդի վրա նստած՝ գործած բազկաթոռին չովել ու բղավում. «Հէյ դուք, իշագլուխ, ծուռվոտանի գեղջուկներ ծառայեցեք ինձ այնպես, ինչպես Քրիստոսին, դողացեք իմ առաջ այնպես, ինչպես աստծու առաջ»:

Ախ, յես քեզ վո՞նց կդողացնեյի՝ պատե-պատ տալով—մտածում է գեղջուկը, բայց չի կարելի մինչև անգամ քթի պզուկն ել մեղքի համար է գեղջուկի

քթին աստված կպցրելու Գեղջուկը լռում է, աստիճաններ իրար սեղմելով, վորովհետև գիտի՝ վոր աստծու դեմ մեղանչում ե, գիտի, վոր խոստովանեցնելու ժամանակ տերտերը հարցնելու չի իրեն՝ «մտքումդ հո՞ չես տըրտնջացել մեծիդ դեմ»։ Բրիստոնհյուսթյունը՝ ճնշողների ու ճորտատերերի կրոնն է, ճորտության, ծառայության, ստրկության ու նվաստացման կրոնն է։ Հավատացյալը պետք է խմանա, վոր բոլոր «չմբախտությունները» նրան աստվածանից են գալիս», և վոր «նրա զարմանալի վողորմածությունը դրանից ելքերովում», վորովհետև «աստված վոչ թե մեզ վոչնչացնելու համար ե անում այդ, այլ ուղղելու»։ Այդպես էլ բարեպաշտ մեծամեծերն ու իշխաններն են վարվում, վորոնք իրենց հպատակներին հրամայում են, «թող բարին լինեն», հրամայում են ու մեջքին ճիպոտելով, հրամայում տանջում, ու գլխին դադանագելով խելք են սովորեցնում, ու, թեև ծեծում են, բայց մահը չեն բերում։ «Դադիր այս ու չարիքով պաշարված որհնիր աստծու վողորմության մեծությունը» (Տիխոն Զադոն-սովի՝ «Ոցի նամականի» — 49-րդ)։

«Ել թո՛ւզ գովասանք, յերբ հանցանքի համար ձեզ ծեծելիս դուք՝ համբերում եք։ Աստված դրա վրա խելի յեւ ուշադրություն չի դարձնում։ Վո՛չ, չեթե բարություն անելով... համբերում եք», շնորհակալության փոխարեն բերաններիդ են գալիս, — այ՛ «աստծուն եղ ե հաճելի» (1 Պետրոս, 11, 20)։ Վորովհետև աստված այսպես ե ասում «յերանի չե՛ ձեզ, հորժամ անգոսնեն զձեզ» — յերանի ձեզ, յերբ կանարգվեք դուք — փողոցային խոսքերով ծաղր ու ծանակի առարկա կդարձնեն և յերբ ձեր ռեխը կշարգեն։ Յերանի բոլոր նը-

րանց, ում վղակոթին տվել են, «չերանի՝ վոր հալած-
յալ իցեն» (Մատթևոս, V, 10) պաշտոնից, թե ինչի
համար, ալդ միենուչնն ե, գուղության համար՝ լինի,
թե կաշառի. յերանելի կլինեք դուք, յերբ պոչատակ-
ներիդ ծնկով տալով՝ «հալածեսցեն» ձեզ. յերանի բոլոր
ներանց, ում ուխին են տալիս, վորովհետև ամեն մի
կապտած տեղ, ամեն մի ապտակ, վոսկրի ամեն մի
ջարդվածք փառքի ճանապարհն ե (Ղուկաս VI, 35), յեր-
կընքում սպասում նրան, ով մեկ յերեսին խփելուց՝
մյուսն ե դեմ անուս:

Իսկ յերբ, բարեպաշտ քրիստոսասերներ, ձեռք-
ներդ հետևներդ դարձնեն կամ աչք ու յերեսներդ ամ-
բողջովին արնվիկ շինեն... այն որը ցնծացեք և ուրա-
խացեք (Ղուկաս, VI, 23), զայս բարբառելով—և վճի-
րանդից դառավ ինձ այս բախտավորությունը, դուզ քը-
թատակիս տվին: «Որհնյալ յեղեցի անուն բարձրե-
լուչն»:

Յերանի այն մարդուն, վոր ցերեկը «լապտերնե-
րով» եման զալիս, վորովհետև տերն այսպես ե ասում.
մոտենում ե ժամանակը, յերբ ձեզ սպանող ամեն մե-
կը պիտի մտածի վոր դրանով նա աստծուն ե ծառա-
յում» (1 Հովհաննու. XVI, 2), և «չեթե աշխարը ձեզ ա-
տի դիտցեք, վոր ինձ ամենից առաջ ե ատել (1 Հով-
հաննյու, XV, 18). աշխատեցեք և նմանվեցեք»: Վոր-
քան վատ, այնքան՝ լավ: Վորչափ նողկանք՝ այնչափ
խրախճանք:

Ուստի, «որհնեցեք զհալածիչս ձեր» որհնեցեք ձեզ
հալածողներին (Հռոմայեցող XII, 14), «չարության,
հայրոյանքի փոխարեն որհնեցեք» (1 Պետրոսի III, 4):
«սիրեցեք զթշնամիս ձեր» (Մատթեվոսի V, 44), իսկ

ձեր մերձավորներին ատեցե՞ք, վորովհետև «մարդու թշնամիներն իր տանեցիք են» (Մատթևոսի, X, 36): «Յեւ ի՞նչ հատի թէ իր հորն ու մորը, թէ կնոջը, թէ յերեխաներին, թէ յեղբայրներին, թէ քույրերին, նա չի կարող իմ աշակերտը լինել» (Ղուկասու XIV, 26): Կրօնն ասում է. «պատվիր քո հորն ու մորը»: Ա՛յ, դու նրանց պատվիր, հա՛, միայն թե՛ թեկերդ քշտիր,— դմսկով հորդ կողքին, մորդ ել՝ հեզ աչքերին, այն ժամանակ «հայրը վորդու դեմ կլինի, իսկ վորդին՝ հոր, մայրն՝ աղջկա դեմ, իսկ աղջիկը՝ մոր դեմ»... (Ղուկաս, XII, 59) ու կսկսեն գրել... «Ըստ գրոց» եւ Արդ թշնամուդ սիրիր, իսկ հորն ու մորդ աշխատիր ամենայն սրտով ատել: Բկից բռնիր, տակդ դիր: «Վորովհետև աստծուն հաճելի չեր—խենթությամբ... փրկել հավատացյալներին» (I Կորնթացոց I, 28):

«Աստված աշխարհի իմաստուն բանը չի ընտրել». վորքան հիմար՝ այնքան ել սուրբ, ընտրել է աստված...: Աշխարհի թէ տկարներին, թէ աննշաններին, թէ կորած-մոլորվածներին ու վոչինչ չիմացողներին, բոլոր ապուշներին, բոլոր բթամիտներին, բոլոր ալլանդակներին տերն իր մոտ է հավաքել (I Կորնթացոց I, 27—28), «վորովհետև աստծուն հաճելի չեր—խենթությունով... փրկել հավատացյալներին» (I Կորնթացոց I, 23), «վորովհետև այն բոլորն, ինչ մարդկանց մոտ բարձր է, աստծու մոտ պղծություն է» (Ղուկասու XVI, 15), և ընդհակառակն, մարդկանց համար ամեն մի պիղծ բան աստծուն խիստ հաճելի չէ:

ՔՐԻՍՏՈՆԵՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ՊՐՈԼԵՏԱՐԻԱՏԻ ԴԱՍԱԿԱՐ-
ԴԱՅԻՆ ԳԻՏԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԵՌՑՆՈՂ ԿՐՈՆ Ե

Խենթությունն աստծու փառքի ճանապարհն եւ Ուստի, յեղբարք իմ, յիթե կամենում եք տիրոջ դըրախտն ընկնել,—խենթություն, ալլանդակություն—
—արեք, հիմար ձեացեք, ձեզ ապուշների տեղ դրեք, խրտվիլակների խեղկասակություններ արեք, խելքը թոցրած ձեացեք, փոքր ու անխելք չերեխանների նըմանվեցեք: Այսպես եւ ասում աստված. «Ճամարիտն եմ ասում ձեզ, յիթե չդառնաք... հիմարներ...» ու չընմանվեք չերեխաներին, չերկնքի արքայությունը չեք մտնի» (Մատթևոսի, XVlll, 3): Իսկ աստծու արքայության մեջ ամենամեծը նա կլինի, ով «չերեխայի պես կաղոթի» (Մատթևոսի XVlll, 4): Արդ, «չեղեք այնպես, ինչպես չերեխաներն են»,—գեղջուկի միրուքը պորտն եւ հասել, իսկ ինքը հլա վոր ձգտում եւ աղոթել. «Ինձ ձեռքներիդ վրա առեք, ուղղափառներ, թե չե՛ աստված ինձ մեծ մարդու տեղ կդնի»: «Ով... մըտածում եւ այս կյանքում իմաստուն լինել, նա անխելք պիտի լինի, վոր խելացի լինի» (Վ Կորնթացոց lll, 18). վորքան դատարկ եւ մարդու վերնատուն, այնքան աստծու մոտ նա չե իմաստուն:

Այդպես եւ գրված ե՛ «այս աշխարհի իմաստությունն աստծու առջև անխելքություն ե»... (Վ կորնթացոց lll: 19): Բայց «աստված աշխարհի իմաստուն բանը չի ընտրել»... վորքան հիմար, այնքան սուրբ... «աստված աշխարհի տկարներին ե ընտրել»... քուր ալլանդակներին տերն իր մոտ ե հավաքել (Վ Կորնթացոյ I, 27—28): Այդպես եւ կտակեց առաջին մար-

դուն դրախտում, «չուտես գիտութեան ծառից»։ Այնքեզ բան, ես ի՞նչ նորություն, տո՛ւ... գիտություն բարձր և չարի՛... (Ծննդոց, 11, 17)։ Մարդու ինչի՞նչ պետք իմանալ։ Ավելի լավ է՝ վոչինչ չգիտենալ։ Չե՛ վոր թուլամիտներն աշխարհի ամենաբախտավոր մարդիկն են, բնածին ապշությունը լերաների վիճակ է»։ Յես ալդ բանի վրա թքել եմ,—ասում ե բուրժուլը—հիմարները կգնան դրախտ, թե խելոքները,—միևնույնն ե, դրախտն ինձ հարկավոր չի։ Թող Քրիստոս բոլոր հավատացյալներին սպուշ դարձնի, բայց մենք թույլ չենք տա՝ մեզ հիմարների տեղ դնելու։ Եդ ի՞նչ հիմարություններ է դուրս տալիս, ե։ Մեզ ինչ, վոր ուղտերի հե՛տ ե հավասարեցնում։ Ինչո՞ւ յ ե բանվորներին ներշնչում այն միտքը, իբր թե հարուստները լերկնքի արքայությունը չեն կարող ընկնել։ Այսինքն ի՞նչ,—հուզվում ե բուրժուլը։—Այստեղ Քրիստոսի կողմից մեր դեմ վորեւ դավաճանություն չկա, արդյոք։ «Յեղբարք իմ,—պատասխանում ե նրանց Քրիստոսը» «թող ձեր սիրտը չհուզվի»։ Աստծու ձեռքին ամեն բան հնարավոր ե, դուք ել լերկնքի արքայությունը կընկնեք, բա հարկավոր չի՞ պրոլետարին՝ ել մի բանով մխիթարենք։ Իսկ մենք ձեզ հետ կզոդվենք։ Դուք ինչո՞ւ յեք հուզվել, հիմարներ։ Յես «չո՛ւ» ասեմ—Դուք «ջան» հասկացեք։ Այն տեղը, ուր ավետարանի մեջ ասված է՝ «վա՛յ ձեզ, հարուստներ», ուղղակի մի ողանցք ե. ալդ նրա համար ե շինված, վոր նրա միջով մեքենայորեն ու իր ժամանակին կարողանա դուրս գալ պրոլետարների բոլոր այն հեղափոխական փոշին, վորը նրանք մեր դեմ են կուտակում։ Իսկ դո՛ւք, աղքատընկերներ, բուրժուլներին մտիկ մի անեք, արհամար-

հանքով յերես դարձրեք նրանցից, վորպեսզի ձեր բարեպաշտ սիրտը չտխրի աստվածուրացների մեղքերի համար:

**ՔՐԻՍՏՈՆԵՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ԲՈՒԺՈՒԱԶԻԱՅԻ ԿԵՂ-
ԾԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՐՀՆՈՂ ԿՐՈՆ Ե**

Յեւ, վորպեսզի արդարների բարեպաշտ հայացքները պաշտպանած լինի հաստադրպանների հագեցած ու ամեն տեսակ հղփացումներով լի կյանքի պատկերից, սուրբ յեկեղեցին իր սև քղամիդի լայն փեշով քողարկել ե իր սիրելի պարագիտներին: Յեւ, պոռնիկ կնոջ պես իր արմաստյա ու մարգարտաշար թագը կըռացրած բանվոր դասակարգի դահիճների ուսերին՝ կըքոտ շշնջուէնով դռացնում ե նրա ականջին. «Ուրախ կեր քո հացը ե ցնծությամբ, խմիր քո գինին... ու վայելիր կյանքն այն կնոջ հետ, վորին դու սիրում ես»: Միայն թե «մի հղփանա... վորովհետեւ հղփացումը խոլերի չե հասցնում»: (Յեսայի Սիր. XXXVII, 32), սակայն, մի ամաչիր, աստված ինքն ե մարդուն հարստություն ու ստացվածք տվել, նրան իրավունք տրվել ոգտվելու դրանից... ե վայելելու: Հարստությունն աստծու տված պարգեն ե:

«Աստծուն՝ աստծուց ե, բայց պնկածս կաշուց ե», — շշնջում ե ըուրժույն ի պատասխան՝ գլուխը տերտերական դելրի տակից դուրս հանելով: «Մձս էաց—սիրալիր գրում ե նրան յեկեղեցին:—Ազնիվ դողին, ամեն բան՝ ժամանակին», դու չես զողացել, բայց մարդ չի տեսել, իսկ աստված թեև տեսավ, բայց բան ել չասավ: Հրես պատը կզա,—կապաշխարհս, իսկ տերտերը շուրջառով քաշալդ կծածկի ու մեղքերդ մտաբերող չի

լինի։ Ամեն տեսակ դրուժյունից չեւք կգտնեք. չեթե կողոպտել ես շատ, վողորմություն տուր առատ, աղքատները քո մեղքերի համար կաղոթեն, վորովհետև տերն այսպես ե ասում, «անաղար հարսաությունով ձեզ բարեկամներ ճարեք» (Ղուկասու XVI, 9)։ Թող այդ վոսկին կողոպտված լինի—աղքատներին պոռչներ բաժանիր, գեհինի փոխարեն՝ յերանելի քերովբե կը դառնաս, վորովհետև, ասված է՝ «չերանի աղքատաց» բայց տալն ավելի յերանելի բան ե, քան առնելը (գործք առաքելոց XX, 35)։ Մի մանեթ գողանաս՝ մի կուպեկ պիտի տաս. մարդու կշանքը խորտակես, մի կուպեկով նրան վոտով-գլխով կգնես, իսկ ինքդ սրբերի դասը կդասվես, բա ել ի՞նչ եք ուզում, ել սրանից հարմար բան կգտնեք։ «Յերանի վողորմածոց» վորովհետև նրանք իրենց կողոպուտի համար «վողորմություն գըտցեն»։ Նույնպես յերանի բարեպաշտ թալանչոց, քանզի բազում են վարձք նոցա յերկինս, աստ, հաշխարհի՛ ի շարս մեծատանց, և հերկինս անդ—ի շարս սրբոց։

Միայն այնտեղ ե բարեգործությունը հնարավոր, ուր քայքայում ե տեղի ունենում։ Ձի կարելի վողորմություն ստեղծել, առանց աղքատություն ստեղծելու, այսպես ե ասում տերը ձեռնեցեք ձեր կալվածներն ու վողորմություն տվեք» (Ղուկասու XII, 33)։ «Բա, բա,—կքորի գեղջուկը պորտատակը, լավ ե են մարդը կալված ծախի, ով ունի»։ Սրանից ի՞նչ դուրս յեկավ։ Վորպիսզի փրկվես, սկզբից կալվածատեր պիտի դառնաս։ Ամա թե կրոն ե, հա՛։

Բա պրոլետարն ի՞նչ անի։ Նա յերեք արշին գերեզմանատեղ ել չունի։ Բա նա ի՞նչ ծախի։ Ի՞նչ վերաբերում ե կալվածատիրոջը, նա, ի հարկե, ամբողջ

կալվածքին իսկի ձեռք ել չի տա, վորովհետեւ... մի տեղ կկտրացնի, կող ու կուշտը վրա կպցի,—մեկ ել են տեսար՝ վողորմության համար տաս տարվա պաշար հավաքվեց: Յեւ այն ել ասած. ավելի լավ ե ինքը տա, քան սպասի վոր գեղջուկները գան, յեղած—չեղածը ձեռքից խլեն ու դեռ դռան սողնակն ել հանեն, քաչալ գլխին իջացնեն: Ուստի վողորմած յեղք, և տերն ել ձեզ կողորմի: Քրիստոնեյությունը կեղծավորության ու ստի կրոն ե: Այդ սուտը կապիտալի փրկությունն ե: Կապիտալի համար այն «կենարար ջուր ե». իսկ բանվոր դասակարգի համար՝ դուրեկան, հաշիշ, բաց մահաբեր թույն:

**ՔՐԻՍՏՈՆԵՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ՊՐՈԼԵՏԱՐԻԱՏԻՆ ԽԱՐԵԼՈՒ
ԽԱՅԾՆ Ե՝ ԲՈՒՐԺՈՒԱԶԻԱՅԻ ԿԱՐԹԻ ԾԱՅՐԻՆ**

Քրիստոնեյությունը մի զենք ե շահագործողների ձեռքին՝ իրենց դոհի դասակարգային զգացողությունը բխացնելու համար: Ձեր ճարը Քրիստոսն ե,—ասում են նրանք բանվորներին,—նա «խոցվեց մեր մեղքերի համար և տանջվեց մեր անորենության համար. մեր աշխարհի պատիժը նրա վրա թափվեց և նրա վերքերով մենք կբուժվենք .. Վոչխարի պես սըպանդանոց տարվեցավ և գառան նման իր խուզողի առաջ անմուռնչ մնաց» (Յեսայի, III, 4—7): Ահավասիկ ձեր փրկիչը, պրոլետարներ. ինչ՞իւ կուլեք՝ բուժվեցեք նրա վերքերով: Ահավասիկ նրա անարատ մարմինը՝ պարուրված ձյունաթույր սավանով, հպվեցեք նրան ձեր շրթունքներով,—նրա մարմինը գարշահոտ չե, նա վարդի հոտ ե բուրոււմ. համբուլը տվեք նրա վոտքերի ու ձեռքերի աստվածային խոցերին՝ պաժված անա-

րատ մեխերով... Ե՛ւ, Յեխսո, աղջի՛կ ի՞նչ ես հորան-
ջու՛մ, — համբուրի՛ր սրբազան բեռները՝ մինչև գետին
կռանալով, ասածու մարմինն արդեն սրբացրել ե այդ
բոլորը:

Յե՛վ պառկած ե փրկիչը «Իբրև վորոճ»: Նայեցե՛ք
նրա վշտահար դեմքին՝ իսկապես վոր՝ վոչխարի կեր-
պարանք ունի — հեզ, խոնարհ, յերանավետ, անմեղ
ինչպիս յերեխալիսն ե, իսկ նրա ճակատին «վասն մե-
րո փրկության» թափված արյունն ե: Մանր ե նայել
անորեն դատավորների ձեռքով տանջված արդար դա-
տավորի այդ չարչարանքներին. հոգին վշտից տկարա-
նում ե, արցունքներն իրենք իրենց անընդհատ քամ-
վում են աչքերից, ինչպես նավթը փայտե անոթից:

Բարբարոսները «Թքում եյին նրա յերեսին»
(Մատթեվոս, XXV, 6—7), և նա լռում եր: Հը՛, պրո-
լետարներ, դժժք վոնց, կթողնե՛ք, վոր ձեր ռեխին ել
թքեն: Համբուլր տվե՛ք նրա բաց, թքակոլուլ այտերին
... «գավազանն առած՝ գլխին եյին տալիս» (Մատթե-
վոս, XXV, 30) իսկ դուք, նախնադո՛ւքներ, չեք թո-
ղի, վոր ձեր մատին անգամ դիպչեն: Համբուլր տվե՛ք
սրբազան ուռուցքներին, վորոնք փայտի հարվածնե-
րից են ցցվել նրա գլխին:

Չե՛ վոր մեղ համար, մեղավոր մարդկանցս հա-
մար, տերն արհամարհեց անարգանքն ու իրեն նա-
խատինքի մատնեց: Ահավասիկ նա գամված ե խաչին՝
«դատապարտված»՝ կրելով իր պատիժը, քրեյական
դասի յերկու ներկայացուցիչների հետ: Տերը գամված:
Տերը ժողիկների հետ միևնույն վիճակում, ավազակ-
ների հետ մի կոմպանիայում: Նրա թևերը աստիկ
ձգված են գերանի վրա ու մեխված են փայտին: Բըռ-

ներից մեկում՝ պատուված վերք, բեռի յերկաթե դը-
լուխը ժանգոտել և արլունից... մլուս ձեռքի վոսկոր-
ներն են ջախջախված, ամբողջ թաթը կախ և ընկել
դեպի ցած: Վերքը բաց ու խուփ և անուամ, կոնատա-
կով ու ամբողջ կողքի վրայով արլուն և հոսում: Անա-
սելի, աննկարագրելի լին տիրոջ չարչարչանքները:
Քրիստոսն ինքը լերկար ժամանակ չէր կարողանում
վճռել՝ հերոսութուն դործելու: «Հայր, անցո հիննն
զբաժակս զայս» («Մատթեվոս, XXV, 39»), — աղոթում
էր նա մահապատժից առաջ: Սակայն, ինքը՝ հայր
աստվածը չկարողացավ հարգել սիրելի վորդու խն-
դիրը: Վորովհետև «պետք և կատարվեր» նրա մասին
«գրվածը» (Ղուկաս, XXII, 37): Աստված ինքը չկարո-
ղացավ փոխել «գրվածքը», Քրիստոսը պետք և հանձն
առներ այդ չարչարանքները, վորոնց սոսկալի մահը
պիտի հաջորդեր: Նա տանջանքով պիտի մեռներ՝ փառ-
քով հարություն առնելու համար: Նա ավազակներից
ցած դասեց իրեն, — նա «չարագործների շարքը դաս-
վեցավ» անարգանքի ու նվաստացման դառը բաժակը
նա մինչև մրուրը քամեց, վորպեսզի վաղն ել ավելի
թունդ դիպչի նրանց հավատացյալների սրտին, լերբ
նա յերկնքից ել ավելի բարձրացրած կլինի, լերբ շու-
շանափալ սպիտակ զգեստներով, անասելի լույս ճա-
ռագայթելով, անուշաբույր ու ճաճանչափալ՝ հարու-
թյուն կառնի նա մեռելներից: Այն ժամանակ «ի մի
բերան» կբացագանչեն. ո՛ր, տե՛ր, կնքիր մեր մահկա-
նացուն. վերցրու մեզնից՝ կեղտով, խավարով ու վըշ-
տով լի կյանքը, մեզ հաղորդակից արա քեզ, քո փալ-
լին, ուրախության ու պայծառության: Ո՛ր, ինչո՞ւ մեզ
ել քեզ հետ չխաչեցին: Անսահման և անզարների ու-

րախութիւնը տիրոջ համար, ինչ անհասանելի չե աստրծու ընտրյալներէ բախտը: Բա իսկի կարելի՞ բան ե, վոր պրօլետարն եդ բախտը չուզենա: «Ել ինչ դարդ ունես, հոգնած, վաստակած յեղբայր», — քաղցր նաչելով, ինչպես կատուն դեղձանիկին, ասում ե տերտերը պրօլետարին: Հետեի՛ր Քրիստոսին և նրա հետ հանգիստ կառնես «ի գոգս արդարոց»: Հետեի՛ր Քրիստոսին ու խաչից սկսիր: Ձե՛ վոր միակ ճանապարհն ե այդ, վոր տանում ե դեպի հավիտենական փառք և բախտ: Քրիստոս չարչարվեց վո՛չ իրեն համար, այլ մարդկանց համար, հանուր մարդկության համար, առանց դասակարգի խտրության, բայց և այնպես, ի հարկե, ընտրյալ մարդկանց համար, վորոնց թվում նաև քեզ համար, վորպեսզի դու չարության, կռաւորարության, կոպտության, լրբության, նախանձության թարկը տաս, վոր դու մի քիչ տաշվես և չերկընքում, աստծու արքայության կարգին հասարակության մեջ կարողանաս քեզ պահել: Թե՛ գլխատման տեղը, թե՛ փշե պսակը, թե՛ ձաղկումը (ճիպտտով, մըտրակով և ալն ծեծելը), թե՛ վերքերը, թե՛ չարչարանքը խաչի վրա, — այս բոլորը քեզ համար, հատկապես քեզ համար ե արված, չեթե՛ բան ե, պատահի, վոր դու ցանկանաս ձիուց վեր դալ, իշին նստել: Քրիստոս իր չարչարանքներով քեզ որինակ ե տալիս, թե ինչ պետք ե անես — ուզես՝ այդ տանջանքներով կաղատվես, չես ուզի՝ աշխարհի խաբուսիկ բախտի հետեից ընկնելով՝ կկորչես:

Տե՛ր, քեզ հայտնի յեն իմ բոլոր իղձերն ու հառաչանքները — բացազանչում ե հավատացյալ պրօլետարը — ուզում եմ մասնակից լինել քո արքայության:

Տե՛ր, ուղղյա զգնացիս իմ ի ճանարն քո (դէր իմ վոտ-
քերը քո ճանապարհի վրա)։ Խաչեցե՛ք ինձ։ Շճուտ խա-
չեցե՛ք — «կամ իմ լերթալ զկնի տլառն» (ուղում եմ
տիրոջ հետքերով, նրա հետևից գնալ)։ Առ, առ ֆաբ-
րիկատեր արբ արյուն իմ (խմիր իմ արյունը), զոր
յիս հեղի վասն տլառն մերո Հիսուսի Քրիստոսի (վոր
յիս թափեցի մեր տեր Հիսուս Քրիստոսի համար)։
Բռներիս մեջ քառակուսի բեռներ մեխիր, գլխիս մեջ
հինգ վերշտկանոց պտուտակավոր մեխեր հուա տուր,
անդամներս հոշոտիր ու ձիգ տուր, մեխիր, հաստոցին
(դադկյան) կպցրու։ Այժմ նրան համոզելու կարիք
չկա, — նա իր ճամպեն գտիլ է, նա ինքն է ուղում
չարչարվել, նա ուրախությամբ կտանի տերերի բոլոր
բարբարոսությունները։ Ցանկությունը գերությունից
եւ ուժեղ եւ Ահա այս ճանապարհն է ցույց տալիս
նրան այս աշխարհի հզորը վոչ թե մանեթով, վոչ թե
մտրակով, այլ «հարությամբ տլառն» միայն։ Զատկա-
կան կարմիր դողանջը, վոսկենյուս մոմերը, քրամերի
շողշուղուն շուրջառները, սուրբ պաշտումի քաղցրհն-
չուն յերգեցողությունը, — այս բոլորը միջոց են՝ աշ-
խատավորների ուշադրությունն ուրիշ կողմ դարձնե-
լու այս աշխարհից, ուր թեքը մինչև արմունկները
քշտած, բավականությունից լիզելով իրենց հասո-
շրթունքները, վորոնք պրոլիտարի արյունով են ներկ-
ված, կապիտալի դիշատիչ գործիքները կենտրոնացած
ու լրջորեն իրենց դաժան գործերն են սարքում ու
միաժամանակ թագ կենում իրենց դոհի հետեր։ Եւ ի՞նչ
դարդ ունին — չե վոր նա հավատում է։

«Յերկինք նալիր, յեթե հաց ես ուղում», — պոռ-
նիկ վարձկանի, իրեն վաճառող կենակցուհու՝ սուրբ

յեկեղեցու բերանով և շահագործողը լուսավորում իր
զոհին: Սնուցանել բանվորներին աստծու հույսերով,
կերակրել նրանց սուրբ հոգով ու ողով—սոցիալական
հարցը վճռելու ամենաձեռնտու միջոցն է այդ:

Հետևանքը լինում է այն, վոր ցորենը կիսելիս՝
տակն ընկնում է պրոլետարին, իսկ գլուխը՝ բուրժու-
յին: Բանվորն աչքը լերկինք է զցում, իսկ բուրժու-
յին հայացքը յերկրին է սևեռել, հառած նայում է, աչ-
քը առանց թարթելու և առանց կախ գցելու՝ մի կե-
տի յե նալում: Նա հետևում է, նա հսկում է իր զո-
հին, իսկ պրոլետարը ինքն իրեն է գալիս նրա ուռ-
կանը, նրա կարթն ընկնում ու վռնչանում, ինչպես
թիթեռը կրակի մեջ:

ՔՐԻՍՏՈՆԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՆՎԱՍՏԱՑՄԱՆ ՅԵՎ ՍՏՐԿԱՑՄԱՆ ԿՐՈՆ Ե

«Աղոթիր, աղոթիր,—ձայն է տալիս բուրժու-
յանվորի ականջին: Ու բանվորն աղոթում է ամենա-
լավ բաժնի համար, իսկ ինքը բուրժույին տալիս է
այն բոլորը, ինչ իր ձեռքովն է պատրաստել, վորի
կարիքն այնքան զգում են թե ինքը, թե իր ընտանի-
քը՝ ամբողջ կյանքում, վորով և նրա տերերը հա-
րըստանում են: Տալիս է ու աղոթում. «տո՛ւր տեր»: Նա
չարչարանքներից տկարանում է ու խնդում աստ-
ծուն՝ ել ավելի շատացնել այդ չարչարանքները: «Տէր,
ուսո ինձ զարդարություն քո» (Տէր, սովորեցրո՛ւ ինձ
քո արդարությունը): Տէր, սովորեցրո՛ւ ինձ քո համ-
բերությունը: Սովորեցրո՛ւ ինձ զնալ քո ճանապարհով,
վորպեսզի իմ վոչ մի խոսքը գործից չչեղվի: Դու մեզ
համբերություն եյիր սովորեցնում և ինքդ այստեղ

խաչի վրա համբերում ես: Իր կուրծքը կոծելով, քրիստոնիան վսեմ յերդում ե տալիս, «կառնեմ իմ խաչն իմ ուսին ու կգամ քո լեռներից, տեր ե... Ո՛հ, միայն թե ուշժ ունենային... չես անարժանա չարչարանքների մեջ կպերտղանցեմ քեզ: Պատանձված ու քարացած կանգնել և քրիստոնյան, — չկա մի զոհ, վոր ի փառս նախաաված, անարգված, նվաստացած փրկիչ աստծու համար նա չբերիր: Տիրոջ անձնազոհության պատկերով, նա կարեկցությամբ ե լցվել: Ջերմեռանդութունից աչքերը փոս գցելով ու հիացմունքից բերանը բաց՝ նա պատրաստ ե լեզվով բռնել Գրիստոսի վերջերից ծորացող մուգ-կարմիր հեղուկի կաթիլները: Վոչ վալրուլթի, վոչ ել վրեժի զարգացում ունի նա դեպի դահիճները: Ուրիմն, այդպես ել պետք ե, չեթե տերն այդպես ե կամենում: Կամավոր նվաստացման ամբողջ այդ անմիտ պատկերի մեջ նա անարգանք չի դդում, նա չի դդում աչն, վոր համակվելով Գողգոթայի տրամադրութուններով, նա իր մեջ զարգացնում և լծի համար ընտելացրած տավարի, գրաստի բոլոր աչն դգվելի հատկանիշները, վոր բուրժուազիան ե ցանկանում նրա մեջ տեսնել, նա բթացել ե: Նրա մեջ բթացել ե աչն ամենը, ինչ մարդկային ե. աշակերտն իր ուսուցչից բարձր չի (Մատթևոս, V, 24), շշնջում ե նա դողդոջուն շրթունքներով, — նա պատրաստ ե գերադանցել նրան՝ ինքնախարազանման, ինքնահռչոսման, ինքնաթքման և ինքնանվաստացման հերոսությամբ: Յես մի ճիճու յեմ և վոչ թե մարդ, անարգանք և արհամարանք (գիրք սաղմոսաց XX, 7): «Իմ գործած բազում մեղքերը հիշելով, նզովյալս դողում եմ»: Մարդիկ ստրուկներ են, վորոնք վոչ մի արժեք

չունեն (Ղուկաս, XVll, 10), գոյության սկզբի որից անաբժան, անիծված, արհամարված, նդովված: Ի՞նչ պատիվ ասես, վոր քրիստոնյան չի տալիս՝ աստծու առաջ աղոթելիս: Հալհոյում ե, վատրանում ե, ու ալնպիսի անուններ կպցնում ինձ, վոր լեզուն պտտում ե և կարծում ե, թե խոզի նման ցեխում այդպեռ թավալելն աստծուն հաճելի չե:

Քրիստոնեյությունը՝ անասունների պես ունևորներ հնազանդեցնելու կրոն ե:

Քրիստոնեյությունը մարդուն քայքայող, նվաստացնող, սեպհական արժանապատվության գգացումից զրկող, բարոյական հյուծախտի մատնող կրոն ե:

Քրիստոնեյությունը շահագործողի վտաքին չերկաթի մի կոշիկ ե, վորով աշխատավորի գլուխը գետնին ե սեղմում ու վտանակոխ անում նրա կամքը:

ՔՐԻՍՏՈՆԵՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱՇԽԱՏԱՎՈՐՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ ԲՈՒՐԺՈՒԱԿԱՆ ՃՈՐՏԱՑՄԱՆ ԿՐՈՆ Ե

Քրիստոնեյությունը պրոլետարական ճորտացման հոգևոր զենքն ե, շահագործողների ձեռքին: Խաչից, չարչարանքի այդ գործիքից, պրոլետարական հուսո խարիսխ շինած — քրիստոնեյությունը խաչում ե աշխատավոր մասսանների գիտակցությունն ու կամքը. քրիստոնեյությունը համբերության, անհրաժեշտության ու պայքարի անհնարինութան բուժ գաղափարն ե մեխում նրանց գլխի մեջ: Քրիստոս, «բա՛րձ զմեզս աշխարհի» ի վերա քո, (Քրիստոս, աշխարհիս մեղքերը քեզ վրա առ): Քրիստոս շահագործողների աշխարհի փրկիչն ե, վոր ստրուկներից պահանջում ե հնազանդվել, չերբ նրանց ծածում են, պրոլետարներ-

րից պահանջում է, վոր նրանք անտրտունջ տանեն իրենց տերերի բոլոր բարբարոսությունները: Քրիստոս, վոր կանչում է հրաժարվել այս աշխարհից հոգուտ հարուստների, շնորհիվ տետերների ձեռքի ճարպիկության՝ ճնշողների պաշտպանն է դառնում:

Քրիստոնեյական գաղափարի հիմքը կամավոր ստրկությունն է՝ հոգուտ ունեւորների: Նրա գլխավոր նպատակը — դասակարգւիւն հակասությունների սըրբությունը բթացնելն է: Աշխատավորներին հանգըստություն խոստանալով, քրիստոս նրանց կապիտալի լծի տակ է տանում: Ստրուկների կրօնը, աղքատների ու ճնշվածների կրօնը ունեւորների գաղտնի կենակիցն է: Քրիստոսի պատկերը, իրենց ստոր առաջնության ու զազիր մեծության այդ հենարանը, նրանք ձգտում են թշվառ մերկության համար գրավիչ դարձնել: «Ահա թագավորն ձեր, պրուետարներ» (սա չե ձեր թագավորը պրուետարներ,) — ասում են նրանք բանվորներին: «Վոչ թե մեր թագավորն է, այլ ձերն է: Պրուետարի թագավորը, հյուսնական համքարական (vex) արհեստավոր թագավորը — հյուսնի վորդի յե: Վոչ բուրբոնն է, վոչ, դեսպոտ է, վոչ դաժան բռնակալ, այլ հեզ վորպիս վոչխար, գառն-աստծո, պարգասիրտ, անվըրդով հորթ մի թագավոր է: Բայց չեթե չերկրավոր թագավորները իրենց բարձր հռչակավոր ցեղով են պարծենում, ապա ձեր պրուետարական թագավորն են տեղինն է բռնացնում, վոր ել դեն գնալու տեղ չկա: Արհեստավոր թագավորը, ճղված-ճոթաւծների փրկիչը աստվածալին ծագում ունի: Նրա հայրը սուրբ հոգին է չեղել, իսկ մայրը սուրբ կույս Մարիամը, վորը կույս եր է սուրբ կույս մնաց՝ վորդին աշխարհ

Կալուց հետո Ուրեմն աշխարհ բերել է, իսկ ծնելը — չի ծնվել, յերկրային Թագավորներէց ճիւղ ունի այդպիսի մայր։ Հրաշք է այդ աստվածա-մարդի աստված-վոչխարի աշխարհ գալու պատմութիւնը Տիրտե-րական մագոս մեկ գլուխ չի, վոր մտածել է, այն հարցի վրա, թե ինչպէս մի անձի մեջ ձուլեն թե ամենազոր յերկնային Թագավոր-փրկչին թե իրավա-դուրէ՛ պրոլետարական միջավայրից դուրս յեկած Թագավոր-փրկչին։ Խնչպէս-ձուլեն զառն աստծու հետ և Գրիստոսը վոչխարի հետ։ Յեւ ամեն բան շատ տեղին ու կոկ է դուրս յեկել։ ճշմարտ-ճոթութեամբ Թագավորը վոչ պալատից, վոչ Թաւշիա զահից, վոչ ել արքայա-կան վոսկէ գալիսոնը (գավազանը) ձեռքն է կառավա-րում իր հպատակներին։ Վոչխարի փարախի մսուրում ծնված, մանկութիւնից խոզային այդ պայմաններին ընտելացած, կեդտոտ ավելը ձեռքին գոմաղբի (փեյին) կիտուկի վրա նստած, բոլոր աղքատներին նա ցուցց է տալիս յերկնքի իր Թագավորութիւնը։ Մարդկու-թիւնը պատրաստ է խեղդվել կապիտալիստական ճնշ-ման ծանրութեան տակ։ Յերկրագունդն արշաւն մեջ լողում է—աղքատները տնքում են, զինվորները պա-տերազմի դաշտում մռնում են, հազարներով սողալով դիակների միջով ու քարշ տալով իրենց հետեից պոկ-ված ու ջախջախված անդամները, մարդիկ մեկ մեկու կտոր-կտոր են լանում, մարմնի մեջ յերկաթե սրեր ցցելով։ Գիտնականները մտքերի մեջ խորագուզված՝ կռացել են իրենց դժած ծրագիրներէ վրա, ընտրելով մեքենայական միջոցով մարդկանց մասսայական վո-չընչացման կատարելագործված ձևեր։ Յերկիրը գողում

ուցնցվում ե. նա շարունակ անդադար ու հուսահատ տնքացնելով լաց ու կոծով ե թնդում:

Իսկ ոտար քրմերը, իրենց դեմքի անասնական անկիրք արտահայտությամբ, վոսկե խաչերը վառողի ծխի ամպերի վրա բարձր բռնած, որհնում են ցավից ու բարկությունից սատանա կտրած մարդկանց, վորոնց նրանք իրենք են ճակատներով հրել. «վոչնչացրեք մեկ-մեկու»: Թազնված գիշատիչի տենչանքի կրակը փալլում ե նրանց խորամանակ, անասնական աչքերում, ուր գրված է՝ «մենք կհաղթենք»: Համբերեցե՛ք, լեզրայրներ,— թոթովում են նրանք վաճառք բերնով, — Գրիստոս հրամայել ե սիրել նրանց, ովքեր ձեզ վիրավորում են: Նրանց լեզուն մեղր ե, իսկ ուեխներն արյան մեջ են, ու ձեռքերը մինչև արմունկները՝ դրանով ներկված, բայց մոտ ե ժամը, յերբ զայրութչի բռնկումով պրոխտարները վոտքով կհրեն իրենցին Գրիստոսի խեղկատականոցի (балаган) ծախու ծաղրածուններին: Յեվ քարերին զարնվելով կղնգան, այս ու այն կողմը կթռչեն տերտերական հանդերձանքի այդ կանթեղները, բուրվառները, սկիհներ, քոցներն ու մյուս բոլոր զիզի-բիզի բաները, զնգլտիկները: Յեվ այն ժամանակ կապիտալի բոլոր սևափիլոն պոռնիկներին պրոխտարները կասեն. հեռու հավաքեք ձեր բոլոր հրաշադործ անպետքությունները, չըխկչըխկիկները, սուրբ գրվածքները. առաքելությունները, գործք առաքելոցները, առակներն ու սաղմոսները ե աստվածային պոռնըկալեզու այդ գոհարները,— դրանք բոլորը այս փոռն են գնալու, ալստեղ հավաքեցեք ձեր բոլոր փիլոնները, քղամիտներն ու ժամշապիկները, թագերը, կամիլովկոնները, պնակները, գավազաններն ու պոպոզները

(վեղաքները): Դուք պրոլետարներին հիմարների տեղ ելիք դրել: Վաճ ձեզ, խաբված խաբեբանե՛ր: Յերկրորդ դալստյան փոխարեն դուք բոլորդ մի թուկ կստանաք, բարեպաշտ դամշեւներ:

Թող կորչեն քրիստոնեական բանդիտների, ժողովրդի խիղճն ու գիտության լույսն ու ամբողջ աշխարհում մոլորողների վորջերը: Կորչեն սև սատանաների և ժողովուրդների մեջ գաղափարի հաշիշ տարածողների սև բանտկները: Քրիստոնեությունը վատթար, վարակիչ մի հիվանդութունն է, վորով աշխատավորներին վարակում է բուրժուազիան, վորով նա խեղում է բանվորների որգանիզմը, առաջ բերելով աչնտեղ պրոլետարական մտքի կաթված և կազմալուծելով մարտիկների դասակարգալին կամքը:

Թող կորչի ժողովրդի վզի այդ ծանր բորը: Թող կորչի այդ գաղբիլի պալարը:

Թող կորչեն ձրիակերները: Թող կորչեն աստվածները, վորոնց նրանք ծառայել են: Նրանց որերը համբարված են: Հին ոսթիմի գերեզմանավորների ձեռքին հնչում է արվեն բահերի զնգոցը: Թող կորչի բուրժուազիան:

Փոսը լցրեք ժողովրդի ազատության բոլոր դահիճներին:

Փոսը լցրեք մեզ ճորտացնող, պրոլետարներին տանջելու համար՝ մեր թշնամիների ձեռքին գտնվող գործիքները:

Թող կորչի կրոնական հաշիշը, Հսկա գերեզմանի հատակը, ուր պրոլետարները բուրժուազիայի դիակն են իջեցնելու արհամարհանքի ու նողկանքի զգացմունքով նրանք պիտի նետեն այն ամենը, ինչ վոր

աշխարհիս յերեսին ճնշողների իշխանութիւնը վաճառված կերպով ծառայող կրօնի հետ և կապված չեղել...—պիտի նետեն ու ասեն՝ թեկուզ պատուեք—տրբաքեք, հաճար կտոր ել լինեք, ել աշխարհը տեսնող չեք:

ԶԱՏԻԿՆ ՈՒ ԲԱՆՎՈՐ ԴԱՍԱԿԱՐԳԸ

(Քեզիսեմեր)

1. Քրիստոսի հարությունը Քրիստոսի լեգենդի առանցքն է: Քրիստոսի հարությունն «աստվածմարդու» գաղափարի տրամաբանական զարգացման մեջ լեզրափակող մոմէնտ և հանդիսանում: Այդ գաղափարի եյությունն այն է, վոր մարդ աստծու իգեսպին ձգտելը մարդկային կյանքի հիմնական նպատակը դարձնեն, ուր հակաբնական կերպով միանում են չերկու սկզբունք. առաջինը՝ մարդկային, յերկրորդը՝ աստվածային, վորը առաջինի կատարյալ հակապատկերըն է:

2. Զգտումն առ աստված համանիշ և «աշխարհից հրաժարվելուն»: Աշխարհից ու բոլոր աշխարհայինից հրաժարվելը, մարմինն ու նրա պահանջները արհամարելը, արհամարհանքը դեպի կյանքն ու դեպի բոլոր այն փորձերը, վորոնց նպատակն է՝ կյանքն աշտպես կառուցել, վոր մարդկային բոլոր պահանջները բավարարվեն,—ահա այս է քրիստոնեյական իգեսպին մոտենալու ճանապարհը: Կյանքի պայքարը, պայքարը լավ բաժնի համար—սատանային ծառայելն և այդ,—իսկ ազոթքով ու պաս ու ծոմով մարմինը հյութելը, ճգնությունը, անձնուրացութիւնը, ինքնախաղաղանումը, ինքնահողոտումը, հոգով աղքատանալը,

հասարակ ապրելը, խենթութիւնը, հեղութիւնը, համբերութիւնը—այս բոլորն «աստծու արքայութեան վորոնումն ե»:

3. Կլանքի մասին ունեցած այս ընդոր հացացք-նեցի հիմքն այն է, թե աշխարհը չարի և վոճիրների աղբուր է: Վողջ աշխարհը չարիքով լիքն է (1 Հովհաննու V, 19): Յերկրի վրա միմիայն մեղավորներն են ապրում. փրկութիւն—եւ աշխարհում չկա (Հռոմայեցոց III, 10—12—23): Մինչև Քրիստոսի աշխարհ գալը աշխարհում ամբողջ մարդկութեանը ճնշում էին՝ հանցանքի, անեծքի, մահվան ու սատանայի իշխանութեան բռնը: «Աստվածամարդու» պատմական դերն այն յեղով, վոր մարդկութեան մեղքերը քաղելու համար իրեն զոհաբերեց: Աստված ինքը, չկարողացավ մարդուն ազատել մեղքից՝ առանց չարչարանքի ու անձնազոհութեան դիմելու: Աստված իրեն անորհն դատաւորների կամայականութեանն է հանձնում, վորոնց ձեռքով սատանան է գործում: Սատանան իր ժամանակավոր հաղթանակն է տոնում, վորպէսզի անարգանքը կատարլալ լինի:

4. Մեռելներից հարութիւն առնելով, մահվամբ զմահ կոխելով, Քրիստոս համայն աշխարհի մարդկութեանը հովիտենական կյանք է պարգևում իր թագավորութեան մեջ, այն թագավորութեան մեջ, վորն «այս աշխարհից չի»:

5. Քրիստոսի հարութիւնը մարդկանց կյանքի մեջ նոր բախտավոր շրջան է սկսում՝ սիրով, ուրախութեամբ, բախտավորութեամբ, համբույրներով ու տոնական խնդութիւններով լի: Քրիստոս իր հարութեամբ սոցիալական աշխարհի ընդհանուր յեղբայրաց-

ման ու դասակարգերի ներդաշնակության նոր դարա-
պալուխ և բաց անուամբ Մարգրիկ պետք է պատրաստվեն
գլխավորելու նրա գալուստը՝ ճշմարիտ կյանքի առա-
քինություն ու մարմիններն սպանելու վարժություն-
ների միջոցով: Մարգրիկ պետք է չերկնային կյանքով
ոգտվեն, վորպեսզի այդ կյանքը խաչ կրելու և մար-
մինը խաչ հանելու հերոսության մատենին:

6. Հոգու բախտավորությունը մարմնի տանջանք-
ների գնով և ձեռք բերվում: Հոգուն սղատություն,
մարմնին՝ շղթաներ: Ահավասիկ կապիտալի լոգունդ-
ների տերտերական խմբադրությունը: Այս լոգունդ-
ները հրապարակելով, չերկրի վրա նա իր տիրապե-
տության շրջանն է ընդլայնում, իսկ Քրիստոսի չե-
կեղեցին կրնկակոխ նրա հետևից է գնում. կապիտալի
իշխանության ամբողջ ժամանակաշրջանում բուրժու-
ազիան դասակարգերի ներդաշնակության գաղափարն
իրականացնելու պայմաններ գտնելու անհաղ պահանջ
և ղգացել: Բուրժուազիան ձգտել է հավատացնել շա-
հագործող դասակարգերին, թե կապիտալի ու մասնա-
վոր սեպհականության իշխանությունը, վորին «վերջ
չի լինելու», աստծու իրեն ձեռքով և տրված:

Այս ստախոսության մեջ չեկեղեցին պաշտպա-
նում է բուրժուազիային, իր աշխատանքի համար նը-
րանից դրամ ստանալով: Աշխարհի չերեսին վոչ մի
հավասարություն հնարավոր չի (Վ Կորնթացոց XV, 41):
Անհավասարությունը հավիտյանս հավիտենից կմնա,
և աշխարհիս չերեսին աղքատներ միշտ ել կլինեն
(Հովհաննու XII, 8), Վորովհետև նրանց հենց ինքն՝
աստված է ստեղծել (առակք Սողոմոնի XII, 2), ու մար-

յլ Նրա կամքին հակառակել չի կարող (Թուղթ աս հոռմայեցիս (IX, 19—20)։

7. Բուրժուազիան ձգտում է միջոցներ գտնել՝ գոյություն ունեցող դասակարգային հակասությունների սրությունը բթացնելու, իր զրկած դասակարգերի՝ դեպի իրեն ունեցած ատելության զգացումը մեղմացնելու համար և յեկեղեցին բանաձևում և կապիտալի հրամանները՝ «սիրեցեք զթշնամիս ձեր (Մատթեվոս, V, 44)։ Յեկեղեցին առաջինն է բոլոր հավատացյալներին սիրելու որինակ ցույց տալիս դեպի շահագործողները։ Նրա սերը կապիտալի կողմից «նազե և» հատուցվում։ Սուրբ պողնիկն իր զգացումները փողով հարուստներին և վաճառում։

8. Յեկեղեցին, վոր անողոք է կապիտալի ձեռքով զրկվածների, բոլոր ճնշվածների նկատմամբ, պարզադիտների առաջ սիրալիր և ու քծնող, լակեյություն և անում ու նրանց վտուքերի տակ քարշ գալիս, «ունեցողին կտրվի, իսկ չունեցողից կառնվի» (Ղուկաս XIX, 26)։ «Ստրուկներին բեռ ու մահակ» (Յեսայի Սիր. XXXIII, 20), ստրուկներին «կապանքներ ու վերքեր ու ծանր շղթաներ» (Յեսայի սիր. XXXIII, 26—29), ստրուկներին—«հուրն անշեջ, գուրն հրեղեն, գեհեն և կրճտել ատամանց», իսկ պարազիտներին՝ գինի (Յեսայի Սիր. XXXI, 31—32), «Սիր»։

9. Այս պրոպագանդան, իբրև դասակարգային պայքարի զենք, կարող էր չերկսայրի բնույթ ունենալ, կարող էր վտանգավոր զենք դառնալ նաև այն կողմի համար, վորն ալ զենքով ոգտվում է։ Այդպիսի վտանգի հնարավորությունը նախազգուշացվում և կապիտալի զոհերին ներշնչելով, թե չերկրային չար-

չարանքները յերկնքում հավիտենական լերջանկության հասնելու միջոց են:

10. Այդ տեսակետից ամենաբախտավոր Բրանն աղքատությունն է «լերանի աղքատաց» (Մատթևոս V, 3) «Հեռու մնացեք ազահությունից, վորովհետև մարդու կյանքը նրա ստացվածքի առատությունից չի կախված (Ղուկաս 13, 15): «Մի գանձեք ձեզ գանձս յերկրի» (Մատթևոս 7, 19), վորովհետև այդ «ի չարեն ե»:

11. Բարձրագույն իշխանությանն ստրկորեն հրնադանդվելը, բռնությանն ու չարին կատարելապես չհակառակելը — նույնպես քրիստոնեական ամենաբարձր առաքինությունն է, վորովհետև «տուք զկայսերն՝ կայսեր»։ Այն ինչ, վոր աշխարհից է, հակառակ է Քրիստոսին, հակառակ է նրա ուսմունքին։ Քրիստոսյան աշխարհային ամեն մի բանից պետք է հրաժարվի, այդ բոլորը նա պիտի արհամարհի ու աշխարհի հոգսերը նրանց թողնի, վորոնց համար մուտքը յերկնքի արքայություն արգիլված է։ Դճւք, աղքատներ, հրաժարվիցեք ձեր բաժնից, հոգուս հարուստների, հանաչեցեք նրանց իշխանությունը ձեր կյանքի վրա:

12. Ահավասիկ այն միջոցները, վոր պրոլետարի դասակարգային ատելությունը դեպի իր թշնամիները բթացնելու և մեռցնելու համար՝ յեկեղեցին իր տրամադրության տակ ունի։ Բայց ավելի ճիշտ՝ այդ նշապատակը զատկական տրամադրություններ ստեղծելով է ձեռք բերվում:

13. Այդ նպատակով տերտերները զորակոչում են իրենց յեկեղեցական խեղկատակների ամբողջ հանդերձանքը նախ՝ վարչամակ կտրել, խաչելություն, քրմերի սգո զգեստավորում ու թագման սրտաճվիկ,

վշտագին յերգեցողություն, իսկ ապա հրճվանքի անդուստ պոռթկում, խանդավառության մի տարափ, մի ալիք, ցնծագին, խիզախ և ուրախաբեր, զատկական շարականներ, ամպերի պես սպիտակին տվող, արծաթափայլ վառվող մոմեր, ծաղիկներով զարդարված ու վռսկեհյուս։ Մերը հորդում և Ատելությունն ու չարիքը մոռացության են տրվել։ Մարդիկ զրկարաց իրար են դիմում ու ձուլվում են հոգով՝ ի համբույր սրբության։

14. Տերտերները վոչ մի միջոց չեն խնայում, վոր բռնաբարված, հոշոտված, խաչված Քրիստոսի պատկերը գրավիչ դարձնել հավատացյալների համար ու նմանության որինակ։ Հուզմունքի այդ հսկայական զթուվըժին, վոր մեռցնում և մարդկանց մեջ դասակարգային զգացումը, մի նոր հարված և հաջորդում մարդկանց նյարդերի վրա — դրախտի դռները կընկի վրա բացվում են Քրիստոսի մոտ կանչվողների համար՝ հեռու այս աշխարհից։ Գրկենք թշնամիներին, համբուրենք բռնաբարողներին, հնազանդվենք ձրիակերներին, դահիճների սիրուց հուզվենք։

15. Քրիստոսի հարությունը պրոլետարիատի դասակարգային զգացումը մեռցնելու, նրա գիտակցությունը բթացնելու մի գործիք և, նրա կամքը կաթվածահար անելու մի միջոց և տետերների ձեռքին։

16. Զատիկը սևափիլոն փալանդողների (թամբազործ) ձեռքով կարած մի սանձ և բանվորների վզին։

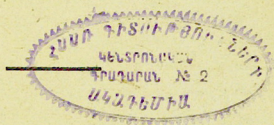
17. Պրոլետարի պարտքն և՛ թոթափել այն իր վրայից, իր դասակարգի մյուս անդամների գիտակցությունն ազատել նվաստացույցիչ ու փաստակար

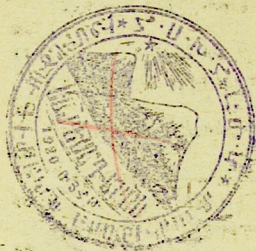
զատկական այս տրամադրութիւններէց: Մերկացնել
 դասակարգելին աստառն ու զատկական տոներ կազ-
 մակերպելու միջոցով՝ մերկացնել Քրիստոսի զատիկն,
 իբրեւ բանվորների դասակարգելին գիտակցութիւնը
 մեռցնելու գործում բուրժուայի զազրելի խարդախու-
 թիւններից մեկը: Պրոլետարը պետք է բուրժուական
 հին հասարակարգն այնպէս ճխլի, վոր նա այլևս չի-
 բեք չկարողանա հարութիւն առնել: Թող ստրուկնե-
 րը փրկիչներն վրա հուշս դնեն: Բանվոր դասակարգն
 առանց հուշսեր շռայլելու, վողջ մարդկութիւնն ա-
 զատապրում է ստրկութիւնից:

Յ Ա Ն Կ

Առաջաբան	3
Ավետարանի տեղեկությունների անճշտությունը Քրիստոսի մասին	10
Տերտերական պաշտօնությունը տասնութ հոգի վրա	16
Ավետարանիչների պատմություններն ու հակասությունները	19
Քրիստոսի հարության պատմությունը հնարովի բան և	24
Քրիստոս իրոք չի յեղել նրա մասին տերտերա- կան բոլոր պատմությունները պոչավոր սը- տեր են	27
Ումը և ինչու համար և պետք յեղել Քրիստոսի վերաբերյալ զրույցը	32
Քրիստոնեությունը մի գործիք և բուրժուազիա- յի ձեռքին, պրոպագանդայի ատելությունը բը- թացնելու համար	36
Ինչպես և առաջ յեկել Քրիստոսի լեգենդը	39
Քրիստոս պատմական դեմք չի, այլ ճշդ ոչ զա- սակարգերի փոխադրած պատկերն ու յերևակա- յությունն և միայն	48
Զատիկը դասակարգերի պայքարը դադարեցնելու որ և	58
Զատիկը դրախտի դուռ և բոլոր նրանց համար, ովքեր հրաժարվել են աշխարհից	62
Մարմնի փրկությունը հոգու կորուստն և	65

Քրիստոնեկութիւնն անհաժաարութիւնն որհնող կրօնն և	71
Քրիստոնեկութիւնը շահագործողների շահերը պաշապանող կրօնն և	74
Քրիստոնեկութիւնը ստրկութեան կրօնն և	75
Քրիստոնեկութիւնը պրոլետարիատի գիտակցութիւնը մեռցնող կրօնն և	79
Քրիստոնեկութիւնը բուրժուազիայի կեղծավորութիւնն որհնող կրօնն և	81
Քրիստոնեկութիւնը պրոլետարիատին խաբելու խաչձն և՝ բուրժուազիայի կարթի ծայրին՝	83
Քրիստոնեկութիւնը նվաստացման և ստրկացման կրօնն և	88
Քրիստոնեկութիւնն աշխատավորների համար բուրժուական ճորտացման կրօնն և	90
Զատիկն ու բանվոր դասակարգը	95
Յանկ	102

ԳԱՆ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0038865

[204]

ԳԻՆՆ Ե 40 ԿՈՊ.

A $\frac{I}{4105}$

